

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

Kouřimská kniha testamentů z let 1511–1547

Bakalářská práce

Autor: Eva Trnková
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obor: Archivnictví - historie
Forma studia: Kombinovaná
Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Hradec Králové 2021

Zadání bakalářské práce

Autor: Eva Trnková

Studium: F18BK0023

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví - historie

Název bakalářské práce: **Kouřimská kniha testamentů z let 1511-1547**

Název bakalářské práce AJ: Kouřim Testament Book from the Years 1511-1547

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem pro zpracování bakalářské práce je rozbor druhé nejstarší dochované kouřimské knihy kšaftů z let 1511-1547, jež je uložena v SOKA Kolín ve fondu Archiv města Kouřim. Cílem výzkumu je v kontextu dějin královského města Kouřimi 1. poloviny 16. století a s pomocí diplomaticko-paleografické metody stanovit historickou hodnotu a společenskou funkci vybraného pramene, jenž bude zkoumán i s pomocí poznatků právní historie. Vedle dostupné literatury k tématu budou využívány i další dochované kouřimské prameny ze sledovaného období.

Prameny:

SOA Praha, SOKA Kolín, fond Archiv města Kouřim, Kniha testamentů Kouřim 1514-1515, inv. č. 180, č. knihy 175.

Národní knihovna České republiky, Kniha kšaftů města Kouřimě 1488-1514, inv. č. XI C. 11.

Literatura:

Zdenka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2007.

Karel MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do 1945*, Praha 1999.

Karel MALÝ a kol. (edd.), *Práva městská Království českého*, Praha 2013.

Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“, *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

Miloš ŠOLLE, *Kouřim v průběhu věků*, Praha 1981.

Josef TŮMA, *Paměti osad na Kouřimsku*, Brno 2017.

Vladimír RIŠLINK, *Kouřim a okolí. Průvodce po kulturních památkách*, Kouřim 2000.

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Oponent: Mgr. Petr Polehla, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 21.12.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením doc. PhDr. Jany Vojtíškové Ph.D., samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 30.4. 2021

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za vedení práce, cenné rady a připomínky doc. PhDr. Janě Vojtíškové, Ph.D. Poděkování patří také pracovníkům Státního okresního archivu Kolín za vstřícný přístup a poskytnutí archiválií ke studiu. Díky patří i všem ostatním, kteří přispěli svou radou či připomínkou. V neposlední řadě děkuji své rodině za podporu během studia.

Anotace

TRNKOVÁ Eva, *Kouřimská kniha testamentů z let 1511–1547*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021, 85 s., bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá druhou nejstarší dochovanou kouřimskou knihou testamentů z let 1511–1547, která patří k nemnoha dochovaným knihám tohoto typu do roku 1526. Práce kromě obecké kapitoly o historii města Kouřimi zachycuje příkladně vývoj tamní dědické praxe spadající do pražského právního okruhu. Pomocí paleograficko-diplomatického rozboru stanovuje historickou a společenskou funkci vybraného pramene a nabízí pohled na každodennost města Kouřimi 1. poloviny 16. století.

Klíčová slova: Kouřim, testament, kšaft, měšťan, městské právo, diplomatika

Annotation

TRNKOVÁ Eva, *Kouřim Testament Book from the Years 1511–1547*, Hradec Králové: Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2021, 85 pp., bachelor's thesis.

The bachelor's thesis deals with the second oldest well preserved book of testaments of 1511–1547, which is one of a few remaining books of this type dated before 1526. The general chapter on the history of royal town of Kouřim is accompanied by a case study of the local hereditary practise belonging to the Prague judicial range. Using paleographic-diplomatic analysis, it assesses the historical and social function of the studied source and offers an insight into everyday life of the town of Kouřim in the first half of the sixteen century.

Key words: Kouřim; Testament; burgher; municipal law; municipal diplomatics

Obsah

Úvod	10
1. Historie města Kouřim se zvláštním zaměřením na 1. polovinu 16. století.....	12
2. Vývoj městského práva v Čechách do 16. století.....	21
3. Diplomatický rozbor knihy testamentů města Kouřimi z let 1511–1547	26
4. Výpovědní hodnota testamentů v dějinách každodennosti	38
4.1 Rodina, rodinné vazby a vztahy	40
4.2 Milodary a milosrdné skutky	51
4.3 Majetek jako předmět kšaftování.....	59
4.4 Městská správa a členové městské rady.....	73
Závěr.....	80
Seznam pramenů a literatury	84

Seznam zkratk

fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
r	recto
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SAP	Sborník archivních prací
v	verso

Úvod

Způsoby zkoumání městského prostředí jsou velmi různorodé. Jednou z možností, jak zkoumat městské prostředí 1. poloviny 16. století, je podrobit analýze dochované kšafy. Můžeme se jim věnovat ve smyslu dějin právních, jelikož umožňují nahlédnout na podobu dědické praxe v určitém městě před vydáním Koldínových Práv. Můžou být i velmi zajímavým zdrojem informací pro dějiny každodennosti, které jsou velmi oblíbeným tématem zvláště od 90. let minulého století. Testamenty ukazují rodinné vztahy a poměry a poskytují cenné informace o prostředí či hospodářství. Z prací, které rezonovaly mezi odbornou veřejností ke kšaftovní problematice, výběrově jmenujme knihu Michaely Hrubé s názvem „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle...*“, v níž autorka soustředila svůj badatelský zájem na testamenty královských měst v severozápadních Čechách, uzavíraných podle zvyklostí magdeburského práva.¹ V roce 2005 se konala konference z podnětu Archivu hlavního města Prahy zaměřená na pozdně středověké testamenty v českých městech, z níž byl vydán sborník shrnující dosavadní výsledky bádání a literaturu k této problematice „*Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*“, který editovaly Olga Fejtová a Kateřina Jíšová.² Problematice reprezentativnosti testamentů se věnoval Martin Nodl,³ který doložil, že je možné náležitou interpretací dochovaného kšaftového materiálu získat důležité informace o vývoji právní praxe raně novověkých měst. Jednou z posledních prací, která se tématem zabývala a přinesla celou řadu velmi zásadních zjištění je studie Barbory Bönschové „*Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku*“⁴ zabývající se pozůstalostní praxí královédvorských měšťanů zaměřenou na milosrdné skutky. Tématu kšaftování a posledním vůlím bylo do dnešní doby věnováno

¹ Michaela HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*, Ústí nad Labem 2002.

² Olga FEJTOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Sborník příspěvků z konference upořádané 30. listopadu 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem Akademie věd České republiky, Praha 2006.

³ Marin NODL, *Středověký testament jako abnormalita*, in: O. FEJTOVÁ – E. DOLEŽALOVÁ (edd.), *Pozdně středověké testamenty*, s. 73–85.

⁴ Barbora BÖNSCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku*, SAP 70, 2020, s. 7–26.

několik závěrečných prací.⁵ Testamenty jsou oblíbeným tématem i zahraniční historiografie.⁶

Tématem pro zpracování předkládané práce je rozbor druhé nejstarší dochované kouřimské knihy kšaftů z let 1514–1547,⁷ jež je uložena v SOkA Kolín ve fondu Archiv města Kouřim. Ačkoli je v názvu knihy i v archivním inventáři uvedeno rozmezí let 1514–1547, správné rozmezí let je 1511–1547, jak bude doloženo v kapitole věnované diplomatickému rozboru. Cílem výzkumu je v kontextu dějin královského města Kouřimi 1. poloviny 16. století a s pomocí diplomaticko-paleografické metody stanovit historickou hodnotu a společenskou funkci vybraného pramene, jež je zkoumán i s pomocí poznatků právní historie. Téma bylo zvoleno, jelikož je neprobádanou problematikou v rámci lokální historie města Kouřimi a současně má potenciál přinést nové poznatky ke kšaftovní praxi pražského právního okruhu v Kouřimi v 1. polovině 16. století.

Práce si předsevzala prozkoumat řadu dílčích úkolů, a proto bylo přistoupeno k rozdělení textu do čtyř základních kapitol. První kapitola se věnuje historii města Kouřimi, zejména období, kdy byly v rámci pramene zaznamenávány jednotlivé testamenty. Druhá kapitola se zabývá vývojem testamentární praxe, základní charakteristikou a specifiky do období kodifikace městského práva. Třetí kapitola pojednává o diplomatickém rozboru pramene. Čtvrtá kapitola se zaměřuje se na obsahovou analýzu knihy a výpovědní hodnotu testamentů. Kapitola je rozdělena na čtyři části. První část ukazuje osobní výpovědní hodnotu testamentů, sleduje případy vydědění nebo úpravu kšaftovní posloupnosti dědiců. Druhá část se věnuje charitativní výpovědi testamentů. Třetí podkapitola se soustředí na výpovědní hodnotu testamentů z hlediska majetkového a hospodářského, předkládá informace o předmětech kšaftování a hodnotách movitých a nemovitých věci. Poslední, čtvrtá část poskytuje údaje o tehdejší městské správě. Práce obsahuje obrazovou přílohu.

⁵ Například Nikol DRÁBKOVÁ, *Vývoj testamentu*, diplomová práce na Katedře dějin státu a práva Právnické fakultě Masarykovy Univerzity, Brno 2015. Dále Petra ŽALDOVÁ, *Měšťanské testamenty jako pramen k dějinám zbožnosti (soběslavské kšafy 1600-1825)*, diplomová práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské Univerzity, České Budějovicích 2009 nebo Alžběta STEINEROVÁ, *Zbožné odkazy v testamentech olomouckých měšťanů v 16. století*, diplomová práce na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity, Brno 2014.

⁶ Dále například: Katalin SZENDE, *From mother to daughter, from father to son? Intergenerational patterns of bequeathing movables in late medieval Bratislava*, Annual of medieval studies at the CEU 7 2001 nebo Paul BAUR, *Testament und Bürgerschaft. Alletagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989.

⁷ SOA Praha, SOkA Kolín, fond Archiv města Kouřim, *Knihy testamentů Kouřim 1511–1547*, inv. č. 180, č. knihy 175.

1. Historie města Kouřim se zvláštním zaměřením na 1. polovinu 16. století

Město Kouřim leží asi 30 km východně od Prahy. Počátky osídlení oblasti Kouřimska jsou datované v mladší době kamenné počátkem 4. tisíciletí př. n. l. V době stěhování národů v 5. a 6. stol. n. l. přicházejí Slované, kteří tu nejspíše v průběhu 7. století zakládají první hradiště.⁸ Slované se usadili na Kouřimsku okolo hradu,⁹ kterému říkali *Zlič* nebo *Zlice* a Kouřimsku se tehdy říkalo *Zlicko*.¹⁰ Hrad stál na mohutném rulovém tarasu, který obtékala řeka Kouřimka ve výšce 292 m n. m., dnes známá jako „Stará Kouřim.“ Toto hradiště bylo pravděpodobně opuštěno v poslední třetině 10. století a osídlení se přesunulo na protilehlou ostrožnu u sv. Jiří. Tam vzniklo nové hradiště, které se tak stalo novým hlavním správním centrem. V době vlády knížete Jaromíra je zde doložena mincovna. Toto správní centrum se patrně v poslední třetině 12. století stává úředním knížectvím Děpolda II.¹¹ a po něm se v roce 1189 knížectví ujímá Děpolt III., který se snažil aktivně zasahovat do sporů mezi Přemyslovci, což v roce 1223 skončilo vojenským konfliktem a pádem hradiště u sv. Jiří.¹²

Po vypálení tohoto správního střediska bylo opět potřeba založit centrum nové. Proto dochází k založení královského města Kouřimi patrně Václavem I. Přesné datum založení města není dodnes přesně známo. Město bylo vybudováno německými osadníky, kteří s sebou přinesli i své právní zvyklosti, a tak je známo, že již v roce 1261 patřila Kouřim do okruhu práva magdeburského. Pravděpodobně hned po založení města došlo k vybudování městských hradeb a arciděkanského chrámu svatého Štěpána. Hradby tvořily dvě zdi, vnější byla zubatá vysoká 6–7 m, zpevněná mohutnými baštami. Před vnějšími baštami byl vybudován příkop a před ním byl ještě na severní, západní a jižní straně nasypán val. Vstup do města zajišťovaly čtyři mohutné brány, nazvané Pražská, Malotická, Olešecká a Kolínská, a malá katovská fortna pod kostelem.¹³ I dnes je možné spatřit pevnost a mohutnost, které museli případní útočníci čelit. Okolo roku 1280 bylo

⁸ Vladimír RIŠLIK, *Kouřim a okolí, průvodce po kulturních památkách*, Kouřim 2000, s. 11.

⁹ Kouřim byla součástí tzv. hradské soustavy. Jan JANÁK – Zdenka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 37.

¹⁰ Název Kouřim byl používán také, o čemž svědčí písemná zmínka o Kouřimi v listině Břevnovského kláštera z roku 993. V ní kníže Boleslav I. věnuje klášteru desátou hřivnu z trhu výročního a desátý peníz z každé soudní pře v Kouřimi. Vladislav ZAP, *Památky archeologické a místopisné*, Praha 1855, s. 150.

¹¹ Děpolt II. byl synovcem českého krále Vladislava I.

¹² V. RIŠLINK., *Kouřim a okolí*, s. 15.

¹³ J. TŮMA, *Paměti osad na Kouřimsku*, s. 323.

vybudováno hned vedle hradeb cisterciácké probošství sv. Martina a někdy na konci 13. století byl založen špitál sv. Máří Magdaleny za městskými hradbami.¹⁴

Důležitost města Kouřimi také potvrzuje listina krále Přemyla Otakara II. a později zákoník Karla IV. *Maiestas Carolina*, kde je Kouřim jmenována mezi městy, která nemají být od České koruny odlučována a nemají býti dána ani v záměnu nebo zástavu.¹⁵ Z okolních měst měl stejné nezastavitelné právo i Nymburk, ale třeba nedaleký Kolín být zastaven mohl.¹⁶ Město se těšilo také jistým výsadám. Krom práva kšaftu uděleného Karlem IV. a potvrzeného Václavem IV. v roce 1382 obdrželo město v roce 1389 právo mílové.¹⁷

Město Kouřim bylo na začátku své existence položeno na významné dálkové komunikaci zvané Trstenická stezka, která se patrně v období vrcholného středověku odklonila vlivem rozvoje nedalekých měst Kolína a Českého Brodu; od té doby vedla asi 5 km severně od města, přibližně v místech dnešní silnice I. třídy Praha-Kolín.¹⁸ Tato nepříznivá skutečnost v dalších stoletích významně ovlivnila prosperitu města i jeho obyvatel. V první polovině 16. století se objevují první známky stagnace, která vrcholí ve druhé polovině a kdy se projevila naprostá izolovanost od všech obchodních cest. Kouřim byla menší královské město a vzhledem k velkému rozkvětu a rozvoji blízkých okolích měst jako byl Kolín, Český Brod a Čáslav, ubýval její význam.

Na začátku 15. století Kouřimští velmi rychle přilnuli k Husově učení. Dne 6. listopadu 1419 Kouřim, zároveň s Kutnou Horou, Čáslaví a Kolínem, vypověděla pražanům válku, což lze považovat za první válečné konflikty husitství. Dne 17. dubna 1421 přitáhlo husitské vojsko k městu Českých Brod, kde způsobilo nemalé krveprolití. Kouřimští konšelé poté poslali do Brodu své plnomocníky a slíbili hájit čtyři artikuly pražské. Následkem této smlouvy obsadili Pražané 20. dubna 1421 město Kouřim.¹⁹ Ti, kteří se nechtěli podvolit nové skutečnosti, měli 14 dní na to se svobodně vystěhovat a odejít z města. Od těch dob byla Kouřim jedním z důležitých měst hájících husitství.²⁰ S příchodem husitů do města Kouřimi je spjatý i osud pěti cisterciáckých mnichů, kteří

¹⁴ V. RIŠLIK, *Kouřim*, s. 15.

¹⁵ V. ZAP, *Památky archeologické*, s. 151.

¹⁶ Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim v první polovině 16. století v lokálním a celozemském kontextu*, před vydáním v časopise *Antiqua Cuthna*.

¹⁷ J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 324.

¹⁸ V. RIŠLINK, *Kouřim*, s. 15.

¹⁹ V. ZAP, *Památky archeologické*, s. 151–152.

²⁰ Důkazem toho je zvolení Petra Hostice z Kouřimi na sněmu v Čáslavi v roce 1421 do prozatímní vlády dvaceti mužů volených z pánů, rytířů a měst. V. ZAP, *Památky archeologické*, s. 152.

byli vedeni Olešskou branou, posazeni do smolných sudů a upálení.²¹ O dva dny později, tedy 22. dubna 1421, odtáhli husité na Kolín a po cestě zbořili a zničili cisterciácký klášter v nedaleké Klášterní Skalici. Když o dva roky později nastal rozkol mezi pražany a tábory, došlo 7. června 1424 k bitvě u Malešova, pražané prohráli a táborité se obrátili ku Kouřimí, která se vzdala a zůstala věrná táboritům, po smrti Žižky sirotkům. Nedaleko Kouřimí došlo dne 30. května 1434 k rozhodující bitvě, jíž se Kouřimští účastnili po boku sirotků a patřili mezi poražené.²² Kouřim se 14. srpna 1436 podvolila Zikmundovi a zavázala se k poslušnosti.

Během 15. století došlo opakovaně ke confirmaci královských privilegií. Stalo se tak v roce 1454, kdy král Ladislav potvrdil městu všechna stávající privilegia a přidal nové právo konání výročního trhu na sv. Mauricia, což bylo 22. září. Všechna privilegia potvrdil městu následně Jiří z Poděbrad v roce 1465 a Vladislav Jagellonský v roce 1472. Právo konání druhého výročního trhu udělil městu Ferdinand I. v roce 1539.²³ Dne 15. března 1562 byl Ferdinandem I. povolen také třetí jarmark s počátkem v pondělí před Svatodušními svátky.²⁴

Přistoupíme-li k popisu města, je nutné uvést, jak vypadalo v době vedení zkoumané knihy. Město má založeno půdorys ve tvaru písmena D, rozloha náměstí dosahovala téměř 13 000 m² a patřilo tak mezi největší náměstí v rámci středověkých měst.²⁵ Na vnitřní ploše byla vybudována ve 14. století radnice s volně stojícím blokem tří domů, tzv. Špalíček,²⁶ v němž byly provozovány kupecké krámy. Dlažďení se náměstí dočkalo až v roce 1536.²⁷ Po obvodu náměstí bylo vyměřeno 35 parcel, kde byla původní pozdně gotická zástavba, která se však ve 40. letech 16. století pozvolna měnila v renesanční.²⁸ Z náměstí vedly čtyři hlavní ulice ve směru světových stran. Hlavní cesta vedla skrz náměstí směrem od Pražské k Malotické bráně. Dominantou města byl, stejně jako je dnes, gotický kostel sv. Štěpána z druhé poloviny 13. století²⁹ v jihovýchodní části

²¹ Na počest těchto mnichů byla na místě jejich upálení postavena v letech 1724–1727 kaple P. Marie Pomocné podle projektu Blažeje Santiniho-Aichela. Stejnou tematiku zobrazuje obraz neznámého regionálního malíře umístěného v Muzeu Kouřimska v Kouřimí, Regionálního muzea Kolín. Jedná se o olej na plátně o velikosti 101x71 cm z roku 1809. *Průvodce muzeem Kouřimska v Kouřimí, katalog k expozicím*, Kolín 2008, s. 53.

²² J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 326–328.

²³ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, před vydáním v časopise *Antiqua Cuthna*.

²⁴ J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 331.

²⁵ V. RIŠLINK, *Kouřim a okolí*, s. 71.

²⁶ *Tamtéž*, s. 72.

²⁷ J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 330.

²⁸ V. RIŠLINK, *Kouřim a okolí*, s. 52.

²⁹ Nejprve bylo založeno kněžiště s kaplí sv. Kateřiny a severní boční lodí. Hlavní loď byla s určitostí dokončena v roce 1270 a na přelomu 13. a 14. století byly vztyčeny 2 věže do výšky dvou pater.

náměstí. V roce 1525 byla vedle kostela vybudována zvonice, která byla v roce 1570 přestavěna do renesanční podoby italským mistrem Filipem.³⁰ Kolem kostela se rozprostíral hlavní městský hřbitov, který byl zrušen v roce 1836.³¹ Jelikož měla Kouřim i právo hrdelní, měla svého kata. Katovna stávala v ulici Na Schodech, nedaleko katovské fortny, v místech dnešního č.p. 239.³² Městské popraviště se pak nacházelo nedaleko Libušina jezírka³³ na Staré Kouřimi a svému účelu složilo až do roku 1783, kdy bylo městu hrdelní právo odebráno.³⁴

V Kouřimi se nacházela škola, o níž je první zmínka z 21. října 1377. Budova školy stávala na hřbitově farního kostela sv. Štěpána. V 16. století měla kouřimská škola 3 třídy a počítala se po roce 1549 mezi dobře zřízené. Žákům vyplácela obec pravidelně peníze v týdenních intervalech. K roku 1500 je doložena částka 13 grošů, což ale na zajištění chudého žáka nestačilo.³⁵ Chudí žáci bydleli ve škole a pečovala o ně obec a dobrodinci. O tom, že žáci nebyli příliš zaopatřeni, svědčí i různé stížnosti na nedostatek stravy a také je zmiňované hrubé chování vůči žákům.³⁶

Po zániku cisterciáckého proboštství, vypáleného husity v roce 1421, vzniká další ulicové náměstí Nové Město. Ve městě bylo umístěných také několik trhů, za kostelem sv. Štěpána byl situovaný, dodnes nazývaný, Ptačí ryneček, kde se prodávala drůbež a jiné ptactvo, na prostranství v dnešní Zlické ulici byl trh určený k prodeji koz a ovcí a na náměstí bylo hlavní tržiště. V polovině 16. století je doloženo vnitřní členění města na čtvrt' Svatoštěpánskou, Novoměstskou, Pražskou a Kolínskou. Město mělo i svá předměstí: Pražské, Malotické a Kolínské, kde na posledním zmiňovaném byl umístěn při kostele sv. Máří Magdaleny špitál pro chudé a staré obyvatele města.³⁷ V roce 1470 byl do města zaveden vodovod, který přiváděl vodu ze ždánických lesů, v roce 1510 byla přivedena voda na Nové Město a do kašny na rynku.³⁸ V Kouřimi je na začátku století zmiňovaná také cihelna.

Vladimír RIŠLINK – Josef KRTEČEK, *Kouřimská kaple sv. Kateřiny a její andělský chór*, Kouřim 2009, s. 4.

³⁰ Jindřich ZÁHORKA, *Hledání ideálního chrámu*, Národní památkový ústav ve spolupráci s Regionálním muzeem Kolín, 2016, s. 137.

³¹ V. RIŠLINK, *Kouřim a okolí*, s. 88–89.

³² J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, před vydáním v časopise *Antiqua Cuthna*.

³³ Jezírko zvané Libuše, v jehož blízkosti se nacházelo pohřebiště starokouřimských Slovanů. Původní rozloha byla zhruba 40 x 70 m a sloužilo jako vodní zdroj pro bývalé, kdysi mocné hradiště. *Průvodce muzeem*, s. 20.

³⁴ V. RIŠLINK, *Kouřim a okolí*, s. 97.

³⁵ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, v před vydání v časopise *Antiqua Cuthna*.

³⁶ J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 362–363.

³⁷ V. RIŠLINK, *Kouřim a okolí*, s. 23.

³⁸ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, před vydáním v časopise *Antiqua Cuthna*.

Po husitských válkách, kdy svou pozici a majetek ztratily církevní řády, se rozrůstá i majetek města. Zikmund potvrdil 18. prosince 1436 držbu několika statků skalického kláštera a kouřimského probošství. Jednalo se o vsi Skalice, Ždánice s lesem, Radlice, Bošice, Horní Chvátliny a části vsí Zalesany a Lhota.³⁹ V roce 1499 přibyla vesnice Žabonosy, v roce 1513 byl přikoupen Krychnov a v roce 1543 ves Toušice s mlýnem nad vsí.⁴⁰ Šosovní dvůr Jilmanice byl získán koupí v roce 1545.⁴¹ V roce 1508 koupila Kouřim také kamenný lom a 1509 Malý mlýn a Vodákovu pilu. V roce 1516 město zakoupilo rybník a v roce 1523 Velký mlýn.⁴² Nemovitý majetek města měl v roce 1543 odhadní cenu 25 451 kop grošů českých, čímž se Kouřim řadila mezi méně významná královská města.⁴³

V první polovině 16. století bylo na potoce Kouřimce provozováno velké množství mlýnů. Ve směru od Ždánic ke Kouřimi byl na Ždánickém potoce položen mlýn *Malý*, na Kouřimce byly mlýny *Velký*, později nazývaný *Panský*, *Hořejší* mlýn, dnes nazývaný jako *Pášov*, *Prostřední* neboli *Vojtěchovský* mlýn a u Velkého rybníka největší z kouřimských mlýnů zvaný *Velká hráz*.⁴⁴ Mezi majetek města patřilo také několik rybníků a rybníčků vybudovaných během 15. a 16. století na Kouřimce.⁴⁵ Největší byl rybník *Strašík*,⁴⁶ v blízkosti městského popraviště. Dále rybník *Veliký* neboli *Hrázký* a rybník *Baba*. Kouřim měla v držení také několik dvorů.⁴⁷ Vedle dvoru Špitálského, z kterého byl financován chod místního špitálu, také dvůr Jilmanický, Diblíkov, Tři Dvory⁴⁸ a Runákovský dvůr.⁴⁹

Jelikož bylo Kouřimsko zemědělského charakteru předního postavení dosahovala potravinářská řemesla. Kromě obilovin, hrachu, lnu, konopí a prosa se pěstovalo také

³⁹ *Tamtéž*, v před vydání v časopise Antiqua Cuthna.

⁴⁰ Ves Toušice byla koupena od Jindřicha Firšice z Nabdína za 800 kop grošů českých a tento statek město dále pronajímalo. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 330.

⁴¹ Bedřich SVOBODA, *Historie krajského královského města Kouřimě*, Kouřim 1989, nestránkováno.

⁴² Lom byl zakoupen od dědiců Brožovských za 444 grošů, Malý mlýn a pila Vodáková za 224 kop grošů, rybník od Václava Třídvorského za 50 kop grošů a Velký mlýn za 1200 kop grošů míšeňských. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 330.

⁴³ Majetek nedalekého města Nymburk byl odhadován na 35 096 kop grošů. Největší majetek vykazovala města Praha, Kutná Hora a Hradec Králové. J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, v před vydání v časopise Antiqua Cuthna.

⁴⁴ *Tamtéž*.

⁴⁵ V. RIŠLINK, *Kouřim a okolí*, s. 97.

⁴⁶ Jako většina ostatních rybníků byl i tento rybník zrušen na konci 19. století. K jeho obnově v původní podobě došlo v roce 1941. Během povodní se 2. června 2013 protrhla hráz rybníka a rybník nebyl do dnešních dní obnoven.

⁴⁷ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, v před vydání v časopise Antiqua Cuthna.

⁴⁸ Pozdější Zárybník.

⁴⁹ Později nazývaný Běšínov, patřící městu od roku 1593.

ovoce. Kolem města jsou doloženy chmelnice, vinice a šafránice.⁵⁰ Z živnostníků, vedle kramářů, nejvíce bohatli pekaři, řezníci, mlynáři a sladovníci. Právě jejich cechy měly ve 40. letech 16. století z 68 % vlastní zemědělskou základnu a platily 74 % daní.⁵¹ Z dalších řemeslníků jsou zastoupeni ševci, tkalci, koželuzi, kováři, nožíř nebo sedlář. V roce 1489 je v Kouřimi známo 13 cechů.⁵² Ve městě také přibývalo podruhů,⁵³ v 60. letech 16. století tvořili celých 62 % obyvatelstva města a městská rada od nich vyžadovala poddanský závazek.⁵⁴

V roce 1546 za šmalkaldské války se Kouřimští jako stoupenci protestantismu zdráhali proti usnesení sněmu českého vydat brannou hotovost pro krále. Stejně tak odepřeli táhnout do pole, a tak se připojili k dalším deseti městům, která vypravila svůj lid opožděně. Když král Ferdinand I. vydal 12. ledna 1547 příkaz, aby se stavové sešli u Litoměřic, vypravili se Kouřimští pro radu k Pražanům, zda mají do pole vytáhnout. Stavové se nakonec u Litoměřic sešli, ale odmítli jít za hranice země. Kouřim se účastnila všeho, co stavové podnikali proti králi. Když se král po potlačení vzpoury vrátil, začal trestat vzbouřené stavy. Město Kouřim bylo potrestáno konfiskací majetku, ztratila všechny statky⁵⁵ a navíc musela zaplatit pokutu 2 000 kop grošů míšeňských. Do čela města byl také ustanoven královský rychtář. Je známé jméno prvního kouřimského rychtáře, kterým byl kouřimský měšťan Ondřej Nykl.⁵⁶ O dva roky později, při rozprodávání zabraného majetku, si některý obec koupila zpátky.⁵⁷ Dne 25. června 1561 převzala Kouřim společně s Českým Brodem a Čáslaví rukojemství za krále Ferdinanda ve výši 8 000 zl. Ten udělil městu milost a 21. října 1561 a navrátil velkou část z majetku zabaveného v roce 1547.⁵⁸ Pro představu o velikosti města uveďme, že v souvislosti se zavedením domovní berně bylo k roku 1567 v Kouřimi evidováno 216 domů.⁵⁹

⁵⁰ B. SVOBODA, *Historie Kouřimě*, nestránkováno.

⁵¹ *Tamtéž*, nestránkováno.

⁵² Byly to cechy řeznický, sladovnický, kovářský, pekařský, kožešnický, krejčířský, soukenický, ševcovský, bečvářský, plátenický, vetešnický a koželuzský. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 330.

⁵³ Stalo se tak odchodem panských poddaných do měst, kde byli rádi přijímáni jako levná pracovní síla.

⁵⁴ B. SVOBODA, *Historie Kouřimě*, nestránkováno.

⁵⁵ Jednalo se o: Tvrz a ves Toušice, Žabonosy, Bošice, Krychnov, dvory v Nesměni a Chotýši, krěmu vejsadní v Poboři, dědiny manské při vsi Krychnovu, háje a dědiny u Miškovic, Lhoty a Nesměně, rybníky Strašík, Velký, Baba a 3 rybníky Pod kopcem, 2 mlýny a platy z kramů ve Třebovli. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 331.

⁵⁶ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, v před vydání v časopise Antiqua Cuthna.

⁵⁷ Byly to například rybník Poboční u Toušic, za který zaplatila 120 kop grošů.

⁵⁸ Ze statků byly navraceny dva dvory v Nesměni a Chotýši, dvůr Zárybnický, dva lesy u Hryzel, vrch Lipská, rybníky Velký, Strašík a Baba a 3 Pod kopcem a mlýny Velky a Bílkovský. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 331.

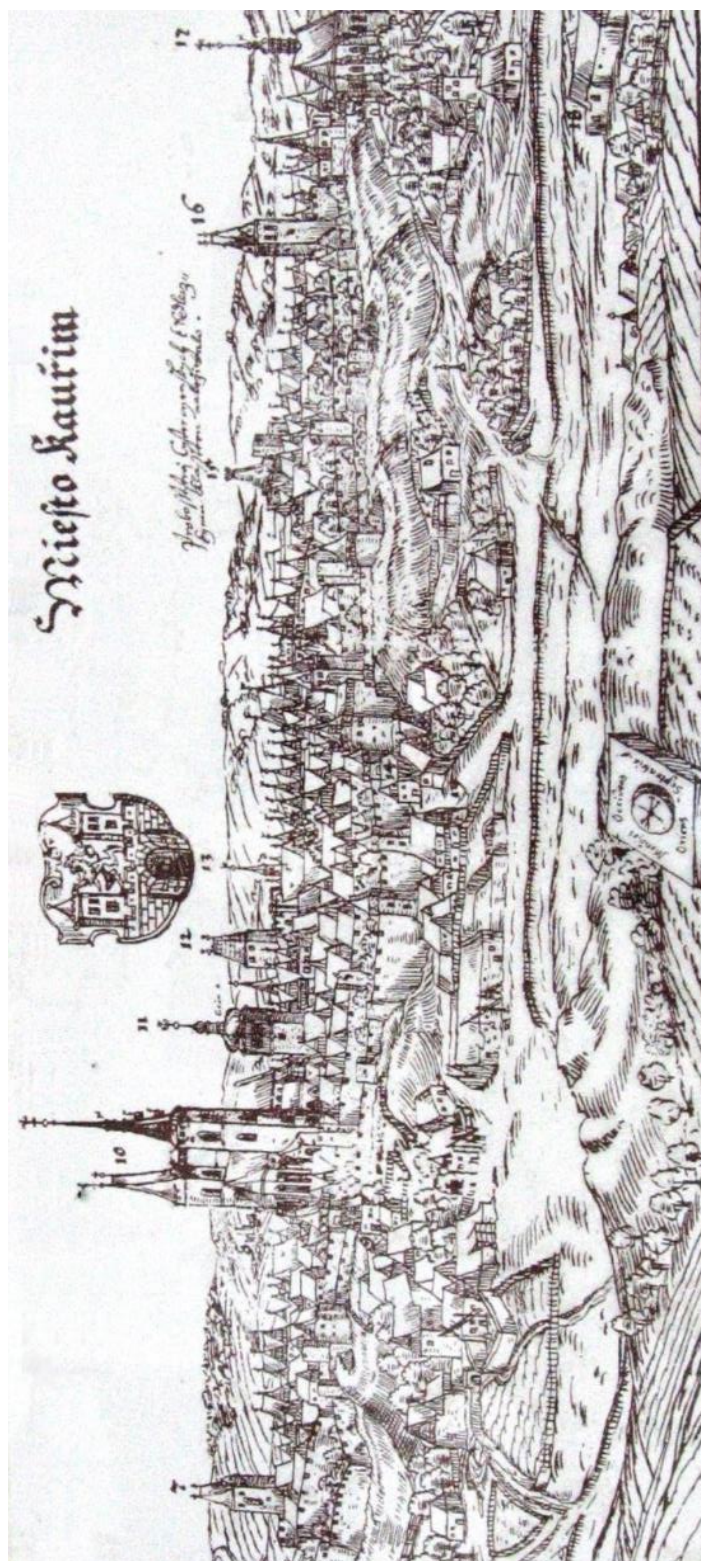
⁵⁹ *Tamtéž*, s. 332.

Jelikož kniha testamentů zachycuje kouřimské obyvatelstvo, zmiňme alespoň několik významných osobností, které žily v době 1. poloviny 16. století v Kouřimi: Brikcí z Licka (1488–1543), právník a politik.⁶⁰ Jan Fortius, zvaný Chyba, (1517–1590), univerzitní profesor hebrejského a chaldejského jazyka, k nimž vydal návody. Matouš Collinus z Chotěřiny (1516–1566), humanista a pedagog, na pražské univerzitě vyučoval řečtinu a latinu.⁶¹ Pavel Pressius (neznámo–1586), doktor v bohosloví a lékařství. Působil jako děkan v Uherském Brodě.⁶²

⁶⁰ Řeč o něm bude v dalších kapitolách.

⁶¹ J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 354.

⁶² V. ZAP, *Památky archeologické*, s. 153.

Obr. č. 1 Vyobrazení města Kouřim na vedutě od Jana Willenberga z roku 1602⁶³

⁶³ Jedná se o nejstarší zobrazení města, podoba města je pozdější až z doby renesanční. Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLAHOL a PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos, id est successio, jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského*, IV. díl, Praha 1602, s. 177.

Obr. č. 2 Nejstarší mapa Čech od Mikuláše Klaudyána z roku 1518⁶⁴

⁶⁴ https://cs.wikipedia.org/wiki/Klaudiánova_mapa#/media/File:1518bohemiap.jpg), cit. 5.5. 2021.

2. Vývoj městského práva v Čechách do 16. století

Městské právo začalo vznikat s rozmachem měst ve 13. století. Fungovaly zde dvě velké právní oblasti, magdeburská a jihoněmecká, v níž v Čechách převážila varianta pražského práva. O jednotném městském právu nelze hovořit až do konce 16. století. S první kodifikací městského práva, jež nebylo pro města závazné, přišel v roce 1536 kouřimský rodák, písař komorního soudu, Brikeí z Licka. Další kodifikace pod názvem Práva městská Království českého od Pavla Kristiána z Koldína vyšla v roce 1579 a přispěla k procesu sjednocování městského práva na území Čech.

Základním kamenem každého městského práva byla jednotlivá privilegia, která uděloval městům panovník. Právo svobodného nakládání s majetkem bylo měšťanům královských měst potvrzeno privilegiem vydanými císařem Karlem IV. dne 19. září 1372 a následně je potvrdil Václav IV. Tato privilegia získalo celkem 25 královských měst, kromě Kouřimi například také Kolín, Nymburk, Čáslav, Plzeň, Hradec Králové a mnohá další. Obsahem těchto privilegií byla ustanovení vnitřní organizace a správy města, oprávnění vlastního výkonu správy a soudnictví a vymezení povinností obyvatel a práv, kterými se mělo město řídit. Od té doby měla města a jeho obyvatelé právo svobodně pořizovat kšaft.⁶⁵

Vznik a vývoj městských pozůstalostních písemností je vázaný na možnosti volného disponování s osobním majetkem měšťanů a také s právními zvyklostmi, na jejichž základě do pozůstalostních záležitostí zasahovaly kompetence městských správních a soudních orgánů. Jak již bylo řečeno, území Čech bylo rozděleno na dvě oblasti, na oblast užívání práva jihoněmeckého neboli norimberského a oblast práva severoněmeckého neboli magdeburského. Všeobecně je přijímán názor, že města řídicí se magdeburským právem s odvolací stolicí v Litoměřicích byla k vrchní magdeburské stolicí těsněji přimknuta a právo bylo konzervativnější. Podle názoru většiny právních historiků je v porovnání s právem jihoněmeckým zaostalejší. Jihoněmecké právo nemělo tak výrazný vztah k vrchní stolicí v Norimberku a je pokládáno za pokročilejší a dynamičtější, i když se na českém území formovalo déle. Právě pružnost jihoněmeckých právních zásad s odvolací stolicí na Starém Městě pražském umožnila reagovat na měnící se společenské a hospodářské podmínky ve městech. Jihoněmecké právo jednoznačně zvýhodňovalo přímé dědice testátora, tedy partnera a dětí, zatímco v oblasti

⁶⁵ M. HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému*, s. 47–48.

severoněmeckého práva majetek dědili původní příbuzní, tedy rodiče a sourozenci. Právě prosazení jihoněmecké posloupnosti v dědické oblasti do prostředí magdeburského práva bývá považováno za počátek zápasu mezi těmito právními okruhy, v němž se postupně prosadilo právo jihoněmecké.⁶⁶

Že právní sféra vlivu nebyla vždy jednoznačná, můžeme předvést na příkladech korespondence mezi venkovskými královskými městy a Starým Městem pražským ve sporných případech. Jedná se o dvě městské knihy *Knihu náletů žateckých* z let 1510–1544 a *Nálezové z města Brodu Českého, Kouřima, Hradce Králové nad Labem a Jaroměře*.⁶⁷ Žatec jako město na pomyslné hranici právních oblastí je považováno za tradiční město patřící k oblasti staroměstského práva. Zajímavé je spojení zápisů v rámci jedné knihy z Českého Brodu, Kouřimi, Hradce Králové a Jaroměře. Hradec Králové byl považován za vrchní stolicí druhého řádu magdeburského práva, Český Brod a Jaroměř do okruhu pražského. Stejně tomu bylo i v opačném případě, jsou doloženy dotazy týkající se dědické problematiky k litoměřické stolici měst jako Louny, Ústí nad Labem nebo Nymburka, která se měla řídit dědickým právem staroměstským. Z naučení magdeburské stolice jasně vyplývá, že základem pro předání majetku je dědicům je na prvním místě vzdání pro případ smrti před zahájeným soudem, jako základní autoritou v této oblasti.⁶⁸

Kouřim patřila do okruhu měst, která se původně řídila magdeburským právem a v letech vzniku knihy bylo odvolací instancí město Litoměřice.⁶⁹ Podle této právní oblasti se odkazování majetku dělo před zahájeným soudem, jakožto jeho hlavní autoritou.⁷⁰ Zahájený soud byl soud zahajovaný zvláštním ceremoniálem, zasedal veřejně, a to čtyřikrát do roka. Výjimečně i častěji, v malých městech naopak jen jednou ročně.⁷¹ Právě předáním majetku před soudem a zapsáním do knih byla uvedena právní platnost. Kouřim dále přešla pod jihlavský právní okruh,⁷² což byl jeden ze čtyř místních relativně samostatných okruhů. Avšak nejpozději v roce 1462 Kouřim spadala již pod právo staroměstské, jak dokládá rozhodnutí staroměstské stolice v záležitosti poručnictví.⁷³

⁶⁶ *Tamtéž*, s.49–50.

⁶⁷ Jedná se o rukopisy č. 92 a 93 uložené v Archivu Hlavního města Prahy.

⁶⁸ M. HRUBÁ, *Nedávej statku žádného*, s.52–54.

⁶⁹ Doložená listina Přemysla Otakara II. z roku 1261, v dochovaných pramenech poprvé zmíněná náležitost k právnímu okruhu. J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, před vydáním v časopise Antiqua Cuthna.

⁷⁰ Barbora BONŠCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku* In Sborník Archivních prací, Praha 2020, Ministerstvo vnitra ČR, s. 7–25, ISSN 0036–5246.

⁷¹ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 206.

⁷² *Tamtéž*, s. 204.

⁷³ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město Kouřim*, před vydáním v časopise Antiqua Cuthna.

Poslední vůle se tedy nepsaly jako vzdání pro případ smrti, jako to bylo v případě práva magdeburského, ale byly zapisovány kšafy podle soudobé kšaftovní praxe staroměstského práva, jak potvrzuje i tento výzkum.

Stylizace zápisu je ustálená. Nejprve je uvedeno jméno testátora, v některých případech jeho živnost nebo bližší označení osoby. Následuje výčet dluhů, kterým je testátor povinný nebo kdo je dluhy povinný jemu, a pak ustanovení o hmotném a nehmotném majetku. Dále určení dědice, vyplacení ostatních členů rodiny, ustanovení v případě nepříznivých poměrů v rodině, vydání různých věcí dalším jmenovaným osobám, popřípadě odkaz na charitativní účely. Na konci každého testamentu jsou zapsáni poručníci, svědkové kšaftu a datační formule. V některých případech jsou uvedené poznámky o zdvižení nebo tvrzení kšaftu. Protože se během výzkumu ukázalo, že se kouřimská dědická praxe 1. poloviny 16. století shoduje s artikly obsaženými v Právech městských Království českého, sepsaných Pavlem Kristiánem z Koldína, lze k opisu základních článků tento zákoník využít. Výzkum však odhalil i určité odchylky jako například zapsání vícero testamentů do městské knihy od jednoho testátora, oproti Koldínově zákoníku, kdy byl do knihy testamentů zapsán až poslední testament zůstavitele. Výjimkou je také nalezený soubor kšaftů v listinné podobě, které dokazují paralelní vedení druhé kšaftovní agendy a testamenty z listin se po naplnění ve sledované době do městských knih nezapisovaly.

V městském právu se testament označoval česky jako kšaft.⁷⁴ Dědění neboli proces získávání dědictví je podle Koldína definováno takto: „*Dědictví nic jiného není, nežli nápadní a posloupné vkročení do všeho práva aneb spravedlnosti, kteráž prve toho byla a tomu náležela, kdož jest z tohoto světa sešel.*“⁷⁵ Koldín již rozlišuje testamentární a intestátní posloupnost. Testamentární neboli zvolená znamená určená vůlí zůstavitele, tedy on si mohl zvolit, kdo bude jeho dědicem. V případě intestátní se jednalo o závěť ze zákona. K té docházelo v případě, kdy zemřelý nezanechal poslední vůli nebo byla městskou radou prohlášena za neplatnou. V tomto případě se stávali dědici nejprve potomci zemřelého, kdy měly dcery a synové nárok na stejný podíl. Pokud potomci zemřeli nebo žádní nebyli, přecházel majetek na sourozence a rodiče zemřelého a v poslední řadě se majetek rozděloval mezi ostatní příbuzné až do desátého stupně příbuzenství.⁷⁶

⁷⁴ Z německého „Geschäft.“

⁷⁵ Karel MALÝ a kol. (edd.), *Práva městská Království českého, Edice s komentářem*, Praha 2013, s. 717.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 720.

Právo kšaftovat měli všichni obyvatelé města, muži i ženy. Patřili mezi ně nejen měšťané, ale i obyvatelé předměstí. Pro platnost závěti byla nutná způsobilost k právnímu jednání, jak definuje Koldín: „*Má při rozumu zdravém a při paměti dobré být. Neb blázni a lidé pošetili, ani ti, ješto by paměť potratili, kšaftův činit nemohou.*“⁷⁷ V případě němých nebo hluchých byla podmínka vzniku kšaftu sepsání vlastní rukou testátora. Jsou zde stanovené ale i další překážky, kdy testament nemůže být učiněn. Bylo to nezletilými dětmi, u chlapců do 18 let a u dívek 15 do let. Dívka mohla být zplnoletněna dříve, pokud s „*volí, vědomím a povolením práva*“ vdala.⁷⁸ V případě poddanství mohl být testament sepsán pouze s povolením vrchnosti. Počet testamentů, který mohl měšťan za svůj život učinit, nebyl nijak omezen. Měšťan mohl sepsat testamentů libovolné množství, platný byl ovšem pouze ten, který byl pořízen nejblíže testátorově smrti.⁷⁹ Důvody ke změně poslední vůle mohly být různé a v průběhu jednotlivých kapitol se jim budu i nadále věnovat.

Pokud se obyvatel města rozhodl pořídit testament, měl dvě možnosti. Formu písemnou nebo ústí, obě formy byly rovnocenné. Buď tedy mohl svou poslední vůli přednést před soudem nebo v přítomnosti dvou svědků, kteří jeho pořízení tlumočili a dosvědčili její platnost. V obou případech bylo pojištěním jejich pořízení vloženo do městských knih.⁸⁰ Vznik a vývoj pozůstalostní agendy, do které patří inventáře pozůstalostí, sirotčí písemnosti, knihy testamentů a další, jsou vázány na možnost volného disponování s osobním majetkem a také právními zvyklostmi, do níž spadala kompetence městských správních orgánů. V případě jednání městské rady se zapisovaly poznámky o projednání různých záležitostí do městské knihy, z těchto městských knih posléze písař rozdělával a zapisoval jednotlivé zápisy do knih specializovaných, jako byly například knihy trhové, knihy svatebních smluv, knihy testamentů a další.

Velmi důležitou roli hráli v pořizování testamentů svědci, byla to jedna z důležitých podmínek pro nabytí právoplatnosti poslední vůle. Svědkem neboli relátorem mohla být pouze osoba s dobrou pověstí a bez úhony.⁸¹ Zároveň je vymezeno, kdo se svědkem stát nemůže. Dle Koldína je stanoveno takto: „*Žádná osoba pohlaví ženského, ani syn pozůstalý v moci otce svého, ani ten, kterýž by v moci toho byl, jenž kšaft dělal, a obyčejně při kšaftích domácí čeledi se zamítá, ani pacholík let nedošlý, ani*

⁷⁷ Tamtéž, s. 718.

⁷⁸ Tamtéž, s. 719.

⁷⁹ M. HRUBÁ, *Nedávej statku žádného*, s. 111.

⁸⁰ Městská kniha pro inkriminované období se nedochovala.

⁸¹ M. HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému*, s. 211.

*náchlebník, ani služebník, ani hluchý ani pošetilý.*⁸² Zásada o přisežných je starobylá zvyklost z okruhu magdeburského práva. Platná právní norma pro české prostředí jsou dva relátoři.

Další velmi významnou roli pro dohled řádně splněných podmínek poslední vůle testátora hráli poručníci. Jejich úloha spočívala v dohledu nad vykonáním přání poslední vůle. Z právního hlediska se jednalo o roli nepovinnou a poručníci nebyli při pořízení poslední vůle přítomni. Většinou se jednalo o osoby blízké, kterým pořizovatel kšaftu věřil a poskytovaly mu záruku nad dohledem při vykonání jeho poslední vůle, rozdělení nebo vydání majetku nebo zajištění zbožných odkazů.

Důležitým právním krokem pro splnění právních podmínek pro naplnění testamentu, bylo veřejné vyhlášení závěti po smrti testátora. Od té doby mělo uplynout šest týdnů, kdy mohl být testament napaden. V případě, že nikdo nevznesl žádnou námitku nebo připomínku, byl testament městskou radou stvrzen.⁸³

⁸² K. MALÝ a kol. (edd.), *Práva městská*, s. 718–719.

⁸³ M. HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému*, s. 179.

3. Diplomatický rozbor knihy testamentů města Kouřimi z let 1511–1547

Zkoumanou knihou je v pořadí druhá nejstarší kouřimská kniha testamentů z let 1511–1547. První v pořadí je kniha testamentů z let 1488–1514 uložená v Národní knihovně.⁸⁴ Další knihy pro pozdější období se bohužel nedochovaly.⁸⁵ Po podrobnějším průzkumu počtu dosud dochovaných knih testamentů z území České republiky do roku 1526 je jednou z 34 dochovaných.⁸⁶ Zkoumaná kniha má rozměry 18x23,5 cm. Původní vazba se nedochovala, kniha byla opatřena novou vazbou v srpnu roku 1948.⁸⁷ Kniha čítá celkem 217 folií. Při převázání rukopisu byly také opraveny první 3 folia (1r–3v) na začátku a posledních 39 folií (178r–205v) na konci knihy. Chybějící dolní části folií byly doplněny průhledným novodobým papírem tak, aby byla zachována čitelnost textu⁸⁸. V současné době je kniha v dobrém stavu.

Obr. č. 3 Ukázka restaurovaných listů

⁸⁴ Kniha je uložena pod inventárním číslem XI. C. 11.

⁸⁵ Součástí diplomatického rozboru mělo být porovnání první a druhé knihy testamentů, avšak vlivem nepříznivé pandemické situace a s tím souvisejícím uzavřením archivů, nebylo možné srovnání provést. V pořadí první kniha testamentů bude předmětem práce v navazujícím magisterském studiu.

⁸⁶ Mezi nejstarší dochované knihy testamentů patří knihy měst Český Brod, Kouřim, Kutná Hora, Mělník, Plzeň, Staré město pražské, Nové město Pražské, Malá strana, Stříbro, Volyně a Znojmo. Tyto knihy mají první zápisy z II. poloviny 15. století. Dochované knihy s prvními zápisy ze začátku 16. století mají města Brno, Český Krumlov, Chrudim, Jičín, Kaňk, Nové Město nad Metují, Olomouc, Staré město pražské, Rakovník, Rokycany a Ústí nad Labem. Města Ivančice, Kadaň, Kaplice, Krupka, Litomyšl, Olomouc, Plzeň, Staré město pražské, Nové město pražské a Hradčany mají knihu testamentů kombinovanou současně s dalším typem knihy (pamětní, soudní, trhové, poručenství, privilegii a další). Rostislav NOVÝ a kol., *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963.

⁸⁷ Na vnitřních deskách knihy je poznámka o nouzovém převázání a ošetření knihy: „V srpnu 1948 nouzově převázána.“ Patrně ve stejnou dobu došlo k dolepení a opravě poškozených stránek.

⁸⁸ Tento zásah byl pravděpodobně proveden tehdejším kouřimským matrikářem a archivářem Bedřichem Svobodou. O provedení restaurátorského zásahu není zachován žádný záznam.

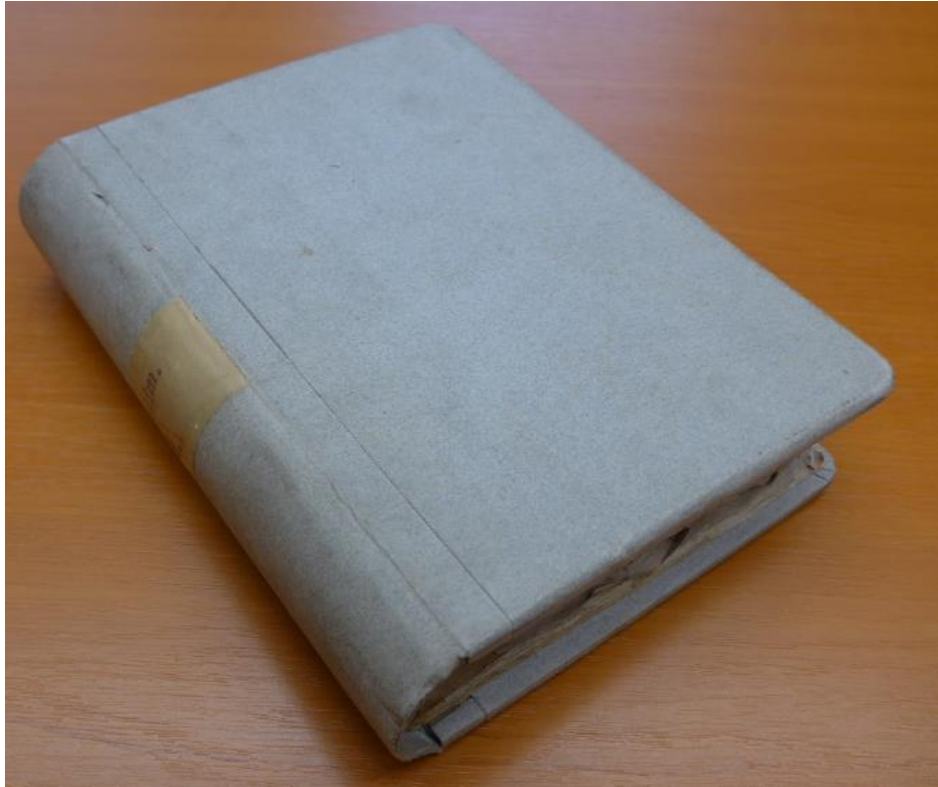
Rukopis můžeme rozdělit na několik částí. První částí knihy je starší období z let 1511–1528, druhou částí jsou testamenty z let 1528–1547. Třetí částí je rejstřík jmen testátorů z druhého období. Čtvrtou a poslední částí knihy jsou testamenty v listinné podobě, které byly do knihy přidány při nouzovém převázání knihy.

V papírovém kodexu je uvedeno trojí značení listů. První dvě značení jsou dobová. Ve starším období knihy, vymezeno lety 1511–1528, lze spatřovat první dobovou foliaci, která je psána uprostřed listu vpravo nahoře majuskulí literou A a římskou číslicí.⁸⁹ Takto značena jsou folia Ai–Ax. Od folia Axi se mění umístění značení folií, foliace je umístěna vlevo nahoře uprostřed až do Axviii.⁹⁰ Ve značení starší části knihy není žádný pravidelný řád značení folií. Mezi označenými folii se vždy nachází nestejný počet neoznačených listů. Hned na foliu 1r je značení Ai, ovšem na foliu 2r je již značení Aiiii. Z toho vyplývá, že stránky Aii a Aiii chybí. Dále chybí i značení folií Axiv–Axvi. Jména testátorů z tohoto období nejsou uvedena v rejstříku. Z výše řečeného není dobová foliace spolehlivá, jelikož zde není pravidelná posloupnost značení folií, a navíc soudobá foliace vykazuje ztrátovost neurčitého počtu listů. Druhé značení folií spadá do období let 1528–1547. Značení folií je umístěno vpravo nahoře psáno majuskulními literami A–M a arabskou číslicí. Značení folií je již pravidelné a je označen každý list.⁹¹ Druhé soudobé značení, jak vysvětlím níže, též vykazuje ztrátovost velké části listů. Z tohoto důvodu taktéž není možné využívat tuto foliaci k odkazování v textu. Posledním, třetím značením listů je v pravém dolním rohu zachycená novodobá foliace. Toto značení je psáno na doplněných listech obyčejnou tužkou arabskými číslicemi, později již kniha nebyla odborně restaurována, tudíž tato foliace vznikla při nouzovém převázání knihy. Vzhledem k nespolehlivosti a nepravidelnosti staršího značení v první části knihy a velké absenci listů v druhé části knihy, bude novodobá foliace používána pro popis rukopisu a též k odkazům, bude-li z knihy čerpáno.

⁸⁹ *Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 1r–50r.

⁹⁰ *Tamtéž*, fol. 51v–66v.

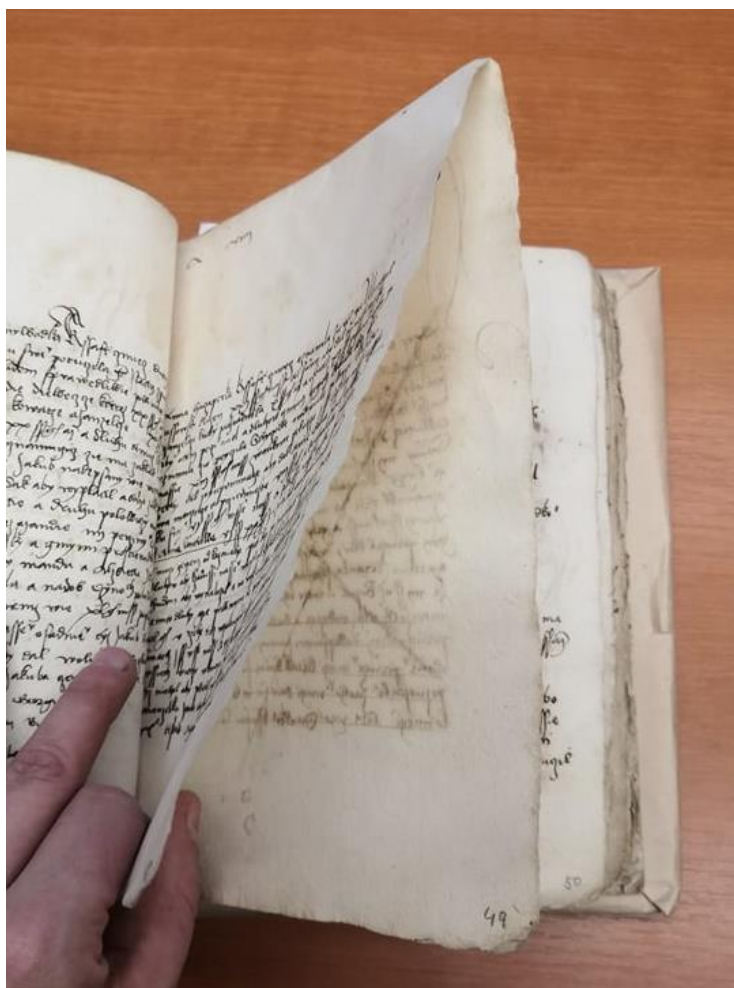
⁹¹ *Tamtéž*, fol. 67r–197r.

Obr. č. 4 *Kniha testamentů Kouřim 1511–1547*

Jak již bylo uvedeno, kniha čítá 217 folií. Samotná kniha je popsána testamenty do folia 196. Od folia 197 do 205 následuje, již zmíněný, rejstřík jmen testátorů. Od folia 206, jak jsem již nastínila výše, jsou obsaženy další testamenty, které sice spadají do doby obsažené v knize, ale na první pohled je patrné, že se jedná o testamenty vložené později při opravě knihy. Tyto testamenty nejsou zahrnuty v rejstříku, i přesto, že spadají do požadovaného období. Taktéž se jim budu podrobněji věnovat později. V knize jsou dvě prázdná folia, folio 37 a 49. Folio 145 je označeno dvakrát, je tak možné spatřit pochybení restaurátora, který značení folií prováděl.⁹² Na foliu 49 je dobře viditelná praxe skládání archů listu do požadované velikosti knihy, jelikož horní ohyb stránky nebyl rozříznut.

⁹² Tato folia jsou pro odkazování označena jako 145a a 145b.

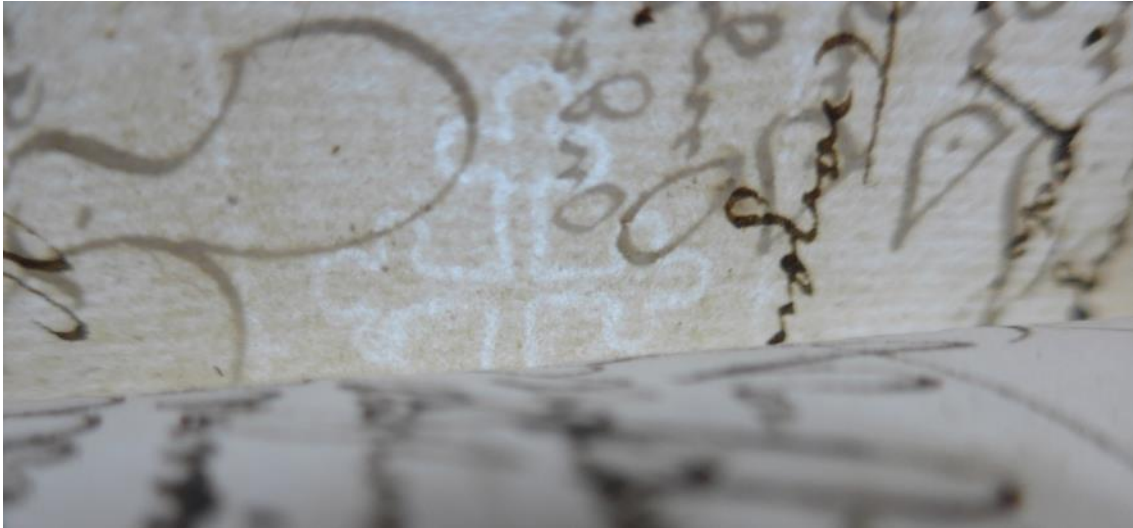

Obr. č. 5 Ukázka nerozříznutého listu

Na některých listech je možné nalézt různé typy filigránů.⁹³ Objevují se filigrány v podobě kříže obtočeného hadem, latinského kříže nebo koruny s křížem. Filigrány jsou velmi často umístěné v místě ohybu papíru u hřbetu knihy, a proto nejsou viditelné celé. K dispozici je tak část filigránu, který se typově blíží vodoznakům doloženým v Piccardovi pod č. DE8100-PO-125830. Jelikož je v knize více typů filigránů, ukazuje se, že se městská kancelář nezasobila papírem jen z jedné papírny. Zmíněné filigrány ukazují na papír zahraniční provenience nejspíše z německých oblastí.⁹⁴

⁹³ Též vodoznak nebo vodoznak, čili průsvitná drobná kresba vtačená do papíru nebo papírenského výrobku. Mnohdy bývá pomůckou při určení stáří a původu papíru.

⁹⁴ Z důvodu pandemické situace není rukopis dostupný a bylo vycházeno pouze z dostupných scanů. Pro zpřesnění je v tomto ohledu nutné pramen podrobit podrobnějšímu zkoumání.

Obr. č. 6 Ukázka filigránu užitého v knize testamentů Kouřim poukazující na německou provenienci

Kniha je psaná českou novogotickou kurzivou s polokurzivními prvky, datace testamentů jsou psané humanistickým písmem. Kniha je psána česky, latinsky jsou zaznamenány datace testamentů. V několika případech je uvedena i česká datace. Po paleografickém rozboru byla kniha psána patrně dvěma stálými písaři. Některé testamenty jsou psány rukou jiného úředníka. Pravděpodobně k tomu docházelo v případě, kdy byl písař z nějakého důvodu nepřítomen. Jméno prvního písaře známe, byl jím Jakub Písař, jehož testament z roku 1528 je v knize obsažen.⁹⁵

V prvním období knihy z let 1511–1528 nejsou zápisy chronologicky ustálené. Prvních 8 zápisů je z roku 1511. Jak bylo zmíněno výše, dle prvního soudobého značení je zde znatelná ztráta neurčitého počtu listů zahrnující roky 1512–1513. Dále je vícekrát narušená chronologicky souvislá řada zápisů. Psány jsou testamenty od roku 1514 do října 1516.⁹⁶ Zde je první narušení časové posloupnosti zapsáním testamentů začínajících od května opět roku 1514 a pokračuje až do října 1520.⁹⁷ Následuje druhé narušení časové posloupnosti zápisů a jsou zde testamenty z března a dubna roku 1518.⁹⁸ Poté jsou psány opět zápisy od srpna 1520 do února 1522.⁹⁹ Zde je třetí narušené chronologické řady

⁹⁵ Závěť Jakuba Písaře. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol 67r.)

⁹⁶ *Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 1r–12v.

⁹⁷ *Tamtéž*, fol. 12r–53v.

⁹⁸ *Tamtéž*, fol. 53r–56r.

⁹⁹ *Tamtéž*, fol. 57v–62v.

zápisů testamenty z let 1518 a 1519.¹⁰⁰ Následuje druhá velká časová mezera trvající 6 let, po kterou není veden žádný zápis a dále jsou psány testamenty až od března 1528.¹⁰¹ Chronologické ustálení zápisů je vedeno až v druhé části knihy z let 1528–1547 od folia 67v, kde je poznámka:¹⁰² „*Vodtuto se počíná alphabeta k registrum všech jmen kšaft činících.*“ Od folia 67r se začínají psát testamenty aktérů, jejichž jména je možné v rejstříku na konci knihy dohledat. Jak bylo vysvětleno výše, od této strany je v knize vedeno druhé soudobé značení folií, ve kterém je již možné spatřovat pravidelný řád.

Jak je patrné po podrobnějším zkoumání rejstříku jmen testátorů, tato druhá část knihy byla rozdělena do 12 složek označených písmeny A, B, C, D, E, FF, G, H, I, K, L, M. Každá složka je vedena v jiném rozsahu. Složka A je kompletní od značení stran A1–A30.¹⁰³ Přejít označení složky A na složku B je plynulý. Není zde žádná časová prodleva a značení složky se mění v listopadu 1529. Složka B je značena číselnou řadou B1–B28.¹⁰⁴ Složka B není kompletní, byla vedena do čísla 30, jako složka předchozí, a chybějící folia B29 a B30 jsou dohledatelná v rejstříku. O neúplnosti také napovídá testament Matouše Chlupatého¹⁰⁵ na foliu B28 z 6. srpna 1530, který není celý. Označení folií dále přechází až na C11,¹⁰⁶ kde začíná nový testament z 30. října 1530. Nejen absence folií B29–C10, ale také absence zápisů z období srpna až října svědčí o dalších chybějících listech v knize. Následující složka D je skoro kompletní. Chybí zde folio s označením D18, ale jelikož text testamentů plynule navazuje, lze předpokládat chybu písaře. Mezi značením folií složek D a E je plynulý přechod, poslední testament ze složky D je z června 1534 a první ze složky E ze srpna 1534. Přejít z E na FF je plynulý a vyznačuje období do roku 1536. Označení stránek oddílu FF končí soudobým foliem FF6 na foliu 177r posledním zápisem z prosince 1536. Následuje 6 let dlouhá mezera. Další zápis je vedený na foliu 178v z 16. ledna 1543 označené K5. Označení folií řady K je dle rejstříku do K10. Z výše uvedeného je jasně patrné, že při srovnání s rejstříkem jmen, zcela chybí zápisy na foliích označených písmeny FF, H, I a K1–K4. Jména testátorů z těchto chybějících stran lze dohledat a doložit z rejstříku testátorů na konci knihy. Přejít složky K na L je plynulý s žádnou časovou prodlevou a probíhá v dubnu 1544. Složka L byla vedena řadě folií L1–L10. V této řadě chybí značení folií L8 a L9. Opět se

¹⁰⁰ *Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 62r–63r.

¹⁰¹ Vedení testamentů od roku 1528 od folia 63r.

¹⁰² *Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 67v.

¹⁰³ *Tamtéž*, fol. 67r–97r.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, fol. 98v–125v.

¹⁰⁵ Závěť Matouše Chlupatého. (*Tamtéž*, fol. 125v.)

¹⁰⁶ Zde začíná testament Matouše z Koberovic (*Tamtéž*, fol. 125r.)

zde potvrzuje absence listů, jelikož testament Václava Zárybnického z předchozí strany je nedokončený. A jména testátorů ze stran značených L8 a L9 je možné dohledat v rejstříku. Poslední složkou tehdejšího značení folií je řada M, která je vedena v rozmezí M1–M5 a je kompletní. Dále řada nepokračuje, jelikož je kniha ukončena a následuje rejstřík jmen testátorů.

Jak bylo výše řečeno, součástí knihy je dobový rejstřík na konci knihy.¹⁰⁷ První starší období zahrnující léta 1511 do konce dubna 1528 v rejstříku zahrnutý nejsou.¹⁰⁸ Zápisy jmen testátorů se zapisovaly do rejstříku až v druhé části knihy, od již výše zmíněné poznámky. První testament zapsaný do rejstříku je z 21. dubna 1528.¹⁰⁹ Dle paleografického rozboru je patrné, že důvodem zavedení rejstříku není podmíněno změnou písaře. Rejstřík je psán jedním písařem, který patrně provedl foliaci ve druhé části knihy a rejstřík sestavil dodatečně. V rejstříku, který se dochoval, je více dochovaných zápisů než testamentů zapsaných v druhé části knihy. Díky tomu, je možné zrekonstruovat nejen původní počet kšaftů, ale i jednotlivá jména testátorů i složku, ve které byl testament zapsán. Lze tak vysledovat, že ze složky B chybí testamenty dvou testátorů, ze složky C chybí testamenty 11 testátorů, ve složce E dvou testátorů, ve složce FF 22 testátorů, ve složce G 11 testátorů, ve složce H 34 testátorů, ve složce I 14 testátorů, v chybějící části složky K1–K4 5 testamentů, další chybějící folia L8 a L9 čtyř testátorů. Rejstřík osob činících testament je veden abecedně podle křestních jmen a u každého jména je zapsané soudobé folio, na kterém je příslušný testament zapsán. U některých jmen je uvedena poznámka o ztvrzení testamentu. Velmi pečlivě jsou psané údaje informující o zaměstnání podruha.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, fol. 197v–203r.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, fol. 1r–66r.

¹⁰⁹ Závěť Matěje Šenkýře. (*Tamtéž*, fol. 67r.)

Rejstřum na ymena křastu-
gůzřů pořadnů podle abchabety.

Apollona	a. 1.	
Anna gradkova	a. 5.	
Anna Inichanka	a. 11.	
Anna Sproabka	a. 15.	
Anna dgera nebojzka Bernarta		a. 21.
Anna Wigenka	B. 8.	
Adam knoflignik	B. 19.	
Anna manjzka nebojzka dyabego roby,		B. 24.
Anna manjzka mchdy Šaffyze. z Lubi. Inoru,		C. 3.
Anna manjzka Adama syna Bizyky		C. 5.
Anna Garolova matie Eliaszina		C. 15.
Anna Spiritka	C. 16.	
Anna Šozyzka	C. 17.	
Anna Wizenka. prius	C. 18.	
Anna Chlupata	D. 12.	
Anna Walgwa	H. 2.	
Anna Bnkaczka	H. 7.	
Anna mlygnarzka	H. 11.	
Anna korwandova	H. 17.	
Anna Bizyka	B. 6.	
Almizka manjzka parola Šuaczkova		G. 8.
Almbroz Jaba Šerikyz ro domie Špatnego		B. 13.
Anna Janozkova	B. 15.	
Anna Štara nerjadka	B. 17.	
Anna Wondrowa mlygnarzka		G. 5.

Obr. č. 7 Ukázka první strany jmenného rejstříku knihy testamentů¹¹⁰

¹¹⁰ (Tamtéž, fol 197v.)

Poslední čtvrtou částí knihy jsou, již výše zmiňované, testamenty přidané do složky na konci knihy, které nejsou uvedené v rejstříku testátorů. Jedná se o 12 testamentů, které byly připojeny až při nouzovém převázání knihy a dokazují tak další agendu testamentů vedenou v listinné podobě mimo knihu testamentů. Tyto poslední vůle mají různé formáty a velikosti stránek, některé jsou psané oboustranně na úzkém papíru, některé jsou psány na šířku, některé na výšku. U sedmi z nich jsou uvedena jména testátorů, u zbývajících pěti testamentů jména kšaftujících neznáme. Pravděpodobně se jedná pouze o části testamentů, jelikož zápisy nejsou kompletní a zbývajících listy jsou ztracené. Datace porřízení testamentu jsou uvedeny pouze u dvou závětí, a to v roce 1521 a 1539. U dalších třech jsou uvedeni svědci testamentu. Jedná se o osoby, které jsou zapisovány jako svědci i u velké části testamentů zapsaných v knize, čímž lze zdůvodnit zařazení listů do sledovaného období. Praxe přidávání listin a dokumentů stejného nebo podobného charakteru při restaurování knih v období, kdy byla restaurována kniha testamentů 1514–1547, tedy období konce 1. poloviny 20. století, byla pro oblast Kolínska, a v tomto případě Kouřimska, kde působil archivář a matrikář Bedřich Svoboda, velmi typická. Nejen v knize testamentů 1514–1547 je možné vidět takto přidané listy, ale tato praxe byla uplatňována i v úředních knihách kolínských.¹¹¹

Obr. č. 8 *Vložená složka dochovaných testamentů v listinné formě*

¹¹¹ Konkrétně v kolínských registrech, které nejsou inventarizované. Jelikož Kolín i Kouřim již spadaly pod Okresní archiv Kolín, je i zde možné spatřit soudobou praxi přidávání listin při opatření nové vazby knih u kolegů Bedřicha Svobody v Kolíně, tehdejších zaměstnanců Okresního archivu.

Struktura zápisu je ustálená. Nejprve je uvedeno jméno testátora, zda je někomu povinen dluhem nebo zda je jiný dluhy povinen jemu. Dále následuje ustanovení o dědictví jím drženého majetku, ustanovení poručníků, uvedení svědků, na konci testamentu je uvedena datační formule.

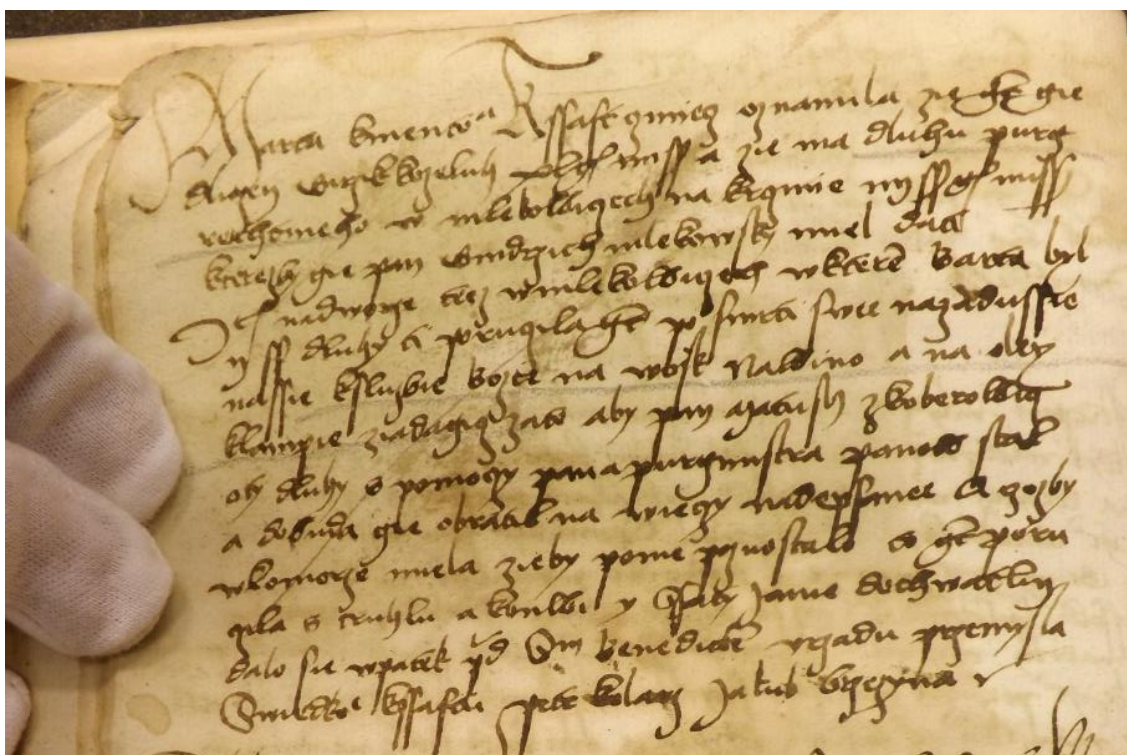
Z výše uvedeného lze jasně konstatovat, že pramen není úplný. Nedochovaná původní vazba a oprava prvních a posledních stran knihy svědčí o havarijním stavu knihy před jejím převázáním, což byla hlavní příčina ztráty neurčeného množství chybějících listů čímž je možné vysvětlit první časovou mezeru let 1512–1513. Co je příčinou absence zápisů z druhého chybějícího období let 1522–1528 není možné přesně určit, pravděpodobně byla kniha užívaná, ale v důsledku torzovitosti pramene byly záznamy z těchto let ztraceny. Z podrobnějšího bádání absence zápisů z let 1536–154, tedy třetí časové mezery, lze konstatovat, že testamety byly do knihy psány i během tohoto období, což je patrné z rejstříku jmen na konci knihy, ale tyto listy jsou taktéž ztracené. Po podrobném průzkumu rejstříku v tomto období bylo zjištěno dalších 103 známých testátorů, jejichž poslední vůle v knize chybí. S určitostí však není možné sestavit celý registr, jelikož některá písmenná a číselná označení registr neuvádí.

Taktéž z chronologicky neustálených zápisů ve starší části knihy před vedením rejstříku a poznatku o existenci druhé kšaftovní agendy v listinné podobě, jejíž torzo bylo přiloženo při převazbě knihy, je možné sledovat zvyšování a posilování autority městských knih. Někteří testátoři, kteří učinili poslední vůli v listinné podobě, mohli požádat o dodatečné zapsání svého testamentu do úřední knihy, což ukazuje i posílení právního vědomí obyvatelstva a úředních knih. Bezpečnější byl zápis v městské knize než v listinné formě, která se mohla ztratit nebo znehodnotit snadněji než kniha. Je tak možné vysvětlit narušování chronologického uspořádání testamentů.

Na příkladu rané kouřimské kšaftovní knihy je možné pozorovat praxi zachycení všech testamentů od jednoho testátora, oproti pozdější praxi, kdy se do úřední knihy zapisovaly testamety až po testátorově smrti. Užívání knihy je znatelné i další roky po jejím ukončení, kdy se k testamentům dopisovaly další poznámky o jejich případném zrušení. V některých případech byly předchozí testamety rušeny i po velmi dlouhé době s odstupem i mnoha let. Zápisy ukazují užívání knihy i po jejím ukončení. Tím je

například testament Petra Škorničky z ledna 1530,¹¹² u kterého je poznámka o zrušení až v roce 1551.¹¹³

Přes torzovitosti pramene je možné knihu testamentů využít jako cenný zdroj informací o způsobu života obyvatel města, jejich finanční situaci, kulturním prostředí, hospodářské vyspělosti a právní praxe.

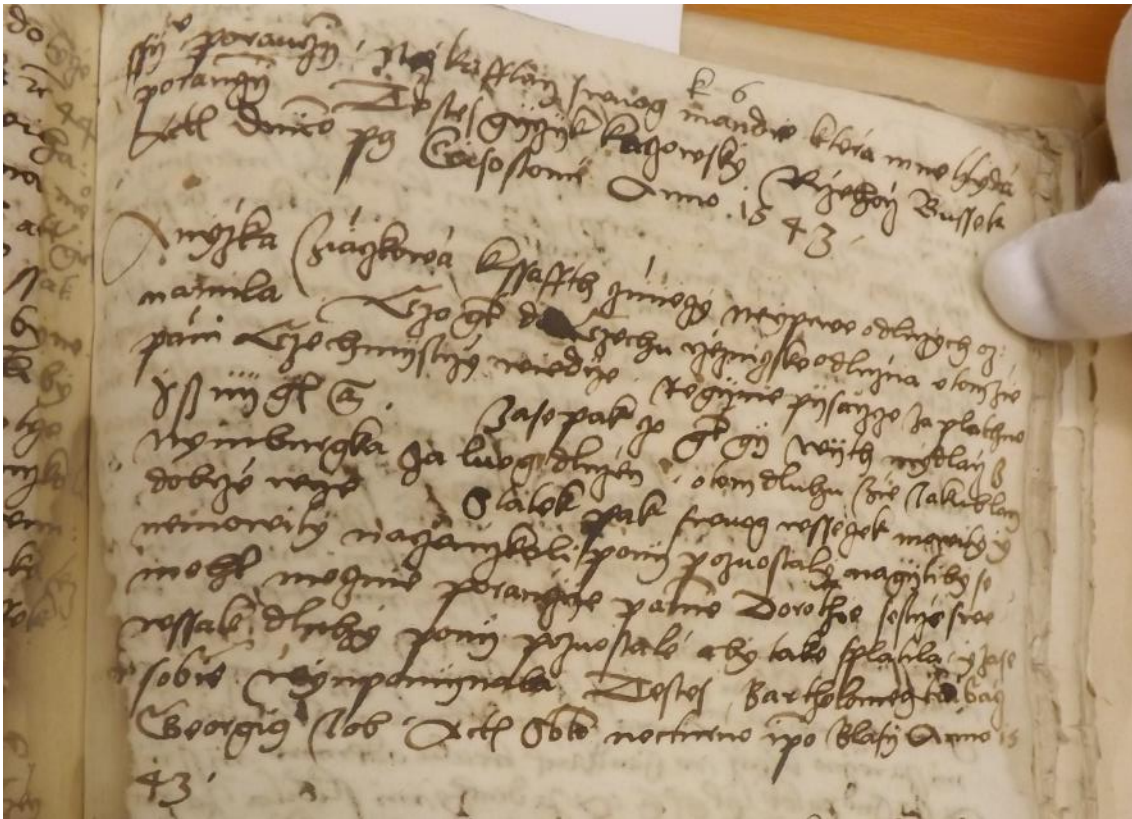

Obr. č. 9 Ukázka rukopisu prvního písaře Jakuba¹¹⁴

¹¹² Závět' Petra Škorničky. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol 109v.)

¹¹³ Za předpokladu, že byl tento testament zrušen napsáním nového testamentu, je možné předpokládat že byl zapsán v pořadí třetí knize testamentů, která se nedochovala.

¹¹⁴ Závět' Marty Kmentové. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol 28v.)

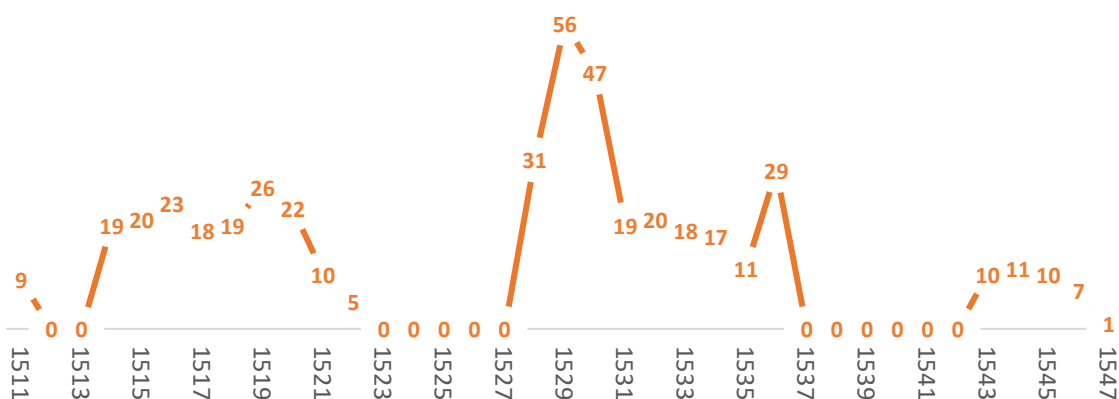
Obr. č. 10 Ukázka rukopisu druhého pisáře, jehož jméno neznáme¹¹⁵

¹¹⁵ Závět Anežky Žáčkové. (Tamtéž, fol 179r.)

4. Výpovědní hodnota testamentů v dějinách každodennosti

Dostáváme se k samotné analýze obsahu knihy testamentů Kouřim z let 1511–1547. Celkem se dochovalo 458 zápisů, ovšem jak bylo vysvětleno v diplomatickém rozboru knihy, byla zjištěna vysoká ztrátovost neurčitého množství testamentů. Dále bylo zjištěno dalších 103 chybějících zápisů z rejstříku. Kniha tedy původně čítala více jak 560 zápisů. Četnost dochovaných kšaftů v jednotlivých letech přibližuje následující graf. Zde je vidět, ze kterých let nejsou dochovány žádné testamety. Nápadné je zvýšení počtu testamentů v letech 1529 a 1530. Při průměrném počtu okolo 20 testamentů za rok je zde patrný velký výkyv, který napovídá o možné morové epidemii.¹¹⁶ Tato data však nelze průměrovat a využít statisticky, jelikož nedochované zápisy by mohly křivku změnit. Další skutečností je, že i když měšťan zemře bez kšaftu, majetek získají nejbližší příbuzní. Jak dokládá následující výzkum, testamety byly užívány v případě, kdy chtěl měšťan něco změnit nebo zabránit případným budoucím sporům. V neposlední řadě je nutné připomenout také druhou agentu testamentů v listinné formě, která se dochovala velmi torzovitě, a bylo zde další neurčené množství testamentů. Z těchto důvodů jsou všechny procentuální výstupy orientační a pouze ve světle dochovaných zápisů, ale lze je využít jako reprezentativní vzorek ukazující určité tendence.

Graf č.1 Počet dochovaných testamentů v jednotlivých letech

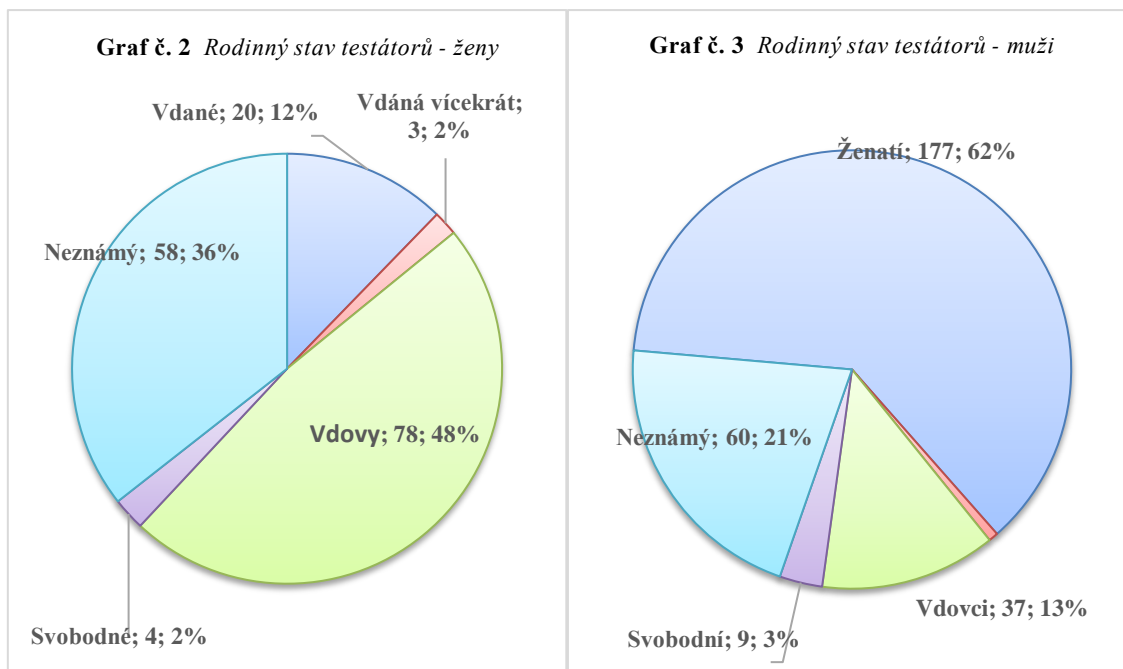

¹¹⁶ „V 16. století však další a další morové epidemie pokračovaly – v letech 1520, 1521, 1529, 1542, 1551...“ Eduard WONDRAK, *Historie moru v českých zemích*, Praha 1997, s. 40.

Co se týče rodinného stavu testátorů, lze konstatovat, že muži sepisovali svou poslední vůli ženatí, oproti tomu ženy převážně ovdovělé. Ve většině případech odkazuje muž majetek své manželce a dětem, z čehož lze usuzovat, že je ženatý. Pokud manželku nezmiňuje a majetek odkazuje pouze dětem, vnoučatům nebo zeti svému s manželkou, lze usuzovat, že je vdovec. A pokud nezmiňuje manželku ani děti a majetek odkazuje rodičům, sourozencům, přátelům, hospodáři nebo někomu dalšímu, je možné, že je buď svobodný nebo vdovec.

Z celkového počtu 446 dochovaných závětí¹¹⁷ bylo 285 kšaftujících mužů, což činí 62 %, z toho bylo 177 mužů ženatých, 37 vdovců, u 9 bychom mohli konstatovat, že jsou svobodní a u 62 není možné stav určit, ve svých závětech neuvádějí manželku ani děti a stav k osobám, kterým majetek odkazují neznáme. Z toho lze předpokládat, že jsou to buď svobodní muži nebo staří muži bez rodiny. U dvou mužů je možné určit, že byly podruhé ženatí. Stejný předpoklad určení rodinného stavu je použit i u žen. Jestli že žena odkazuje svůj majetek manželovi a dětem, můžeme jí zařadit mezi ženy vdané. Pokud manžela nezmiňuje a odkazuje dětem nebo vnukům, lze předpokládat, že je vdovou. A pokud nezmiňovala manžela ani děti a majetek odkázala dalším osobám, jejichž vztah k pozůstalé neznáme, nelze s určitostí její rodinný stav konstatovat. Pravděpodobně je vdovou nebo neprovdanou svobodnou ženou. U třech žen je možné prokazatelně určit, že byly dvakrát provdané. Z celkového počtu 162 kšaftujících žen, což činí 35 %, bylo 22 vdaných žen, 79 uvedlo že jsou vdovy, u 4 žen by se dalo konstatovat, že jsou svobodné a u zbytku 57 testátorek není možné rodinný stav určit. Ve světle dochovaných zápisů je možné zjištěné číselné údaje využít k zachycení soudobé tendence, že testamentsy uzavírali převážně muži ženatí, oproti tomu ženy převážně ovdovělé. To odpovídá dobovým zvyklostem a koresponduje s výzkumem, který provedla Michaela Hrubá v severočeské oblasti nebo Barbora Bönschová ve Dvoře Králové.

¹¹⁷ Z celkového počtu 458 dochovaných záznamů, bylo 12 vyřazeno, jelikož se jednalo z větší části o seznamy věcí z pozůstalosti nebo ve velmi málo případech testamentsy nedokončené. Jsou to 3 % z celkového počtu testamentsů.

Testamenty se ukáží býti velmi cenným zdrojem informací pro získání představy o skladbě, životě, majetku a právní praxi tehdejšího obyvatelstva středověkého města Kouřim.

4.1 Rodina, rodinné vazby a vztahy

První výpovědní hodnotou testamentů je možnost nahlédnout do osobních vztahů uvnitř rodiny testátora. Mnohdy je možné v textu závěti zachytit důvody, které vedly k sepsání testamentů a které nám dovolí nahlédnout do rodinných vazeb v rodině. Často se do rodinných vazeb promítly spory mezi dětmi a rodiči. Můžeme se setkat s případy vydědění nebo potrestáním neposlušného člena rodiny odkázáním jen velmi malé části majetku oproti ostatním dědicům nebo s očekáváním nového přírůstku. Velmi často se objevuje docenění přátelství nebo docenění péče o nemocného před jeho smrtí, což je v testamentu vždy zdůrazněno. Dalšími osobními důvody, často vedoucí k sepsání závěti byla i starost o poměry v rodině po odchodu testátora. V závětích je často uvedeno uspořádání majetku v případě, že by se děti s matkou snésti nemohly a pokud by jeden nebo druhý museli statek opustit nebo pokud by se matka dětí, vdova po nebožtíkovi opět vdala. V knize jsou uvedené tři testamenty zmiňující se o synovi na vojně nebo je odchod na vojnu přímo důvodem sepsání závěti.

Starost budoucnost některého z pozůstalých projevilo několik testátorů, za všechny bych uvedla 10 nejzajímavější. Starost o poměry v rodině a důstojné zaopatření své manželky po smrti, projevilo ve svém testamentu Mikuláš Nykl, který poroučí synovi, aby dochoval svou matku ve sklepě a přikázal vyplacení veliké peněžní částky v případě odchodu matky ze statku: „*Mikuláš Nykl statek svůj kšaftovní, dům svůj, dvě zahrady, dědiny, louky, to všecko poručil Ondráčkovi synu svému s Kateřinou manželkou jeho a matku téhož Ondřeji tak, aby Ondřej za hospodáře zůstal a k matce své poctivost zachoval jí, v sklepě až do smrti zanechal, pakli by se spolu zbyti nemohli, aby z toho statku nadepsaného Ondráček matce své dvěšť kop grošů počtu míšeňských vydal.*“¹¹⁸ V podobném duchu se nese i testament zřejmě velmi chudé Dory Braniburkové z 20. prosince 1517, která přiznává, že nic nemá, ale projevuje starost o svého pozůstalého manžela: „*Dora Braniburkova kšaft činíc oznámila, že peněz hotových nemá než statek, kterýž koli po smrti její by pozůstal na gruntech, svršcích jakých koli i dluhy pozůstalé, všecko mocně a dědičně poručila jest Matějovi mladšímu, přitom věříc jemu, že Matěje staršího k smrti dochová jeho v živnosti opatruje.*“¹¹⁹ Velmi podrobně popsal starost o dochování a péči o své rodiče Václav, syn Jana Gáby v testamentu z 10. dubna 1519. „*Václav, syn Jana Gáby v nemoci kšaft činí. Oznámil, že jemu otec při smlouvách svatebních dům svůj zadal, dům ten tak i statek jiný svůj všecek poručil manželce své s dětmi společně na takový způsob, aby otec nadepsaného i s matkou jeho v statku tom všem do smrti chování a poctivě smrti dochování byli, opatření jsouc potřebami všemi, stravu a oděvy a do smrti rodičů vnuka statek, aby prodán a roztrhán nebyl a toho společně všichni užívali.*“¹²⁰

Velmi štědře pamatoval na zaopatření své matky Adam Knoflíček v testamentu, kterým rozdělil majetek a dodal, že pokud by matka svého dílu utratila, tak jí bez překážky má být uvolněn jeden ze dvou dílů, které předtím přiřkl své dceři Anně. Adam Knoflíček ve svém testamentu z 19. června 1530 uvádí: „*Statku pak všeho po mně pozůstalého na čemkoli a jakýkoli najíti by se mohl, dva díly Anně, dceři své poručil. Třetí pak díl Regině, manželce své toho, aby bez překážky užiti mohla. Co se pak Nity, matky jeho dotyče, z toho všeho statku od manželky a dcery ať jest jí 70 kop grošů českých vydáno, jakž při smlouvách svatebních s Reginou manželkou jeho učiněných zůstati a jest tak zavříno. A dotčená Nita matka má v těch dvou statků dílu Anně dceři a vnučce její náležitých do let*

¹¹⁸ Závěť Mikuláše Nykla. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol 5v.)

¹¹⁹ Závěť Dory Braniburkové. (*Tamtéž*, fol. 32v.)

¹²⁰ Závěť Václava, syna Jana Gáby. (*Tamtéž*, fol. 40v.)

*jejích přirozených ať zůstane. A jestli by těch 70 kop grošů českých dotčená za živnosti své utratila a nedostatek na ní přišel, aby z těch dvou dílů vnučky své potřeby k živnosti sobě jednala bez překážky.*¹²¹

Jakub Březina 18. dubna 1544 odkázal vše manželce Anně s dcerou Lidmilou a přikázal: „*A ona Lidmila v tom ve všem statku od matky své, aby chována a opatrována byla do vdání svého.*“¹²² Šimon sladovník od brány 27. června 1545 ustanovuje hospodářem ve svém stavení syna Jakuba a dále uvádí ošetření vztahu mezi Jakubem svou manželkou. Z daného textu vyplývá, že Jan byl z prvního Šimonova manželství a Šimon je podruhé ženatý s manželkou Annou, spolu mají dceru Kateřinu a která macechou je zvána. Šimon také uvádí, aby opatrovníci dohlédli na volné vystěhování manželky, kdyby jí náhodou chtěl syn Jakub vyhodit: „*A peněz hotových mám v truhlici v komoře okolo 40 kop grošů českých. Pořízení o statku svém movitém i nemovitém na čemkoli učinil jest předkem Jakuba syna svého dědicem v statku movitém i nemovitém zůstávají a jemu týž statek i peníze hotové nápad dotyčné i na dluzích poroučím mocně. A Anna manželka má, jestli by se zbyti mohli s Jakubem synem mým, aby v statku byla a živost tu při něm měla s Kateřinou dítětem naším ji při sobě chovajíc a opatrujíc. A táž Anna k třetině statku, aby správu měla. A týž ji poroučím půl zahrady vedle Krůtovy zahrádky. A polovici louky mé od mlýna jilkovského a druhá polovice Jakubovi. A též manželce jednu krávu a tele, které osadila. A jestli by se Jakub syn můj s Annou manželkou mou v domě zbyti nemohli, a když by syn dům prodati chtěl, tehdy předkem Anně maceše své, aby jej prodal. Leč by se smluvit nemohli, tehdy aby jinému prodati jej mohl. A poručníci k tomu aby přihlédli a to opatřili, jestli by se syn můj s macechou zbyti nemohli, aby manželka má po jednu vystrčena nebyla než volně se vystěhovati mohla.*“¹²³ Macechu ve svém testamentu zmiňuje také Havel Lysý na jaře 1529: „*Pořízení o statku svém toto jest činí a statek všecek movitý i nemovitý, dům, dědiny všecky i statek všecek movitý i nemovitý na čemkoli, kromě věci Dorotě maceše mé vymíněných, poroučím Kateřině manželce své s synem svým Matějem pacholetem společně na rovný podíl.*“¹²⁴

Ošetření vztahů mezi manželkou nebožtíka a svou matkou vykonal 9. listopadu 1536 Václav, syn Ondráčkův ze zahrad. Odkáže majetek manželce, ale v případě, že by spolu býti nemohli, zachovává ve statku matku a manželce poroučí ze všeho statku

¹²¹ Závěť Adama Knoflíčka. (*Tamtéž*, fol. 117v.)

¹²² Závěť Jakuba Březiny. (*Tamtéž*, fol. 185r.)

¹²³ Závěť Šimona Sladovníka od brány. (*Tamtéž*, fol. 190v.)

¹²⁴ Závěť Havla Lysého. (*Tamtéž*, fol. 75r.)

vyplatit peníze a přidává další majetek: „*Všecek statek poručil jest Anně manželce své s čtyřmi syny jejich na rovný díl s nápady z jednoho syna na jiného až do posledního do let jich přirozených došlých. Pakli by se Anna manželka má s matkou v tom statku zbýti nemohli, tehdy ať jest týž manželce mé 20 kop grošů českých těch a k tou z dílu statku mého i ze statku přikoupeného, ať jest jí 30 kop grošů českých přidáno, rozdílne každý rok 10 kop grošů českých do těch 30 kop vyplnění. A k tomu zahradu jí připoroučím za valy spolu s Dorotkou dcerou naší.*“¹²⁵ Také Anna Slebuszká, jejíž testamentem se budu i dále zabývat, měla starost o svou nejmladší dceru Kateřinu, která ještě pravděpodobně nebyla v letech, kdy by se o sebe mohla starat sama a již matka domluvila dříve péči v poručenství. Výňatek testamentu říká: „*A Lidmily Lanky a Kateřiny Šnejdanky prosím, jakž sem se jich dožádala, že při paních poručnicích o Kateřinu péči míti budou a jí opatrovati...*“¹²⁶ Přání smírného žití matky a dcery projevil 29. ledna 1517 ve své závěti Václav Střelec těmito slovy: „*...při tom domnění což se Mandaleny dcery jeho dotyče, aby ona k matce své poddání se zachová, jakž prve vždycky se zachovala. A že manželka jeho a matka Mandaleny k ní, jakožto k dceři, se poslušně též lásku jako prve se zachová a jí s dítkami jejími a vnuky svými neopustí v potřebách jejich.*“¹²⁷

Mnohdy se do poslední vůle promítají i různé spory mezi rodiči a dětmi, které vedly buď k potrestání nebo vydědění. Úplné vydědění je v kouřimské knize testamentů pouze v jedné případě. Dále se setkáme s třemi případy, kdy jsou potrestáni děti testátorů odkázáním jen velmi malé části majetku v porovnání s ostatními dědici. U všech výše uvedených jsou uvedeny důvody, které testátora k takovému opatření vedly. Jediný případ úplného vydědění je uveden 1. května 1543 v testamentu kněze Jiříka kaplana, z jehož testamentu vyplývá, že neměl úplně zanedbatelný majetek a žádnou manželku ani děti. Nejbližší příbuznou, kterou uvádí je jeho sestra, která ho patrně oloupila o nějaké věci a tento čin jí zazlívá a vede k jejímu úplnému vydědění. V závěti stojí takto: „*Pořízení pak o statku svém takové učinil jest nejprve dvě lžičky stříbrné své k službě Boží, které jsem do kostela zdejšího propůjčil, jedna jest v korporalu mým v kapli a almaře. A druhá v kancelu, ty k záduší zdejšímu poroučím. Také i oltářiček v kapliče můj, na kterým v potřebu mše svatá sloužívá se, k témuž záduší zdejšímu poroučím. A kuň můj, aby pan Ondřej Nykl nyní k sobě přijal a jím dělal k potřebě svý a jísti jemu dával,*

¹²⁵ Závěť Václava, syna Ondráčka ze zahrad. (*Tamtéž*, fol. 176v.)

¹²⁶ Závěť Anny Slebuszké. (*Tamtéž*, fol. 191v.)

¹²⁷ Závěť Václava Střelce. (*Tamtéž*, fol. 25r.)

dokud by mě pán Bůh v tomto světě ponechal. A jestli by mě pan Bůh smrti neuchoval, ten kůň, aby prodán byl a ty peníze na chudé, aby vynaloženy byly. A Anna sestra má at' na nic v statku mým netáhne se a k němu žádného zřízení at' nemá, nebo jest mi zle učinila pobravši mi přec odešla. I co jest vzala, tím se jest oddělila.“¹²⁸ Na svého syna si ve své poslední vůli stěžuje Dora Stehuszká, která 3. ledna 1520 uvádí, že jí syn poslouchat nechce, a tak poroučí svůj majetek prodat, zaplatit z něj dluhy a zbytek poroučí k milosrdným skutkům. V závěti je uvedeno takto: „Dora Stehuszká kšaft činíc poručila k záduší do domu kněžského peřinu, podušku, polštář, tři prostěradla. Oznamujíc, že jest dlužna Janovi Baránkovi 15 kop grošů českých a o to že mají mezi sebou o týž dluh cedule řezané. Michalovi Rašovskému též dlužna 28 grošů a Jiříkovi Růžovi 10 grošů, Ondráčkovi Nyklovi 15 grošů, vše míšeňských. Dluhy ty z statku, aby zaplacení byli a statek všecek i šaty po smrti její, aby prodání byli a na chudé na sukna, oděvy a lázně chudým topení vynaloženy. A co se dotýče domu, jest zápis s Janem synem svým učinila tak mluvíc, poněvadž jest jí poslouchati nechtěl, aby prodán byl a z toho domu prodaného témuž synu, aby dáno byl 50 kop grošů míšeňských, bude-li se chtít živiti. Ostatek sumy z téhož domu prodaje, aby na chudé vynaloženo bylo na hoře, oděvy a lázní topení.“¹²⁹ Nepoddajnost svého syna zohledňuje ve svém testamentu ze dne 16. dubna 1544 i Martin Koželuh, který mu odkázal pouze malou část ze svého majetku s konstatováním, že si již dosti vzal: „Martin Koželuh, v částých nedostatcích při zdraví svém od pána Boha postaven, však zdravého rozumu v tom užívaje. S dobrým rozmyslem a pamětí vůli svou poslední a pořizení o svém statečku,¹³⁰ kterým ho pan Bůh naděliti ráčil, takto učinil. Markytu dceru svou v tom statku mocnou hospodyní činím tak, aby Reginu a Dorotu dcery své a vnučky mé, v tom statku je opatrujíc živila. A kdyby se vdáti měly, výpravu je jako máti vypravovala s radou poručníků. A jestli by pak Markyta výše dotčená stav svůj vdovský změnila, tehdy ten všecek statek můj na tři díly, aby rozdělen byl, totiž matce s dcerami výše jmenovanými poručím na rovný díl. Z toho pak statku, aby vydáno byl dceři můj, manželce Lukšově, 20 kop grošů českých. A Vítkovi synu mému nepoddanému 10 kop grošů českých nebo prve ode mě dosti vzal.“¹³¹ Jíra Trnka, který neví kde je jeho syn, ho z dědictví také vyloučil a odkázal mu ze statku pouze malou peněžitou částku.

¹²⁸ Závěť kněze Jiřího kaplana. (*Tamtéž*, fol. 185r.)

¹²⁹ Závěť Dory Stehuszké. (*Tamtéž*, 46v.)

¹³⁰ Použití zdobněliny nevykazuje velikost statku, ale výraz poukazuje na nedůležitost pozemských statků v přípravách na smrt. M. HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému*, s. 76.

¹³¹ Závěť Martina Koželuha. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 183r.)

Jíra ve svém testamentu ze dne 22. ledna 1517 uvádí: „*Jíra Trnka kšaft činí, statek svůj movitý i nemovitý všecek poručil manželce s dětmi jich (kromě Havla, který pryč zaběhl) na rovný podíl. Z toho statku témuž Havlovi, aby 5 kop grošů míšeňských vydali, kdyby k letům přišel.*“¹³²

V některých testamentech je dědictví ošetřeno v závislosti na tom, zda budou děti hodné či nikoli. Můžeme zde vidět snahu testátora motivovat potomky k poslušnosti matce s motivací určité peněžní částky nebo podílu na domu. S takovým případem se můžeme setkat v případě testamentu Jakuba Břízského z roku 1515: „*Manželce své statek svůj všecek mocně poručil a jí mocnou poručnicí dětí svých učinil, věře, že ona děti své neopustí. Budou-li jí poddáni a poslušni pak jim mocně díl z statku toho pozůstalého bude.*“¹³³ Stejný případ nalezneme i v závěti Šimona Zubra z roku 1528. Majetek odkazuje manželce, pacholatům a děvečce. Se svou manželkou vlastní děti neměli, jelikož je nezmiňuje. Ale pamatuje na odměnu pacholatům a děvečce, která bude u manželky od Vánoc, pokud budou jeho manželku poslouchat. Pokud by jí neposlouchali, nechává na jejím uvážení, zda peníze vyplatí či nevyplatí. Šimon ve své závěti uvádí: „*Statek pak po mně pozůstalý, kterýmž by ho pan Bůh naděliti ráčil, všecek movitý i nemovitý na čemkoli, ten poroučí Dorotě manželce své mocně, aby žádný na týž statek po něm pozůstalý nápadu kromě též manželky jeho neměl a míti nemohl. A dotčená Dorota, aby z téhož statku toto vydala. Nejprve Bartošovi pacholeti, kterýž u něho jest 5 kop grošů českých. A druhému pacholeti Matějovi též 5 kop grošů českých. Však jestli jí poslouchati budou. Pakli by neposlouchali, aby jim vůli měla po týchž 5 kopách vydati nebo nevydati. A Martě děvečce, která jest u Kaliny, jestliže u ní od Vánoc bude, aby jí vydala 10 kop grošů českých na potřeby, jestli by pak u ní nebyla a jí neposlouchala, aby dotčená manželka jeho měla vůli jí těch 10 kop vydati nebo nevydati.*“¹³⁴ Kateřina Smolařka poroučí testamentem z 24. ledna 1545 Anně schovance, aby pomáhala Šimonovi jejímu manželovi s dětmi. Pokud by nepomáhala, aby jí manžel nic nedal: „*A Anně, kterou jsme z mládí schovali poroučím 10 kop grošů českých. Jestli že by Šimona manžela svého poslouchala a v tom nedostatku dítek našich opatrovati pomáhala. Když by se vdala, aby jí je Šimon vydal a k tomu šaty. Pakli by při těch dítkách opatrovati jemu nepomáhala, aby jí nic nedal.*“¹³⁵

¹³² Závěť Jíry Trnky. (*Tamtéž*, fol. 25v.)

¹³³ Závěť Jakuba Břízského. (*Tamtéž*, fol. 14r.)

¹³⁴ Závěť Šimona Zubra. (*Tamtéž*, fol. 74r.)

¹³⁵ Závěť Kateřiny Smolařky. (*Tamtéž*, fol. 187v.)

Můžeme se setkat s několika případy, kdy rodiče při odkazování majetku myslí na všechny své děti, včetně těch, které jsou ztracené nebo někam odešli a o nichž rodiče nevědí, zda se vrátí nebo zda jsou ještě vůbec naživu. Tato skutečnost je v testamentu také vždy uvedena. Jednou takovou je Anna Částková, jejíž syn odešel a neví, zda je naživu. Vše poručila Janovi Trubači, příbuzenský vztah k němu neznáme, až po něm odkázala něco málo svým vnoučatům. Testament z 3. ledna 1518 říká: „*Anna Částková kšaft činíc statek svůj kterýkoli po smrti její pozůstal, všecko mocně poručila Janovi Trubači a z toho, aby vydal dětem syna jejího Václava, o němž pověděla, že neví živ-li, byl by 2 kopy grošů českých a Svatě dvě periny.*“¹³⁶ Na svého nezvěstného bratra pamatuje ve své závěti z 29. června 1521 i Dorota, manželka Jana Sactantusa, ta uvádí: „*Dorota manželka Jana Sactantusa Kšaft činíc, statek svůj jakýkoli a kde a na čemkoli najíti se má, všecko mocně Janovi, manželu svému mocně poručila, tohoto domněni vši, byl-li by bratr její živ a zase se vrátil, dílu svého, aby užil. Pakli by jest umřel, teda vše to, aby při manželu jejím Janovi zůstalo.*“¹³⁷ Jiřík Růža vše poručil nepřítomnému synu Řehořovi v testamentem z 19. května 1536: „*O statku pak svém porřízení takové učinil jest. Dědiny, stodolu, šafránice, štěpnici Řehořovi synu svému poručil jest, však dokud by se týž Řehoř syn můj nevrátil, dotud toho všeho manželka má s Kristinou a Kateřinou dcerami mými na rovný díl užívali.*“¹³⁸ Dalším otcem, který nevěděl o osudu svého syna, byl Pavel Beránek. Ten ve svém testamentu z roku 1545 uvádí: „*A jestli by Zikmund syn můj, kterýž na vojnu šel, živ byl a navrátil se, aby jemu Jiřík 16 kop grošů českých vydal ve dvou letech, jednoho roku 8 kop grošů českých. A druhého roku též 8 kop grošů českých. Pakli by jemu těch 16 kop nedal, tehdy v těch 16 kop grošů českých, aby jemu dědičné stodoly stoupil a jí mu nechal.*“¹³⁹

Mezi kouřimskými testamenty můžeme najít i takové, kde testátoři ocenili přátelství nebo péči o ně v době nemoci nebo ty, kteří se o ně před smrtí starali. Přátelství docenila Aluta Mlynářka odpuštěním dluhu v testamentu z 3. července 1518: „*...na časy budoucí toto přátelství Bulánkovi činíc cokoli je za krám mastný pozůstal to jemu všecko prominula a odpustila.*“¹⁴⁰ Péči o sebe oceňuje Václav Bednář, která 12. února 1533 uvádí: „*...z těch peněz poroučím Markétě, která u mě jest a mne opatruje 10 kop grošů*

¹³⁶ Závěť Anny Částkové. (*Tamtéž*, fol. 32v.)

¹³⁷ Závěť Doroty, manželky Jana Sactantusa. (*Tamtéž*, fol. 56r.)

¹³⁸ Závěť Jiříka Růži. (*Tamtéž*, fol. 168v.)

¹³⁹ Závěť Pavla Beránka. (*Tamtéž*, fol. 189v.)

¹⁴⁰ Závěť Aluty Mlynářky. (*Tamtéž*, fol. 54r.)

českých.“¹⁴¹ Další je Václav Cibulka, který v kšaftu z 30. dubna 1534 odměňuje Mikuláše, u kterého leží, a který se o něj stará takto: „*A Mikulášovi, u kterého ležím, za práci, že mi topí a šaty půjčil, 3 kopy grošů českých.*“¹⁴² A také Šimon Ovčák ve svém testamentu z roku 1515 uvádí: „*Šimon Vovčák, kšaft činí u Anna Nožířky oznámil, že má u též hospodyně své Nožířky 9 kop grošů míšeňských. Sumy té též Anně za dobrodiní její poručil.*“¹⁴³ Již výše zmíněný kněz Jiří kaplan, který jako jediný testátor vydědil svou sestru za krádež, naopak pamatuje a odměnění toho, kdo se o něj bude starat. Opatrován bude tím, koho mu určí poručníci: „*A ostatek po dluzích což by koli pozůstalo, tomu poroučím, tomu, ktož by mne v nemoci hlídal a opatroval, kdož by mně k opatrováním od pánů poručníků níže psaných způsoben byl.*“¹⁴⁴

Dalším z mnoha důvodů sepsání testamentu byl odchod na vojnu. V kouřimské knize testamentů je syn na vojně nebo odchod na vojnu jako důvodem ve třech případech. První byl již zmíněný Pavel Beránek, který měl syna na vojně. Dalším je Jan, syn nebožtíka Jiříka z podfortny z 28. září 1546. Má jít na vojenském tažení a peníze 20 kop grošů českých po otci, poroučí své sestře. Tato skutečnost je zapsána slovy: „*Jan, syn nebožtíka Jiříka z podfortní, poručenství a kšaft maje v tažení vojenském býti, takové učinil. Že 20 kop grošů českých sobě po otci smlouvou zápisem knih městských náležitě, poroučím Kateřině sestře své, manželce Tomáška pekaře. Pakli by se z té vojny nenavrátí, těch v moci své zůstane jest.*“¹⁴⁵ Na vojnu odchází také Matouš Šenkýř, který činí svůj testament 6. října 1546. Ten před odchodem napsal testament, kde především svěřuje do opatrování svou manželku a děti panu purkmistrovi a úřadu konšelskému. V jeho testamentu stojí: „*Matouš šenkýř desátník od Matouše Koblasy maje v tažení vojenské jíti. Žádal jest pana purkmistra a úřadu konšelského, jestli by ho pan Bůh od smrti v tom tažení neuchoval, že manželku svou s dítkami jím, jakožto nejvyšším poručníkům poručím k opatrování. A že jim toho věřím, že tak učiní, jakož pak pan purgmistr a úřad řekli, jsou tak učiniti.*“¹⁴⁶

¹⁴¹ Závěť Václava Bednáře. (*Tamtéž*, fol. 142v.)

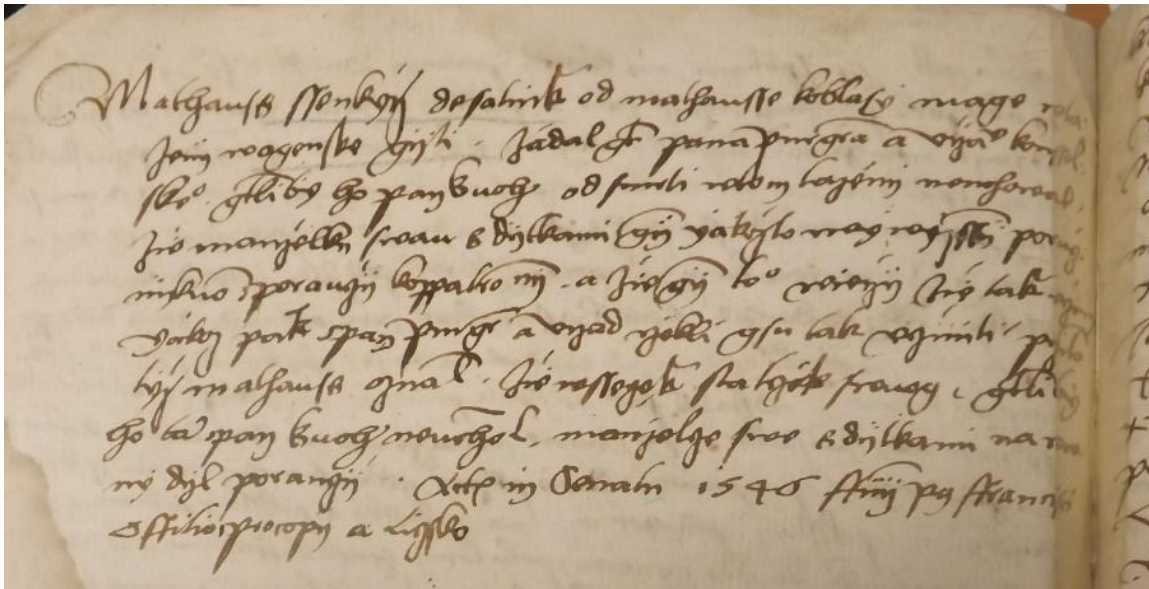
¹⁴² Závěť Václava Cibulky. (*Tamtéž*, fol. 151.)

¹⁴³ Závěť Šimona Ovčáka. (*Tamtéž*, fol. 17r.)

¹⁴⁴ Závěť kněze Jiřího kaplana. (*Tamtéž*, fol. 181v.)

¹⁴⁵ Závěť Jana, syna nebožtíka Jiříka z podfortny. (*Tamtéž*, fol. 193r.)

¹⁴⁶ Závěť Matouše Šenkýře. (*Tamtéž*, fol. 194v.)

Obr. č. 11 *Poslední vůle Matouše Šenkýře z 6. října 1546*¹⁴⁷

Oba tyto testamenty nesou cennou informaci o účasti kouřimských obyvatel ve vojně. Jelikož jsou oba testamenty provedeny v září a říjnu 1546, lze předpokládat, že vojnu je myšlená tzv. šmalkaldská válka.¹⁴⁸ Jednalo se válku císaře Karla V. proti protestantským knížectvím na území Svaté říše římské. Na českém trůně v tu dobu seděl Ferdinand I., bratranec Karla V., který bez předchozího jednání se stavy svolala v září 1546 branné síly země a rozhodl o tažení do Saska. Oddíly se scházely bez žádného nadšení. Je pravděpodobné, že z Kouřimi odešlo na tuto vojnu více mužů, ale jelikož zkoumaná kniha má poslední záznam z února 1547, kdy boje stále pokračovaly, další jména s touto vojnou spojenou pramen nenabízí.

Příkladem testamentu dvakrát vdané ženy, která zvláště projevila starost o zaopatření syna z prvního manželství je poslední vůle Kateřiny Smolařky z 24. ledna 1545: „Pořízení pak o dílu statku sobě náležitém takové učinila. Havlovi sirotku s prvním, Adamem manželem svým, 50 kop grošů českých. Pakli by Havla pan Bůh neuchoval do smrti nežli by k letům a místu přišel neuchoval, těch 50 kop, aby připadlo na Šimona, manžela mého s dvěma dětmi, syny našimi, které spolu máme na rovný díl.“ Dále poroučí: „Aby on Šimon jejího Havla u sebe měl na něj nakládal a jej opatroval do let jeho. Pakli

¹⁴⁷ Závět Matouše Šenkýře. (*Tamtéž*, fol 194v.)

¹⁴⁸ Petr ČOREJ – Ivana ČORNEJOVÁ – Ivan RADA – Vratislav VANÍČEK, *Dějiny zemi koruny české I*, Praha 1992, s.217–218.

by s ním slušně neukládal a jeho neopatroval a na něj nic nenakládal, tehdy aby pan purkmistr a páni i poručníci jeho Havla opatřili. A těch 50 kop grošů, aby na téhož Šimona nešel.¹⁴⁹ Ojedinelý je případ Anny Stobničky z 20. prosince 1545, z jejíhož testamentu vyplývá, že je dvakrát vdovou: „*Nejprve díl, kterýž jí náležitý jest v statku po někdy Janovi Jiskrovi, předešlejším manželu jejím pozůstalém. Ten díl svůj mocně poroučím třem dětem svým Stanislavovi, Aleximu a Kateřině na rovný díl. Statek pak, kterýž mně náležitý jest po nebožtíkovi Janovi Stebnizském, poslednějším manželu mém, movitý i nemovitý na čemkoli a cokoli po mě pozůstalého najíti by se mohlo, všecko mocně poroučím Aleximu a Kateřině, dětem svým na rovný podíl.*“¹⁵⁰ Z daného textu lze předpokládat, že Stanislav byl z prvního manželství s Janem Jiskrou, protože majetek po druhém manželovi Janovi Stebnizském je rozdělen pouze mezi Alexiho a Kateřinu, Stanislavovi žádný podíl přiřčen není, z čehož se dá konstatovat, že nebyl synem Jana Stebnizského.

Dalším vypovídajícím ukazatelem z hlediska osobního výpovědního charakteru, který kromě rodinného stavu a poměrech v rodině testamenty nabízejí, jsou rodinné vazby testátorů. Takto mezi sebou můžeme spojit testamenty manželských párů, otce a syna nebo dcery a matky. Manželských párů lze v kouřimské knize testamentů podle jména i obsahu spojit hned několik. Jedním z nich je i již zmiňovaný Svatoš Rubný s manželkou Martou. Dalším párem, který lze bezpečně spojit je Beneš, Spirit řečený. Testament činí 7. února 1520. Odkazuje statek a vše, i dluh za dům v Českém Brodě své manželce. Nádobí k řemeslu odkazuje svému zeťovi.¹⁵¹ Jeho manželka, Anna Spiritka, učinila svůj testament 3. června 1531. Ozámila, že má 15 kop grošů českých na domě v Českém Brodě, kterýž byli koupili od Bednáře. Vše poručila svému zeťovi a peníze dědičné na domě v Brodě k záduší.¹⁵² Z textu obou závětí vyplývá, že Anna zemřela až 11 let po svém manželovi a dům v Českém Brodě byl mezi tím doplacen. Dalším manželským párem jsou manželé Hovorkovi. Jíra Hovorka, který svůj testament pořídil 2. října 1535. Svůj statek a vše odkazuje své manželce Dorotě, dceru v závěti nezmiňuje.¹⁵³ Jeho manželka Dorota Hovorková, činí svůj testament 15. listopadu 1525, tedy 6 týdnů po sepsání testamentu svého manžela, vše odkazuje své dceři Magdaleně s Kateřinou, dcerou

¹⁴⁹ Závěť Kateřiny Smolařky. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 187v.)

¹⁵⁰ Závěť Anny Stobničky. (*Tamtéž*, fol. 191v.)

¹⁵¹ Závěť Beneše, Spirita řečeného. (*Tamtéž*, fol. 136r.)

¹⁵² Závěť Anny Spiritky. (*Tamtéž*, fol. 130r.)

¹⁵³ Závěť Jíry Hovorky. (*Tamtéž*, fol. 160v.)

svouji.¹⁵⁴ V první polovině března 1529 nechala sepsat svou poslední vůli Zuzana Kačovská, která všechen svůj majetek poroučí svému manželovi Jírovi. Ze statku, aby vydal třem jejím bratrům Jírovi, Martinovi a Janovi po 10 kopách grošů českých, když doplatí statek, aby to dle možnosti vyplnil.¹⁵⁵ Její manžel Jíra Kačovský ve svém testamentu z 24. března téhož roku zase statek i vše odkazuje své manželce Zuzaně.¹⁵⁶ Děti spolu zatím nejspíše neměli, jelikož v obou závětech děti ani jeden z manželů nezmiňuje a majetek v případě smrti druhého dědice přechází na osoby, jejichž vztah k testátorovi neznáme.

Další rodinnou vazbou, kterou je možné v některých případech vysledovat, jsou bratři. Za všechny je možné uvést příklad Jana Murlega, jehož testament je z 9. května 1536. Odkazuje statek a vše manželce, synům a dcerám a svému bratrovi Jindřichovi 10 kop grošů českých a koně se sedlem a kuší.¹⁵⁷ Testament jeho bratra Jindřicha je v knize obsažen také. Jindřich Murleg činí svou závěť 8. června 1536, měsíc po Janu Murlegovi. Krom vyplacení 8 kop grošů českých své matce Markétě v Plaňanech, 10 kop Tobiášovi kožešníkovu, švagrovi kabát a poroučí: „*Všeho statku dětem nebožtíka Janu Murlega, bratra svého.*“¹⁵⁸ Z uvedených informací vyplývá, že Jan Murleg je již po smrti a bylo zjištěno jméno a místo pobytu jejich matky. Posledním příkladem spojení rodinných vazeb v testamantech je možné předvést na rodině Jiříka Runáka. Má vedené dva testamanty, první z 10. května 1529¹⁵⁹ a druhý z 28. června 1530.¹⁶⁰ Statek poroučí třem synům Janovi, Matoušovi a Václavovi. Jana, jako nejstaršího syna, ustanovil hospodářem. Lze nalézt závěť Matouše, syna nebožtíka Jiříka Runáka z konce roku 1530.¹⁶¹ Poměrně velký nemovitý majetek a vše co má odkazuje Janovi Runákovi, strýci svému, jehož testament v knize obsažen není.

¹⁵⁴ Závěť Doroty Hovorkové. (*Tamtéž*, fol. 162v.)

¹⁵⁵ Závěť Zuzany Kačovské. (*Tamtéž*, fol. 90v.)

¹⁵⁶ Závěť Jíry Kačovského. (*Tamtéž*, fol. 91r.)

¹⁵⁷ Závěť Jana Murlega. (*Tamtéž*, fol. 165v.)

¹⁵⁸ Závěť Jindřicha Murlega. (*Tamtéž*, fol. 170r.)

¹⁵⁹ Závěť Jiříka Runáka. (*Tamtéž*, fol. 76r.)

¹⁶⁰ Závěť Jiříka Runáka. (*Tamtéž*, fol. 120v.)

¹⁶¹ Závěť Matouše Runáka. (*Tamtéž*, fol. 127v.)

4.2 Milodary a milosrdné skutky

Druhým tématem, který je možný během studia testamentů sledovat, je charitativní odkaz. Středověký člověk byl velmi zbožný. Velmi mu záleželo na tom, aby při odchodu ze světa měl všechny věci řádně uspořádané. Každý považoval sám sebe za hříšníka odkázaného na milosrdenství Boží. Včas myslet na hodinu, v níž musí člověk opustit tento svět. Znamenalo to učinit náležitá opatření, dokud toho byl člověk schopen. Kdyby měla smrt zastihnout člověka nepřipraveného, měl včas pomýšlet na duši, která bude žít po smrti a budoucímu soudu.¹⁶² Sepsání testamentu mělo mnohé důvody někdy poznamenané v samotném textu kšaftu. Nejčastěji se jedná o nemoc, tedy stav, kdy se člověk přiblíží smrti a je komentována slovy například „*v nemoci ležící však rozumu a paměti ještě zdravé užívajíc*“¹⁶³ „*v nebezpečství zdraví svého*“¹⁶⁴ „*v nemoci od pána Boha navštíven*“¹⁶⁵ „*v nemoci od pána Boha poražena*“¹⁶⁶ „*nemocí navštívena na těle, ale rozumu a paměti dobré*“¹⁶⁷ „*léty stržena a na zdraví nedostatečná však rozumu zdravého užívajíc*“¹⁶⁸ nebo prostě nejčastěji jen „*na smrtelné posteli*.“

Často aktéři testamentů odkazují na milosrdenství někdy i ne malé částky. Co vedlo dotyčného k milosrdnému činu, zda si chtěl ulehčit svědomí, protože spáchal nějaký hřích nebo ho k tomuto skutku vedla prostá zbožnost, o tom testamenty mlčí. Milosrdnými činy se lidé snažili zajistit si spásu duše. V Bibli je možné nalézt spoustu odkazů s projevy milosrdenství, která vedla mnohé umírající k tomuto skutku. Za všechna uveďme například přísloví 14:21: „*Kdo pohrdá svým bližním, hřeší, blaze tomu, kdo chudým pomáhá.*“¹⁶⁹ Velmi výmluvná pro případ testamentů je věta z Matoušova evangelia: „*Jdi, prodej svůj majetek, rozdej ho chudým a budeš mít poklad v nebi.*“¹⁷⁰ nebo „*Dávej ochotně, nepouštěj si do srdce lakotu! Hospodin, tvůj Bůh, pak požehná veškerou tvou práci a vše, k čemu přiložíš ruku. A protože v zemi nikdy nepřestanou být chudí, přikazuji ti: ‚Ochotně nabízej pomoc svému bratru – tomu, kdo je ve tvé zemi chudý a potřebný.‘*“¹⁷¹

¹⁶² Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Jinočany 2001, s. 35.

¹⁶³ Závěť Marty Gatunovské. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 114v.)

¹⁶⁴ Závěť krychnovského Rychtáře. (*Tamtéž*, fol. 18r.)

¹⁶⁵ Závěť Matouše Sladovníka. (*Tamtéž*, fol. 43r.)

¹⁶⁶ Závěť Apolony. (*Tamtéž*, fol. 69r.)

¹⁶⁷ Závěť Jany, podruhně u Matěje Haška. (*Tamtéž*, fol. 73v.)

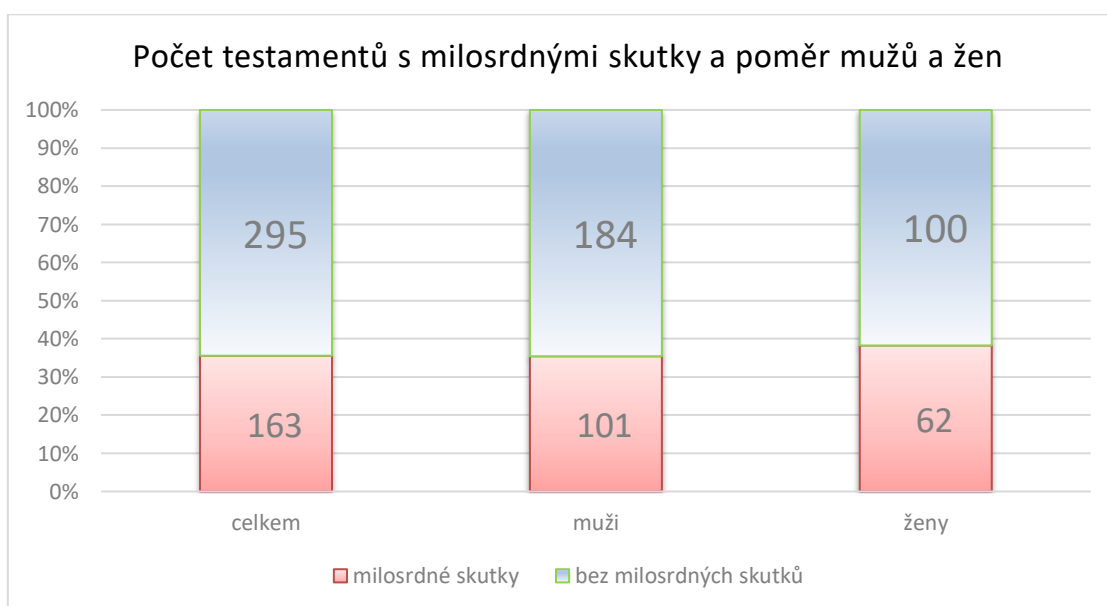
¹⁶⁸ Závěť Markéty Kulíškové. (*Tamtéž*, fol. 135r.)

¹⁶⁹ *Bible svatá*, Přísloví 14:21.

¹⁷⁰ *Bible svatá*, Matouš 19:21.

¹⁷¹ *Bible svatá*, Deuteronomium 15:10.

Projev milosrdenství je z celkového počtu 458 dochovaných záznamů zaznamenán ve 163 případech, což je 36 %. Ze 163 odkazů pamatovalo na milosrdné skutky 62 žen, což je 37 % a 101 mužů, což je 63 %. Pokud ovšem srovnáme poměr mužů a žen projevující milosrdenství z celkového počtu 458 dochovaných záznamů ukazuje se, že ženy tento akt uskutečnily ve 38 % a muži ve 35 % případů. Srovnáme-li tato čísla, ukazuje se, že na milosrdné skutky pamatovala ve svých testamentech více jak třetina testátorů a poměr mužů a žen je přibližně stejný. Forma a výše milodarů je různá, milosrdné dary na kostel k záduší, na chudé, do místního špitálu, věci k denní potřebě, jako jsou šaty, košile, na vytopení lázně chudým nebo finanční příspěvek v různých výších.

Graf č. 4 Počet testamentů s milosrdnými skutky a poměr mužů a žen

Například na vytopení lázně chudým přispěla v roce 1514 Magdalena Křížková 2 kopy grošů míšeňských.¹⁷² Také Anna Hačperka v závěti z roku 1520 přikazuje Michalovi Rašovskému: „*Ostatek sumy 1 kopa 50 grošů na lázně chudým, aby vynaložil.*“¹⁷³ Na lázně chudým přispěla 9. března 1534 i Níta mlynářka, kde ve výčtu darovaných peněz zmiňuje: „*Chudým na vytopení lázně 2 kopy grošů českých.*“¹⁷⁴ Na

¹⁷² Závěť Magdaleny Křížkové. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 3r.)

¹⁷³ Závěť Anny Hačperky. (*Tamtéž*, fol. 49r.)

¹⁷⁴ Závěť Níty Mlynářky. (*Tamtéž*, fol. 149r.)

chudé pamatovala i Kateřina Vlková dne 1.června 1529, která chudým poroučí z pláten ušítí košil: „*Co se pak pláten na Bělidle dotýče, tlustší osoby k tomu volené, aby chudým na košile rozkrájeli a tenčí, aby prodali a na chudé naložili.*“¹⁷⁵ Peníze na potřebné věnuje 1. května 1543 kněz Jiřík kaplan formou daru peněz z prodaného koně, kterého však, ještě než zemře, svěří k užívání Ondřeji Nyklovi: „*A kuň můj aby pan Ondřej Nykl nyní k sobě přijal a jím dělal k potřebě svý a jíst mu dával dokut by mě pan Bůh v tomto světě ponechal. A jestli mě pan Bůh smrti neuchoval ten kuň, aby prodán byl a ty peníze na chudé by vynaloženy byly.*“¹⁷⁶ Zajímavý a ojedinělý ve způsobu obdarování chudých je testament Marty Kyblové ze 7. října 1534, která poroučí Janovi Vrtalovi rybník do užívání s podmínkou: „*A týž Jan Vrtal, když by koli rybníček k lovení spustil, aby chudým oběd udělal.*“¹⁷⁷

Dále jsou věnovány příspěvky do špitálu. Matouš, syn nebožtíka Jiříka Ruňáka poroučí: „*A ta jest vůle má at' jest dáno z hotových peněz k záduší zdejšímu svatého Štěpána na vosk a na víno k službě Boží 15 kop grošů českých a chudým do špitála za kostelem 5 kop grošů českých též peněz hotových na potřeby chudým.*“¹⁷⁸ Milodar Joany Krchové podruhně z 11. listopadu 1530 je zavázán podmínkou úmrtí svého vnuka Mikuláše, která odkazuje vše, co má v komoře vnoučeti svému a poroučí prodat zahradu na hradišti a ty peníze vnoučeti svému poroučí: „*... jestli by pak Mikuláš pachole let nedošly umřel, aby to všecko obráceno bylo na skutky milosrdné chudým do špitála.*“¹⁷⁹ Dalším testamentem Anna dcera nebožtíka Bernarda pověřuje purkmistra a pány radní nad vykonáním jejího přání: „*ze všeho, co by se najíti mohlo, z toho, aby vynaložili chudým do špitálu 10 kop grošů českých. Ty, aby pan purgmistr a páni vyzdvihly a na chudý vynaložili.*“¹⁸⁰ Na opravu špitálu poručil Jan Hlavní 20 kop grošů.¹⁸¹ Otázku, zda byly přání nebožtíků zanesené v jejich testamentech na milosrdné skutky pověřenými osobami vykonány, vzbuzuje testament Pavla Beránka z roku 1545. Ten ve své poslední vůli uvádí: „*A svěřil jest mi některaký pacholek, abych postav sukna koupil a mezi chudé rozdal, i to at' jest také z statku po mně pozůstalého vykonáno*“ v další části závěti připisuje statek svůj synovi Jiříkovi a poroučí: „*z toho, aby dluhy vypravil a ten postav sukna těm chudým, aby koupi a rozkrájel.*“ V další části testamentu ještě krom pokynu

¹⁷⁵ Závět' Kateřiny Vlkové. (*Tamtéž*, fol. 77r.)

¹⁷⁶ Závět' Jiříka Kaplana. (*Tamtéž*, fol. 180v.)

¹⁷⁷ Závět' Marty Kyblové. (*Tamtéž*, fol. 156v.)

¹⁷⁸ Závět' Matouše, syna nebožtíka Jiříka Ruňáka. (*Tamtéž*, fol. 126v.)

¹⁷⁹ Závět' Joany Krchové podruhně. (*Tamtéž*, fol. 125v.)

¹⁸⁰ Závět' Anny dcery nebožtíka Bernarta. (*Tamtéž*, fol. 96r.)

¹⁸¹ Závět' Jana Hlavního. (*Tamtéž*, fol. 65r.)

k vyplnění přání pacholka poručil za sebe kostelu malou finanční částku k záduší svatého Štěpána.¹⁸²

Vedle příspěvků a milodarů na chudé a špitál, byl nejčastější formou milosrdného skutku odkaz k záduší místního kostela. Nejčastější forma odkazů jsou peníze ke kostelu vyjádřené prostým záduším nebo dary na vosk a víno. V naprosté většině převládá kostel svatého Štěpána v Kouřimi. Výše darovaných obnosů byla různá, pohybovala se od 1 kopy grošů až po 46 kop grošů českých. Nejvyšší částky věnovali následující testátoři. Matouš z Koberovic, který 30. října 1530 poručil: „*Manželka, aby vydala k záduší zdejšímu svatého Štěpána 30 kop grošů českých rozdílne roku každého po pěti kopách až do té sumy vyplnění.*“¹⁸³ Dále Dorota Novodvorská, která v březnu 1534 nařizuje: „*Poroučím Janovi Novodvorskému hospodáři svému, aby on k záduší do kostela kouřimského 20 kop grošů českých vydal rozdílne roku každého po pěti kopách. A pan purgmistr a páni, aby a kdež by se nejužitečněji nač k témuž záduší vidělo obrátiti je aby je vynaložili a obrátili.*“¹⁸⁴ A Dora manželka Štěpána mlynáře: „*Z sumy té na záduší naše městské odkazuji 10 kop grošů.*“¹⁸⁵ Zbytek testátorů věnovalo částky většinou v rozmezí 1 až 9 kop grošů českých nebo míšeňských, v méně případech se objevují částky přesahující 10 kop grošů českých nebo míšeňských.

Vedle peněžitých darů kostelu a záduší jsou uvedeny další předměty nebo darování určitého peněžitého obnosu s uvedením konkrétního využití. Objevují se přání donátora v příkazech na koupi žaltářů, bible, ornátu bílého nebo černého, voskové kolo do kostela před oltář, kalichy, ale i stříbrné lžičky, oltářiček nebo cínové nádoby. Mezi kurioznější a ojedinělé případy patří včely nebo korec pšenice na oplatky.

V letech 1514–1516 je vedeno pět testamentů od tří testátorů, ve kterých aktéři přispívají na výstavbu nové kostnice. Jsou to Magdalena Křížová, Linhart Hřích, Bartoš Srb, který má zaznamenány tři kšafy, ovšem pokaždé pamatoval na odkaz kostelu a kostnice. „*Bartoš Srb v nemoci kšaft činí. Napřed z statku svého na koupení vosku do kostela našeho odkázal 6 kop grošů míšeňských, aby hotové dány byly a na dílo kostnice 2 kopy grošů.*“¹⁸⁶ Magdalena Křížová: „*Že poručila na víno k službě Boží kostela našeho 4 kopy grošů českých a na dílo kostnice nové 2 kopy grošů českých.*“¹⁸⁷ V letech 1529–

¹⁸² Závět' Pavla Beránka. (*Tamtéž*, fol. 189v.)

¹⁸³ Závět' Matouše z Koberovic. (*Tamtéž*, fol. 125r.)

¹⁸⁴ Závět' Doroty od Novodvorského. (*Tamtéž*, fol. 150r.)

¹⁸⁵ Závět' Dory, manželky Štěpána mlynáře. (*Tamtéž*, fol. 2r.)

¹⁸⁶ Závět' Bartoše Srba. (*Tamtéž*, fol. 21v.)

¹⁸⁷ Závět' Magdaleny Křížové. (*Tamtéž*, fol. 3r.)

1532 ve svých závětech přispívají někteří testátoři na výstavbu nové zvonice¹⁸⁸ nebo na nový zvon, na který přispívalo pět testátorů: Mašek z Bošic,¹⁸⁹ Martin Lahvička pacholík,¹⁹⁰ sluha z Žabonos,¹⁹¹ Blažek ovčák¹⁹² a Havel Džbáněk.¹⁹³ Linhart Hřích poroučí přispět na stavbu nové kostnice a na koupení nového žaltáře takto: „*poručil k záduší našemu na dílo kostnice nové, aby manželka jeho Dorota dala hotových 6 kop grošů českých na koupení žaltáře nového do kostela našeho 4 kopy grošů český poslala sukna chudým*“¹⁹⁴ Dorota Bartačka poroučí koupit nový kalich: „*z téhož domu sumy pozůstalé i z druhého domu v kterémž ležela též práva dědičného peněz, aby koupen byl kalich do kostela našeho za 10 kop grošů...*“¹⁹⁵ Dále Mašek z Bošic ve svém testamentu uvádí: „*A též na zvon, který jest rozbitý do Kouřima, aby dáno bylo 10 kop grošů českých.*“¹⁹⁶ Nebo Jan Holý kramář poručil: „*A k záduší našemu svatého Štěpána poručil ornát bílý 20 kop grošů českých, ty hned mají vydány býti kostelníkovi, aby též ornát hned koupen byl. A těch 20 kop grošů dává na ten ornát by ho i pán Bůh pozdraviti ráčil.*“¹⁹⁷ Jan Čeněk pamatuje na zakoupení ornátu černého: „*A k záduší našemu svatého Štěpána, aby dali hned na ornát černý 6 kop grošů českých.*“¹⁹⁸ Martin Lahvička pacholík nechal zapsat takto: „*...z těch dluhů nadepsaných 3 kopy grošů poroučím na zvon, který má k záduší svatého Štěpána slíván býti. A ostatek tož koli po vynaložení na pohřeb a 2 kopy grošů českých nadepsaných pozůstane to poroučím, aby pan Šimon u brány neupomínal a k záduší zdejšího svatého Štěpána na vosk a víno k službě Boží obrátil. Kdež jemu toho věřím, že vůli mou v tom vyplní.*“¹⁹⁹ Sluha z Žabonos oznámil 4. prosince 1530, že půjčil hotové peníze Matoušovi v Cerhenicích synu rychtáře Myškovského na závdavek 6 kop a 50 grošů míšeňských: „*Ty peníze poručil k záduší zdejšího svatého Štěpána a zvon nový 2 kopy grošů českých a na ornát 2 kopy a 50 grošů míšeňských. A ostatek na vosk a víno k službě Boží.*“²⁰⁰ V testamentu Blažka Ovčáka stojí: „*A též z té sumy u Kuby šenkýře*

¹⁸⁸ Chrámová zvonice byla postavena v roce 1525. Během poslední rekonstrukce zvonice byla v přízemí věže, osvětlené hrotitým pozdně gotickým okénkem z první výstavby v roce 1525, odhalen a rekonstruován zachovalý zbytek původní vnitřní omítky ze 16. století. V. RIŠLINK, *Památky Kouřimska*, 2010, s. 34.

¹⁸⁹ Závět' Maška z Bošic. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 80v.)

¹⁹⁰ Závět' Martina Lahvičky. (*Tamtéž*, fol. 119r.)

¹⁹¹ Závět' sluhu ze Žabonos. (*Tamtéž*, fol. 126r.)

¹⁹² Závět' Blažka Ovčáka. (*Tamtéž*, fol. 128r.)

¹⁹³ Závět' Havla Džbánka. (*Tamtéž*, fol. 143r.)

¹⁹⁴ Závět' Linharta Hřícha. (*Tamtéž*, fol. 16v.)

¹⁹⁵ Závět' Doroty Bartačky. (*Tamtéž*, fol. 56r.)

¹⁹⁶ Závět' Maška z Bošic. (*Tamtéž*, fol. 80v.)

¹⁹⁷ Závět' Jana Holého kramáře. (*Tamtéž*, fol. 85r.)

¹⁹⁸ Závět' Jana Čenka. (*Tamtéž*, fol. 86r.)

¹⁹⁹ Závět' Martina Lahvičky pacholíka. (*Tamtéž*, fol. 119r.)

²⁰⁰ Závět' sluhu ze Žabonos. (*Tamtéž*, fol. 126r.)

*k schování dané poroučím 4 kopy grošů míšeňských na kolo voskové do kostela zdejšího svatého Štěpána před oltář velký. A ostatek té sumy což u Kuby šenkýře i jinde na dluhách pozůstává, všecko poroučím na zvon nový slitý k záduší zdejšímu.*²⁰¹ Havel Džbáněk, který 9. února 1532 svůj odkázal svůj statek Říhovi Buškovi zeti bratru svému a tomu přikázal: „*A k službě Boží do kostela zdejšího na vosk a víno 2 kopy grošů českých, a ty aby po mé smrti hned dal.*“²⁰² Kněz Jan, někdy farář křečhořský daruje 3. ledna 1536 kostelu českou Bibli: „*K záduší zdejšímu svatého Štěpána poručil jest Bibli českou.*“²⁰³ Další kněz Jiřík kaplan věnuje peníze na zvon do Ratají: „*A kdež jsou mi dali ratyští, abych jim do kostela zvonice koupil hákovničku mosaznou podobnou jako já mám. A já ten zvonec u Hory vyfrejmarčil*²⁰⁴ *za ni. A svých peněz na něj jsem přidal 21 g českých, když zase ty peníze dají, nechť jest jim ten zvonec dán. Pořízení o statku svém takové učinil jest nejprve dvě lžičky stříbrné své k službě Boží, kterých jsem do kostela zdejšího poručil. Jedna jest na korpalu mým v kapli v almaře a druhá v truhle. Ty k záduší zdejšímu poroučím. A oltářiček v kapličce mojí na kterýmž v potřebu mše svatá sloužívá se: k témuž záduší zdejšímu poroučím.*“²⁰⁵ Včely darovala k záduší 18. března 1529 Dorota Říhová: „*Z toho, aby vydal záduší našemu svatého Štěpána 4 kopy grošů českých, též k tomuto záduší svatého Štěpána dávám včely, kteréž jsou u Bartoše Trubače, které jsem sobě vymínila při prodeji domu témuž Bartošovi Trubači.*“²⁰⁶ A Pavel Beránek poroučí: „*A k záduší zdejšímu na víno a vosk k službě Boží 2 kopy grošů českých. A po novým k službě Boží na oplatky korec pšenice.*“²⁰⁷

Krom věnování k záduší místního kostela svatého Štěpána jsou zmíněné i záduší mimo město Kouřim. Jejich rozhodnutí budí otázku, z jakého důvodu? Nevíme, zda mají k tomu místu nějaký vztah, zda tam není pohřbený někdo z rodiny nebo zda z toho místa nepocházel někdo z předků apod. Jíra Ratyčec poroučí: „*K záduší konojedskému 10 kop a záduší vrbčanskému 10 kop míšeňských.*“²⁰⁸ Dále Jíra Mištovský odkázal polovici statku svého zeti svému a druhou polovici poručil sousedu Křížovi na tento způsob: „*Po smrti jeho z té jeho polovice statku za 6 let pořád zběhlých na záduší kostela vrbčanského po 2 kopách míšeňských dával do sumy 12 kop míšeňských.*“²⁰⁹ Marek Kalina také krom záduší

²⁰¹ Závět' Blažka Ovčáka. (*Tamtéž*, fol. 128r.)

²⁰² Závět' Havla Džbánka. (*Tamtéž*, fol. 134r.)

²⁰³ Závět' kněze Jana, dříve faráře křečhořského. (*Tamtéž*, fol. 176v.)

²⁰⁴ Tj. směnili za jinou věc.

²⁰⁵ Závět' Jiříka kaplana. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 181v.)

²⁰⁶ Závět' Doroty Říhové. (*Tamtéž*, fol. 90v.)

²⁰⁷ Závět' Pavla Beránka. (*Tamtéž*, fol. 189v.)

²⁰⁸ Závět' Jíry Ratyčece. (*Tamtéž*, fol. 24r.)

²⁰⁹ Závět' Jíry Mištovského. (*Tamtéž*, fol. 54r.)

svatého Štěpána odkazuje kostelu do Mnichovic: „*A ze všeho statku záduší zdejšímu kostela sv. Štěpána 20 kop grošů českých poroučím, aby každého roku po 5 kopách grošů českých dáváno bylo do vyplnění těch 20 kop grošů českých. A též do Mnichovic k záduší 20 kop grošů českých poroučím též roku každého po 5 kopách grošů českých, aby vyplaceno bylo do vyplnění 20 kop grošů českých.*“²¹⁰ Michal Rašovský věnoval 2 kopy grošů českých na záduší do Ždánic a 2 kopy k záduší do Zásbuk.²¹¹ Krom peněz kněz Jan, někdy farář křečhořský odkazuje na křečhořskou faru obilí.²¹²

Posledním méně častým příspěvkem byl milodar na světlo literátům na kruchtu nebo vosk a víno. Například Regina Bartačna nařídila: „*Z toho, aby vydali literátům na světlo na kruchtu 2 kopy grošů českých.*“²¹³ Lidmila Bartačina daruje literátům na vosk a víno 1 kopy grošů českých²¹⁴ a Jan Soukeník, podruh od Jakuba Klecle, daruje 4 kopy grošů českých.²¹⁵ Velmi štědrá mecenáškou byla Marta Kryblová, která 12. listopadu 1529 poručila: „*A z toho všeho statku dotčený Havel toto, aby vydal: na zvon k záduší našemu svatého Štěpána 30 kop grošů českých rozdílně roku každého počínajíc od času smrti mé 10 kop grošů českých dodá do té sumy vyplnění. Na žaltáře též k záduší našemu svatého Štěpána 15 kop grošů českých, pánům literátům na vosk 4 kopy grošů českých rozdílně každém adventu po 20 groších českých dodá to té sumy vyjití. Item na víno k službě Boží 4 kopy grošů českých rozdílně k každým hodům po dvou pintách dávaje do té sumy vyplnění. A bieli k též službě Boží, aby dával podle možnosti své.*“²¹⁶ Po sečtení všech částek na milosrdenství dostaneme sumu 46 kop grošů, a tudíž převyšuje dary vysoko nad ostatní. V knize jsou vedené čtyři testamenty duchovních kněze Brože Dvorského,²¹⁷ kněze Jana,²¹⁸ kněze Jana Křečhořského²¹⁹ a kněze Jiřího Kaplana.²²⁰

²¹⁰ Závět' Marka Kaliny. (*Tamtéž*, fol. 194v.)

²¹¹ Závět' Michala Rašovského. (*Tamtéž*, fol. 188v.)

²¹² Závět' kněze Jana, dříve faráře křečhořského. (*Tamtéž*, fol. 176v.)

²¹³ Závět' Reginy Bartačné. (*Tamtéž*, fol. 102r.)

²¹⁴ Závět' Lidmily Bartačiny. (*Tamtéž*, fol. 112r.)

²¹⁵ Závět' Jana Soukeníka, podruha od Jakuba Klecle. (*Tamtéž* fol. 144r.)

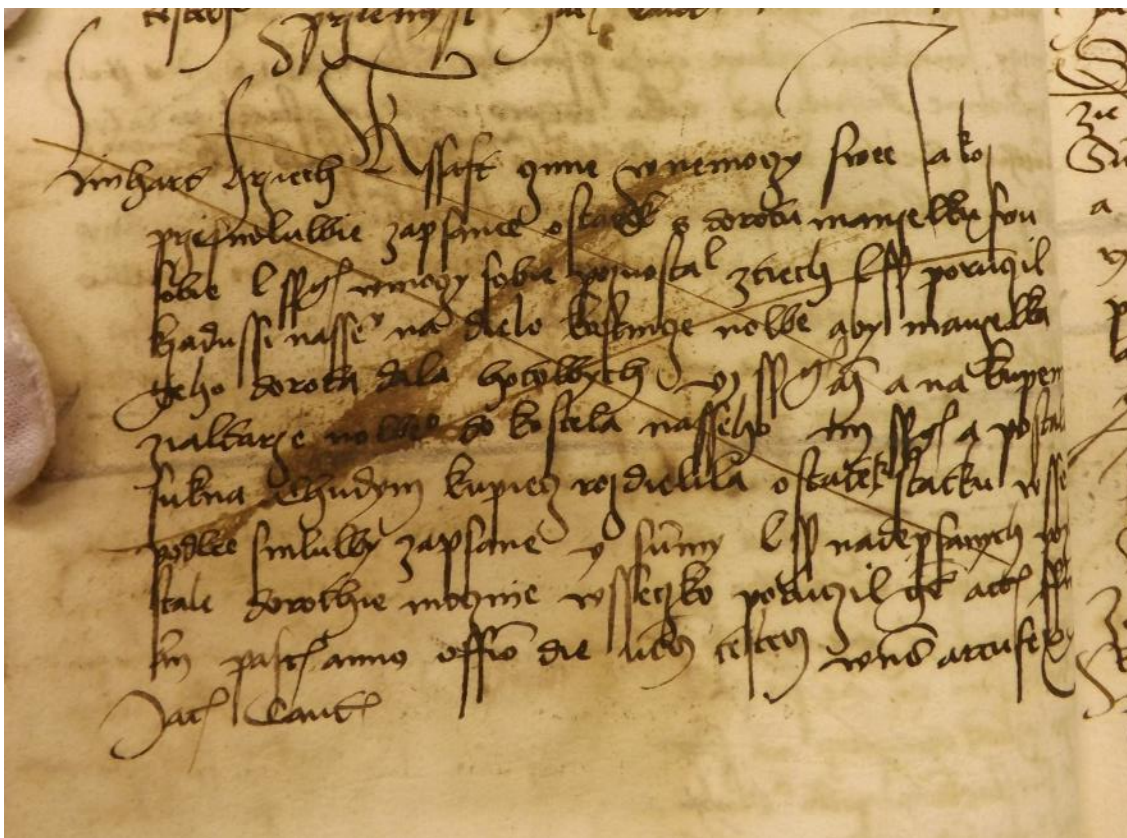
²¹⁶ Závět' Marty Kryblové. (*Tamtéž*, fol. 197r.)

²¹⁷ Závět' kněze Brože Dvorského. (*Tamtéž*, fol. 20v.)

²¹⁸ Závět' kněze Jana. (*Tamtéž*, fol. 53r.)

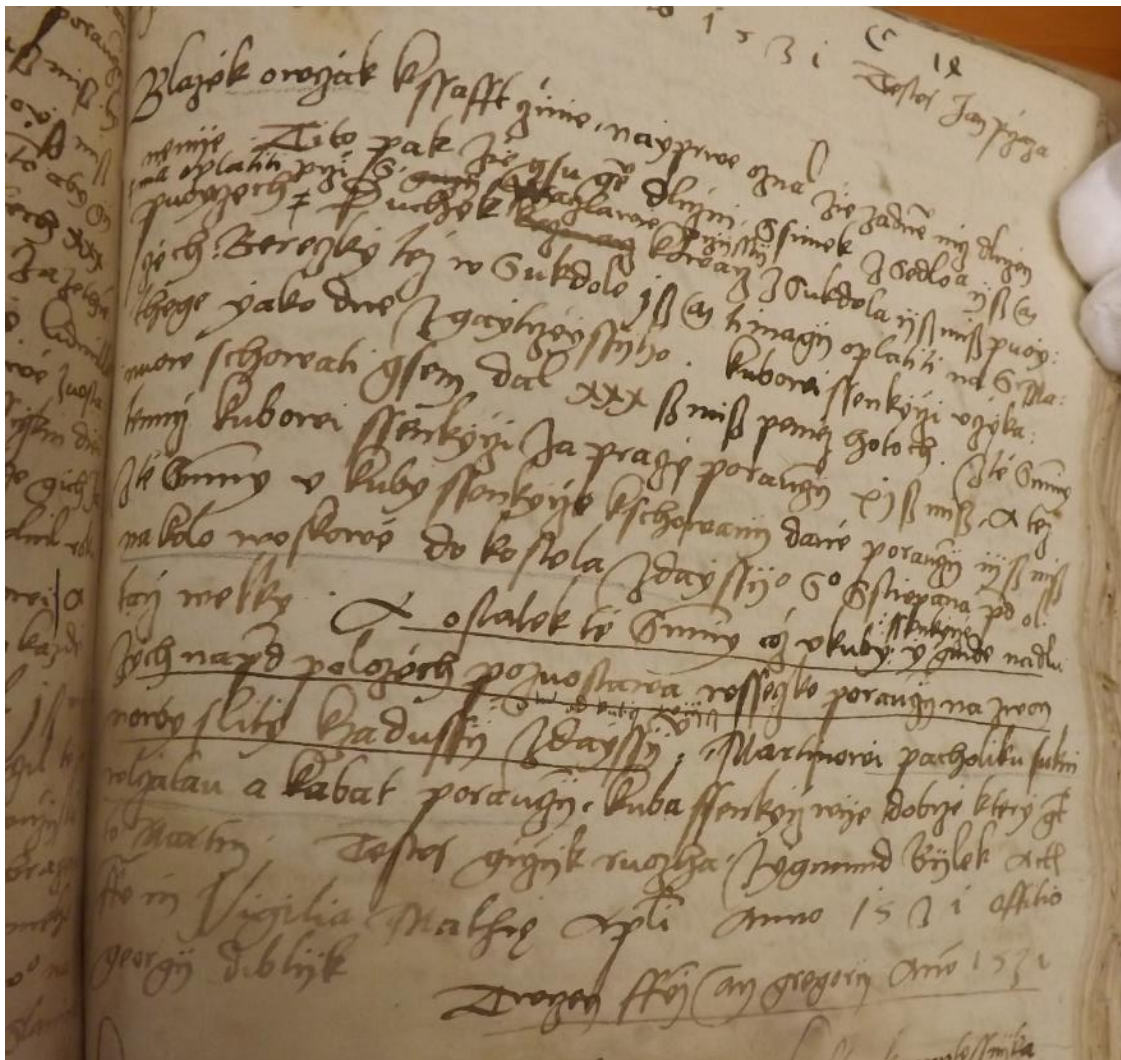
²¹⁹ Závět' kněze Jana Křečhořského. (*Tamtéž*, fol. 176v.)

²²⁰ Závět' kněze Jiřího kaplana. (*Tamtéž*, fol. 181v.)

Obr. č. 12 Testament Ulricha Hřicha, který přispívá na dílo kostnice²²¹

²²¹ Závět Linharta Hřicha. *Tamtéž*, fol 16v.

Obr. č. 13 Testament Blažka Ověčka přispívající na velký zvon²²²

4.3 Majetek jako předmět kšaftování

Třetí způsob, jak je možné kšafy vytěžit, je získat informace majetkového a hospodářského charakteru. Testamenty sloužily hlavně k zajištění osobního majetku, pro uspořádání majetku v rodině po smrti testátora s uvedením různých důvodů nebo odkázání části majetku někomu dalšímu jmenovanému. V každém případě byly testamenty psané i z důvodu, který někteří testátoři uvádějí, aby nedocházelo k rozporům o majetek mezi pozůstalými. V jednotlivých testamentech jsou vždy jmenováni dlužníci pozůstalého a také komu co testátor dlužil. Vždy je uvedeno za co a v případě větších

²²² Závět Blažka Ověčka. (Tamtéž, fol. 128r.)

částek u koupí domů, zahrad, dědin, podílu dědičném na domě je přesně stanoven postup splácení, v jaké výši, termín splátky a do jaké výše celkové dohodnuté částky.

Polohu nemovitostí bohužel není možné přesně určit. V některých případech se objevuje alespoň bližší přiblížení polohy, tak je možné si alespoň představit, kde se mohla daná zahrada, dědina nebo louka nacházet. Objevují se určení například: za pražskou branou, za olešskou branou, u brány malotické, na srdéčku, pod fortanou, nad Bukačovým mlýnem, u velkého mlýna, u kamene,²²³ za cihelnou,²²⁴ u Broučkova statku²²⁵ atd. Termíny splácení jsou domlouvány na určité období nebo svátek některého ze světců, často se objevuje termín na sv. Jiří, o sv. Havlu, po svátku panny Marie, o Hromnicích, po nebo před Vánocemi nebo Velikonocemi, po hodu Božím, o jarmarku kouřimském nebo v jednom případě je uveden i jarmar kolínský.

V každém testamentu pak následuje uspořádání o všem majetku. Nejčastěji, v případě většího majetku, jde o úpravu vlastnictví statku a dalších nemovitostí jako jsou domy, stodoly, zahrady, dědiny, louky, záhony, štěpnice, chmelnice, rybníčky, v několika případech krámy a šafránice. Šafránice nejsou v běžnou záležitost a v testamentech se vyskytují velmi zřídka. Jelikož šafrán, stejně jako dnes, patřil k velmi drahým artiklům, zmínky o pěstování šafránu na Kouřimsku je poměrně zajímavou informací. Šafrán se v 16. století používal jako koření, ale také na barvení drahých textilií nebo na výrobu temper a barev pro středověké umění iluminace.²²⁶ Šafránice se objevuje v závětech pěti testátorů. Ve všech případech jsou to velmi majetní lidé. Šafránici odkazuje ve svém poslední vůli Marta Křížková dne 17. srpna 1514, která poručila: „*Šafránici svou s užitky jejími polovici Janovi Kuželovi a dětem jeho druhou polovici.*“²²⁷ Předat manželce svou malou šafránici poručí Svatoš Rubný v testamentu z 23. dubna 1519,²²⁸ Jiří Růža dne 19. května 1536²²⁹ a Jakub Jílek v závěti z 10. srpna 1536.²³⁰ Poslední, který odkazuje a udává i polohu šafránice byl Zikmund Bílek v testamentu ze 13. srpna 1534, který

²²³ Jedná se o tzv. Lechův kámen. Je to výrazná rulová skalka, jejíž název nese jméno mýtického knížete Lecha, bratra praotce Čecha. V. RIŠLIK, *Památky Kouřimska*, s. 39.

²²⁴ Výroba cihel je v Kouřimi doložena od začátku 16. století. Je dochovaná stížnost Pankráciho z Podmichalovic za dluh kouřimských za pálení cihel. Cihelnu provozoval po určitý čas „na poli“. J. VOJTÍŠKOVÁ, *Královské město Kouřim*, před vydáním v časopisu *Antiqua Cutna*.

²²⁵ Paní Marta Broučková prodala statek v roce 1607 za 2750 kop míšeňských městu Kouřim. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 297.

²²⁶ Michaela STYBLOVA, *Zlaté šafránové laky*, Bakalářská práce na Katedře chemie a didaktiky chemie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2010, s. 11–15.

²²⁷ Závěť Marty Křížkové. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 13r.)

²²⁸ Závěť Svatoše Rubného. (*Tamtéž*, fol. 41v.)

²²⁹ Závěť Svatoše Jiřího Růži. (*Tamtéž*, fol. 168v.)

²³⁰ Závěť Jakuba Jílka. (*Tamtéž*, fol. 173r.)

odkazuje: „*Šafránici u Broučkova dvoru s šafránem novým.*“²³¹ Ostatní plodiny zmiňované v testamentech, jsou běžné plodiny, které se pěstovaly. Pšenice, ječmen, oves, zmínky nalezneme i o hrachu. Z dalších plodin jsou zmíněná jablka, víno a chmel.

Kromě ustanovení o nemovitostech, penězích hotových nebo dědičných a zvířatech, se provádí také ustanovení ostatního majetku, jak je velmi často obecně uváděno: „*kteřý by se kdekoli, kdykoli a na čemkoli najíti mohl.*“ Běžně se objevuje nádobí cínové, tím byly talíře, mísy malé nebo velké, taktéž konve malé nebo velké a měděnice.²³² Šaty, které byly velmi potřebným artiklem, často velmi podrobně popsané, jakou mají barvu a v některých případech je uveden i materiál. U kožichů je často uvedeno, z jakého je zvířete, nejčastěji se zmiňuje liščí, zmíněn je ale i beraní, nejčastěji se objevuje kožich sukнем podšitý. Podle některého popisu je možné odhadnout, v jakém stavu mohlo oblečení být, např. sukně dobrá nebo lepší, kabát všední, košile sváteční, v kterémž ve všední den chodíval atd. Nejčastějšími kusy oblečení jsou sukně, kabát, kožich, nohavice, rukávce, límec nebo košile, zmínku nalezneme i o klobouku. V testamentech se vyskytuje několik skupin šatů, šaty chodící, což byly šaty na běžné nošení, šaty perné, což byly peřiny svrchní nebo spodní a polštáře, zkrátka vyplněné peřím a šaty ložní, čímž se označovaly prostěradla, plachty a podušky. V jednom případě je uveden polštář kožený za 1 kopu grošů českých. Při zmínkách o zvířatech se setkáváme s běžnými hospodářskými zvířaty, s koňmi, vepři, krávami a telaty, volky a býky, berany, ve třech případech jsou zmíněné ryby a ve třech případech jsou uvedeny včely. Vůbec žádná zmínka není vedena o drůbeži. Dále je zmiňováno pracovní náčiní, méně často pak ubrusy, klenoty, zbraně nebo zbroj. Pěkný výčet věcí k běžnému užívání nám předkládá testament Voršily Rambouškové z 11. února 1530. „*Co jest pak nábytku, ve dvoře oznámila tři krávy, jalovice dvě, peřiny čtyři, kožený polštář jeden za 1 kopy grošů českých, mísa cínová jedna, malý misky dvě, talíř cínový jeden, měděnice tři, konev cínová jedna.*“²³³

Od roku 1530 se mění způsob zápisu a pokud testátoři nejsou nic dlužní v závětech se uvádí konkrétní záznam, že dluhů nikomu povinni nejsou. V knize je obsaženo celkem 74 testamentů, jejichž aktéři v době sepsání poslední vůle nikomu nic nedlužili. Za všechny bych uvedla testament Barbory Příkladky, která uvádí: „*Barbora Příkladka kšaft činíci*

²³¹ Závěť Zikmunda Bílka. (*Tamtéž*, fol. 153r.)

²³² Měděná nádoba na vodu, mísa, umyvadlo.

²³³ Závěť Voršily Rambouškové. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 111v.)

oznámila nejprve, že lidem žádnými dluhy povinná nezůstává ani jí zase lidé.²³⁴ Jedním z důvodů sepsání testamentu mohla být starost o to, aby se pozůstalí nerozkmotřili kvůli majetku, jak ve své závěti zmiňuje Svata 19. března 1519: „*Všecko poručila ke správě Bechovi, ovdovělá jemu toho věříc, že mezi přáteli jejími o to žádná zlá vůle nebyla.*“²³⁵ Taktéž ve vůli Matouše Sladovníka z 1. září 1519 se můžeme dočíst: „*Matouš Sladovník, nemoci od pána Boha navštíven, nechtěje, by zmatkové a nevole po smrti jeho mezi přáteli vznikly, učinil kšaft a zřízení statku svého, kterýmž ho pan Bůh naděliti ráčil.*“²³⁶

Pokud se užším pohledem zaměříme na předměty užívané v běžném životě člověka, zjistíme, že se stávají naprosto běžným artiklem při sepsání závěti. I velmi chudí lidé měli právo testament učinit, a tak svůj, někdy i velmi malý majetek, někomu odkázat. V posloupnosti majetku, se kterým se kšaftovalo, byly nejprve upraveny věci nejhodnotnější a posléze ty méně hodnotné. Věci k běžnému užití byli v majetnějších rodinách až na poslednějším místech, ale přesto nebyly opomenuty. Opačně to bylo například v případě Dory Uherské. Z jejího testamentu z 12. prosince 1518 je patrné, že byla velmi chudá: „*Dora Uherská kšaft činící a peněz hotových nemajíc, šaty, nádoby cínové, měděnici a cokoli v komoře po smrti její ostalo by, mocně poručila vnučkám svým Barboře a Alžbětě.*“²³⁷ Nejspíše vůbec nic neměl Vít Vodák, který jako jediný ve svém testamentu uvádí pouze 3 dluhy lidem povinné a jinak nikomu nic neodkazuje.²³⁸ Jako kontrast k testamentu chudé Dory Uherské nebo nemajetného Víta Vodáka, můžeme uvést závěť Víta, krychnovského rychtáře z 24. července 1515 z níž vyplývá, že má hned 3 statky. „*Statek pak jmění svého všeho v Krychnově, poručil Janovi a Matoušovi, vnukům svým tak však, aby manželka jeho v statku mocnou hospodyní byla do let vnuků nadepsaných. Pakli by statek vnuci držeti měli a s manželkou se zbyti nemohli, z toho statku jí, aby 60 kop grošů českých vydali rozdílně v živnosti její roku každého po 5 kopách grošů českých vydávajíc. Janě, dceři své s dětmi jejími statek, který jest v Bošicích jemu příležití, všecek poručil mocně. A což jest statku v Břežanech, jakož zápis toho jest v registrách břežanských, toho též manželka jeho s vnuky, aby užívali.*“²³⁹

²³⁴ Závěť Barbory Přázky. (*Tamtéž*, fol. 114v.)

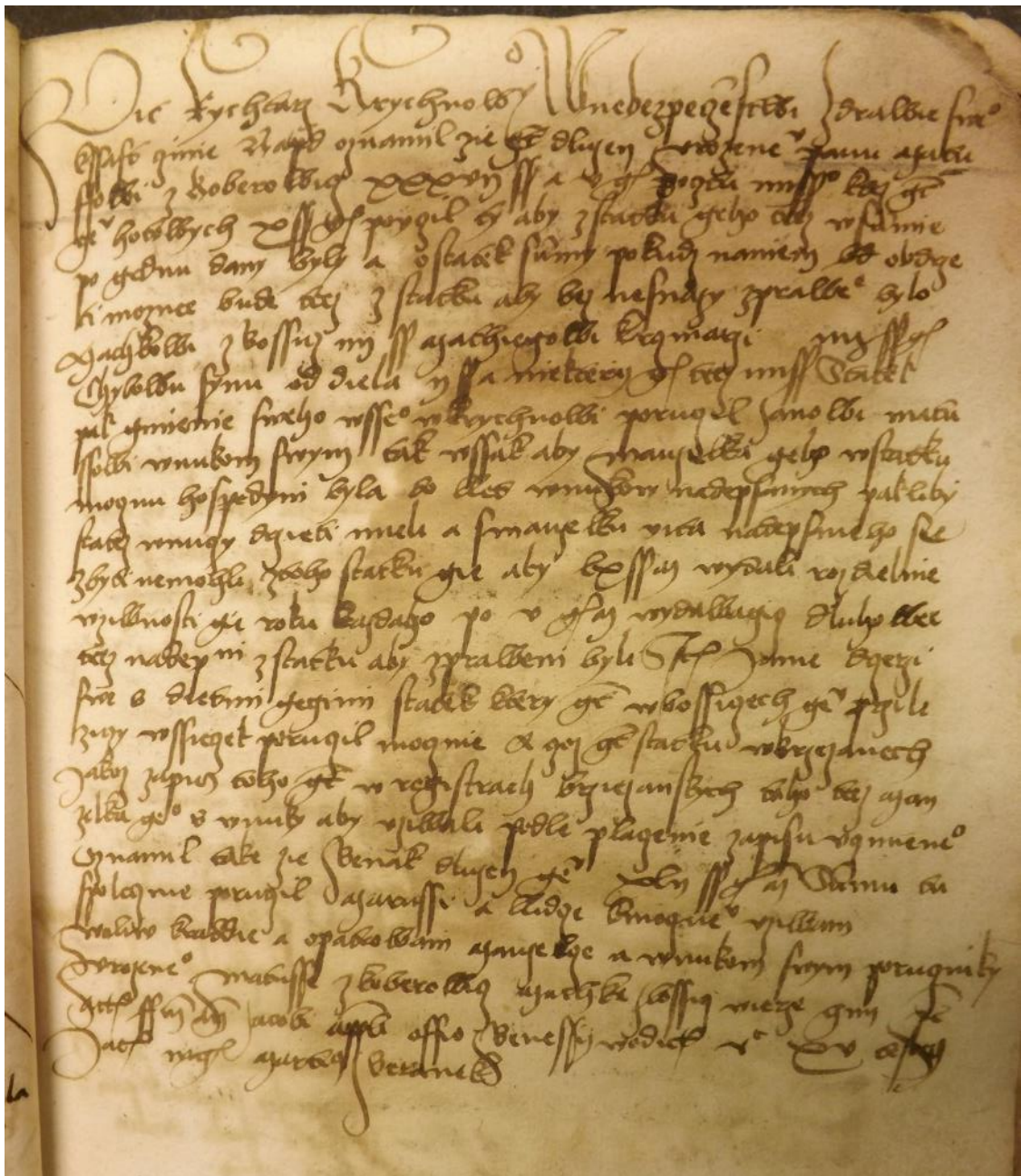
²³⁵ Závěť Svaty. (*Tamtéž*, fol. 39r.)

²³⁶ Závěť Matouše Sladovníka. (*Tamtéž*, fol. 43r.)

²³⁷ Závěť Dory Uherské. (*Tamtéž*, fol. 63v.)

²³⁸ Závěť Víta Vodáka. (*Tamtéž*, fol. 1r.)

²³⁹ Závěť Víta, rychtáře krychnovského. (*Tamtéž*, fol. 18r.)

Obr. č. 14 Testament Víta, krychnovského rychtáře, z 24. července 1515²⁴⁰

Mezi testátory bychom našli velké množství poměrně zámožných měšťanů. V knize je obsaženo i několik testamentů členů městské rady, kteří byli přítomni jako svědci u sepsání závěti. Při podrobnějším zkoumání zjistíme, že se v určitém časovém období střídá jen několik jmen. Při analýze posledních vůlí členů městské rady, je viditelný velký majetek oproti jiným testátorům. Svatoš Rubný, jeden z konšelů městské

²⁴⁰ Závět Víta, krychnovského rychtáře. (Tamtéž, fol 18r.)

radu, je jako svědek veden u 14 testamentů od roku 1516. Svou závěť sepsal 23. dubna 1519 na smrtelné posteli. Svatoš odkázal statek a peníze, které mu kdo dlužil manželce Martě se šesti syny na rovný podíl. Poručil, aby vyplatili čtyřem jeho dcerám každé po 60 kopách grošů českých a pokud by se synové nemohli zbýti s matkou, aby jí ze statku vyplatili 100 kop grošů českých a vydali stříbro v truhlici a šafránici.²⁴¹ Pak umírá, což potvrzuje následující testament jeho manželky Marty Rubné také z dubna 1519 a v němž je již titulována jako Marta ovdovělá Rubná. Ta poroučí: „z majetku po manželovi svým čtyřem dcerám, každé po 20 kopách českých, k tomu šaty perné i jiné šaty a klenoty,“ synům pak poroučí vše ostatní.²⁴² Z těchto dvou závětí manželského páru je patrné, že Marta poručila velkou část svého majetku právě dcerám, možná proto, že se domnívala, že synové jsou zabezpečeni již dosti od svého otce. Další poměrně zámožný měšťan Matouš Sladovník, taktéž člen městské rady. Ten poroučí svůj statek, peníze na dluhách a vše svému synu Lukšovi s manželkou. V závěti myslí na svou snachu, protože svému synovi Lukšovi poroučí, aby své manželce Anně vydal i 40 kop grošů míšeňských a zvířata: „A což se dotýče dobytku, Lukšovi krávy dvě a dva voly lenské a Anně s dcerami dvě krávy a tři telata.“ Dále má vydat svým sestrám Lidmile a Mandě po 20 kopách grošů českých a šaty ložní a nádobí cínové.²⁴³ Velmi bohatý byl Jiřík Runák, taktéž člen městské rady, je veden jako svědek u třech testamentů v letech 1519–1520. Svůj testament píše 10. května 1529: „Co se dědiny, luk, rybníčků, dobytka, všecko poroučím manželce své se třemi syny svými Janem, Matoušem a Václavem na rovný podíl.“ V případě neshod matky se syny ustanovil vyplatit manželce opravdu velkou částku: „Pakli by se nelíbilo manželce mé se syny v statku zbýti, co se týče od rybníčků a luk a dědin pustila a synové, aby jí 200 kop grošů míšeňských z toho statku všeho společně vydali rozdílně po 10 kopách grošů míšeňských roku každého do vyplnění té sumy.“ Dalším majetkem zaopatřuje své dcery: „Dorotě, dceři svý 100 kop grošů českých a k tomu zahradu za olešskou branou a Barboře dceři mladší také 100 kop grošů českých a zahradu za pražskou branou, peníze hotové na zlatě a stříbře švagrovi Janovi k opatrování.“²⁴⁴ Velkým majetkem se mohl pochlubit i Zikmund Bílek, taktéž člen městské rady. Jako svědek je veden u 22 testamentů v letech 1528–1534. Poručení o statku svém učinil takové: „Viktorinovi synu svému poručil jest dům a čtyři zahrady na hradišti, za stodolou a dvě na srděčku.“ Druhému synu odkazuje:

²⁴¹ Závěť Svatoše Rubného. (*Tamtéž*, fol. 41v.)

²⁴² Závěť Marty ovdovělé Rubné. (*Tamtéž*, fol. 42r.)

²⁴³ Závěť Matouše Sladovníka. (*Tamtéž*, fol. 43r.)

²⁴⁴ Závěť Jiřího Runáka. (*Tamtéž*, fol. 76r.)

„A Ondřejovi, též synu svému, poroučím dědiny všecky, stodolu, šafránici u Broučkova dvoru i s šafránem na ní a sladovnu. I on, aby všecky dluhy, kterýchž zápisové jsou sobě využil.“²⁴⁵ A mezi nejbohatší patří také Jan Murleg, taktéž člen městské rady v letech 1529–1536. Ve svém testamentu z 9. května 1536 uvádí: „Hotových peněz mám v truhle v komoře 317 kop grošů míšeňských, jest něco zlatých a library a široké groše a něco bílých peněz.“ Dále poroučí manželce práva na domech dědičných, čtyřem dcerám každé po 30 kopách grošů českých a na výbavu každé dalších 20 kop grošů českých, statek svým synům Jiřímu a Adamovi a bratrovi Jindřichovi odkazuje koně se sedlem a kuší.²⁴⁶ Mezi movitými obyvateli bychom samozřejmě našli i další, kteří v městské radě nebyli, k nim patřili také mlynáři, kováři, řezníci a další.

Pokud se pozorněji zaměříme na rozdělení podílů majetku v rodině, potvrdí se soudobá praxe, kdy se majetek nerozděloval. Často je stanovený ve statku hospodářem nejstarší syn nebo v případě pozůstalé vdovy s nezletilými dětmi ona sama do let, kdy děti mohou majetek převzít. Jsou stanovené podmínky vyplacení dětí a pozůstalé manželky v případě, že by se spolu ve statku nesnesli. Takové opatření nám přibližuje testament Martina Buška z 30. dubna 1534: „Statek všecek, kterýž koli by se po mně pozůstalý na čemkoli najíti mohli a jakýmkoli jmenovaném mohl by jmenován býti, movitý i nemovitý mocně poroučím Regině, dceři mé s Řehořem, zetěm mým na rovný díl. Jestli že by kterého z nich od smrti prve pan Bůh neuchoval, aby jeden od druhého toho statku neodtrhl.“²⁴⁷ Dalším testátorem, který projevil své přání o to, aby celý majetek zůstal v rodině a nedošlo k rozdělení mlýna prodejem byl Václav mlynář v roce 1534: „Pořízení pak o statku svým takové jest učinil. Mlým, hospodářství s dědinami a nábytky Václavovi synu svému poručil jest. Když by k letům přišel, v týž mlým a hospodářství, aby vkročil. Z téhož statku Pavlovi, zeti svému 20 kop grošů českých, aby vydal roku každého rozdílně po 4 kopách grošů českých do vyplnění těch 20 kop. Pakli by Václav chtěl mlým prodati, aby ho žádnému prve mimo Pavla zetě mého neprodal, leč by se smluviti nemohli, tehdy, by jiným prodal.“²⁴⁸

Zajímavé ustanovení je možné spatřit v testamentu výše zmiňované Voršily Rambouzskové. Ta odkazuje majetek svým synům Jírovi, Trojanovi a Mikulášovi a činí ustanovení o podílu svého současného manžela: „Toto přitom oznamuje, že Vavřincovi,

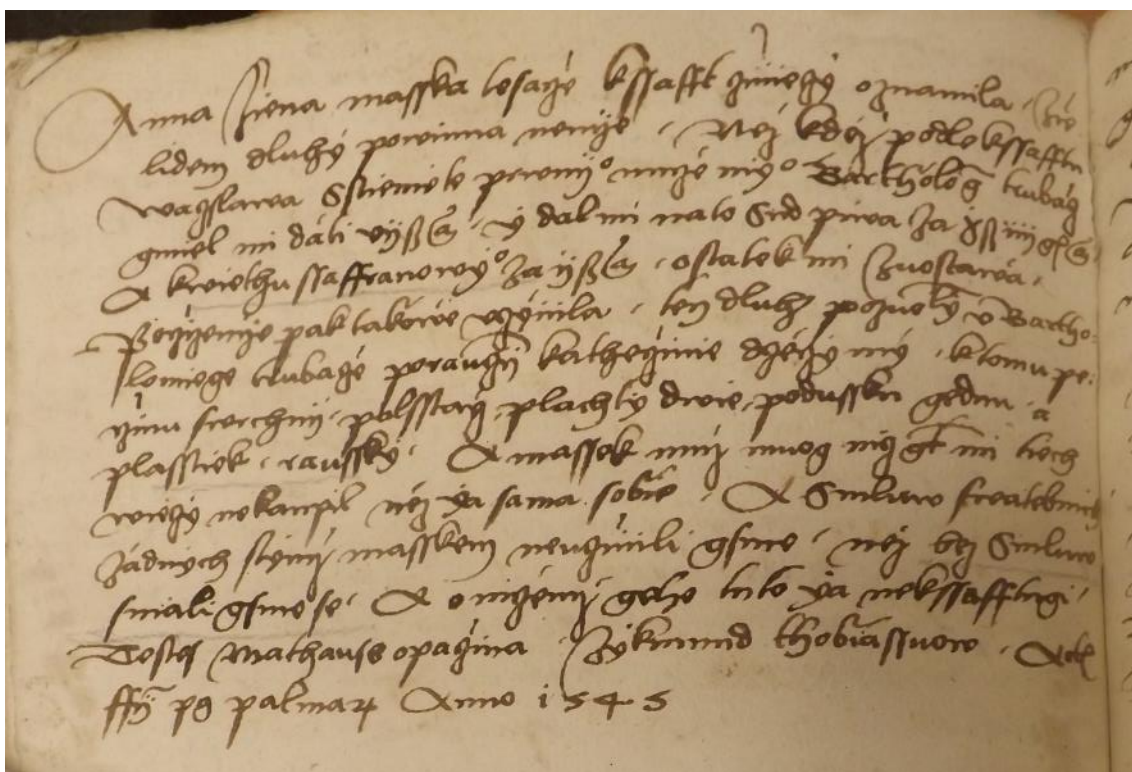
²⁴⁵ Závěť Zikmunda Bílka. (*Tamtéž*, fol. 153v.)

²⁴⁶ Závěť Jana Murlega, (*Tamtéž*, fol. 165v.)

²⁴⁷ Závěť Martina Buška. (*Tamtéž*, fol. 152v.)

²⁴⁸ Závěť Václava Mlynáře. (*Tamtéž*, fol. 155v.)

manželu svému nynějšímu při smlouvách svatebních z dílu svého jmenovala jsem po sobě 30 kop grošů českých. A týž Vavřinec k nim spravedlnosti měl. A týž Vavřinec zase ke mně do statku mého má přiložiti 50 kop grošů českých vedle týchž smluv svatebních i nepřiložil ještě. A poněvadž jest nepřiložil, že já zase těm 30 kop grošů jemu povinná nejsem. Jestli pak těch 50 kop grošů přiloží do statku mého, tehdy k 30 kop grošů českých z dílu spravedlivě míti bude.“ Pozornost budí i testament Anny, ženy Maška Tesaře z 18. května 1545. Ta poroučí peníze, které jsou jí lidé dlužní, peřinu, polštář, podušku, dvě plachty a pláštík své dceři Katerině a k tomu dodává: „A Mašek muž můj nic jest mi těch věcí nekoupil než já sama sobě. A smluv svatebních žádných s týmž Maškem neučinili jsme, než bez smluv sňali jsme se. A o ničemž jeho tuto já nekšaftuji.“²⁴⁹

Obr. č. 15 Závěť Anny, ženy Maška z 18. května 1547²⁵⁰

Pokud se zaměříme blíže na hospodářská zvířata, tak krom již zmiňovaného Matouše Sladovníka a Jana Murlega, uvádějí zvířata ve svých testamentech ještě další měšťané. Zajímavý je testament Pavla Beránka: „Michalovi Svatošovi za čtyři džbery ryb z cerhenickýho rybníku po 2 kopách 18 groších českých.“ A dále manželce poroučí:

²⁴⁹ Závěť Anny, ženy Maška Tesaře. (Tamtéž, fol. 189v.)

²⁵⁰ Závěť Anny, ženy Maška Tesaře. (Tamtéž fol. 189v.)

„Dvěma krávami pozůstalými, aby dvě děti naše živila. A dva volky a dvě jalovice at' jsou prodány a dluh panu Svatošovi za ryby odtud at' jest zaplacen.“²⁵¹ Anna Rambouzská v závěti z 11. února 1530 oznámila: „Ve dvoře oznámila tři krávy, jalovice dvě.“²⁵² Šimon Sladovník ve své vůli z 24. června 1545 odkazuje: „Manželce mé, jednu krávu a tele, který sobě osadila.“²⁵³ Opravdu velké množství různého dobytka, včetně nikde jinde nezmiňovaných skopců, vykazuje ve své závěti z 25. července 1530 Vít Holý, řezník: „U koho kde má jaký dobytek oznámil jest. U Říhy za rybníkem krávu za 2 kopy a 10 grošů, u Lekši v Blýně krávu za 2 kopy grošů a volka za 3 kopy grošů, vše českých. U Duška v Blýny volka za 2 kopy a 4 groše české. U Štíchy v Barchovicích vůl za 3 kopy a 20 grošů českých. U rychtářky v Radlicích krávu za 2 kopy a 10 grošů českých. U Skořepy ve Lhotce vůl za 2 kopy a 20 grošů. U rychtáře v Krymlově vůl a bejk za 5 kop měny grošů míšeňských. U Vaňka v Ždánicích 3 skopce, u Tomana v Barchovicích 2 skopce, u Cheboseka 4 skopce. Za rybníkem 4 skopce. A ty skopce společně jsme s Havlem Džbánkem zaplatili. Ale krávy a jiné voly a bejky sám penězi já jsem zaplatil.“²⁵⁴ Vepři jsou uvedeni v poslední vůli Jíry Murlega z 8. června 1536: „A přijal jsem k sobě od Ondřeje Nykla peněz nebožtíka Jana Murlega, bratra mýho 33 kop grošů českých. A též 11 kop grošů českých bratrových dal mi Zikmund, syn Tobiášův, vzav je na rozkaz jeho u něho v truhle. A za ty peníze koupil jsem 41 vepřů. A těch všech svini za bratrovy peníze koupených jest 54. Z týchž svini u Václava Zárybnického 4 zaplacené jsou. A jedna u Jana sirotčího též zaplacená.“

S příkladem ustájení zvířat mimo statek testátora a odchováním za úplatu, se můžeme setkat v případě závěti Anny Válové ze 4. září 1536: „A že má u Kabátky v Dobrém Poli dva volky, ty z peněz, že chová. A dvě jalovice a dva vepřky, ty jalovice, že z užitku chová. U Broučka volka a krávu, té krávy užitkem od chování jich, že užívá. U Chraule v Nučicích volka, že má. Za to že jest sud piva dala, aby ho do zimy dochoval. U Říhy v Vezertích dva volky, za to, že má dva sudy, aby jich do zimy dochoval.“²⁵⁵ Koně ve své svých testamentech zmiňoval Jiřík kaplan a Jan Murleg. Kůň je dále obsažen v poslední vůli Matouše, šafáře z Votoleže z 9. října 1534: „A kterýž kůň svůj ve dvoře mám, ten panu Mikulášovi Šlechtovi ze Všehrd poručím, se sedlem, uzdou a

²⁵¹ Závět' Pavla Beránka. (*Tamtéž*, fol. 111r.)

²⁵² Závět' Voršily Rambouzkové. (*Tamtéž*, fol. 111v.)

²⁵³ Závět' Šimona Sladovníka. (*Tamtéž*, fol. 190v.)

²⁵⁴ Závět' Víta Holého, řezníka. (*Tamtéž*, fol. 121v.)

²⁵⁵ Závět' Anny Válové. (*Tamtéž*, fol. 174r.)

ostruhami.“²⁵⁶ Mezi ojedinělé patří zmínky o včelách. V jednom případě byly včely odkázány k záduší místního kostela svatého Štěpána, ale ve své poslední vůli z roku 1514 je zmiňuje i Martin Pekař: „Zahradu a včely v moci manželky své zůstavil jest s tím, aby učinila, jakž se jí zdáti bude.“²⁵⁷ Také Anna Prudká v testamentu z 30. prosince 1517 odkazuje včely: „Poručuje Roubíčkovi a Ondráčkovi za práci úly jednu s včelami.“²⁵⁸ Dluh za ryby je krom testamentu Pavla Beránka obsažen ještě v závěti Jana Čeňka z Podmokl, kterému dluží rychtář v Komořích za ryby 16 grošů.²⁵⁹

Dalšími zajímavými artikly, které jsou v testamentech vždy zmíněny, jsou drahé kovy – zlato a stříbro, cennosti v podobě šperků a dalších cenných artiklů. Na otázku, jakým způsobem se do držení testátora dostaly, testamenty odpověď nenabízí. Zlato a stříbro je uvedeno již výše zmíněnými radními Svatošem Rubným, Jiřím Runákem a Janem Murlegem. Šperky odkázala manželka Svatoše Rubného svým dcerám, ale stříbrné klenoty jsou uvedeny i v závěti Markéty Trčkové z 24. března 1529.²⁶⁰ Klenoty v truhlici u paní Anny, uvedla ve svém odkazu z března 1534 také Dorota Novodvorská, která vše co má, poručila svému hospodáři, dle jména patrně manželovi Janu Novodvorskému.²⁶¹

Vedle šperků a klenotů jsou jmenované i další cenné předměty. Dušek Koleba ve výčtu svého majetku z 4. července 1516 uvádí: „Pověděl, že má 50 kop grošů míšeňských hotových, o kterých Marta manželka jeho ví. A 7 sladů a 20 korců žita, stříbrníci a knoflíčky stříbrné.“²⁶² Další zajímavý artikel odkazuje Jan Zoubek 19. února 1517: „To vše i statek, kterýž koli i pás stříbrný pozlatitý, všecko dětem svým poručil jest.“²⁶³ Anna Břízka v závěti z roku 1530 je dlužna: „Ondřejovi Nyklovi [...]“²⁶⁴ kop grošů českých a v tom má v zástavě číšku stříbrnou.“²⁶⁵

V nekonečné řadě výše jmenovaných zajímavých předmětů, se kterými se můžeme v kouřimských pozůstalostech setkat, určitě nesmí chybět zbraně a zbroj. V seznamu pozůstalosti věcí v domě Vávry svěřené jeho dceři Aničce z roku 1519 jsou obsaženy tři šavle a tesák.²⁶⁶ Opravdu velké množství zbraní odkazuje 12. dubna 1529 svým synům Havel Lazebník: „Šimonovi synu, ručnice dlouhá, meč dlouhý, tesák, šavle.

²⁵⁶ Závět' Matouše, šafáře z Voteleže. (*Tamtéž*, fol. 156r.)

²⁵⁷ Závět' Martina Pekaře. (*Tamtéž*, fol. 14r.)

²⁵⁸ Závět' Anny Prudké. (*Tamtéž*, fol. 26r.)

²⁵⁹ Závět' Čeňka z Podmlk. (*Tamtéž*, fol. 86r.)

²⁶⁰ Závět' Markéty Trčkové. (*Tamtéž*, fol. 94v.)

²⁶¹ Závět' Doroty Novodvorské. (*Tamtéž*, fol. 150r.)

²⁶² Závět' Duška Koleby. (*Tamtéž*, fol. 11v.)

²⁶³ Závět' Jana Zoubka. (*Tamtéž*, fol. 29v.)

²⁶⁴ Výše dluhu není známa, cifra je zavazbována při pozdějším svázáním knihy.

²⁶⁵ Závět' Anny Břízky. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 113v.)

²⁶⁶ Seznam z pozůstalosti Vávry. (*Tamtéž*, fol. 35r.)

*Říhovi krátká ručnice a druhý meč, at' jest dán synu některému mladšímu, když by k letům přišel a jej potřeboval.*²⁶⁷ Další zbraně jmenuje ve svém testamentu z 19. července 1530 Mikeš Runák: „*Petr Nosek má můj drábec, železná vidlice, houžev železnou, Král hřebíky k drábcí. A pušky v kolečkách zdírky. A Jab Chybův krojidlo též mý má. A nádeník od Mikuláše Krejčího má sekyru mou.*“²⁶⁸ Několika případech je vzpomínána kuše. S tou jsme se setkali v případě již několikrát zmiňovaného Jana Murlega. Kuši a příslušenství odkazují ale i další. V závěti Jana Karáska, podruha u Martina Lahvičky z 12. prosince 1545 se můžeme dočíst: „*A kuši s heverem a šípů asi za 20 grošů českých a dvě ručnice v světnici.*“²⁶⁹ Kuši s heverem odkazuje v březnu 1528 svému bratrovi také Havel Džbáněk.²⁷⁰ A Marta Brejšová v roce 1528 poroučí: „*Kuše, kteráž jest železnice u ní v komoře, že jest ji bratr její nechal, jestli že by jí, pan Bůh neuchoval, aby on ji zase vzal.*“²⁷¹ Kuše je také zmíněna v poslední vůli Holého, řezníka z 6. dubna 1534 v souvislosti dluhu Stejskala v Plaňanech: „*Stejkal v Plaňanech 2 kopy 2 groše míšeňské. Též 34 grošů českých jiného dluhu, v kterýchž mi byl kuši zastavil i kuši zase ode mě vzal a peněz mi neoplatil.*“²⁷² Se zbrojí se setkáme ve dvou případech. V testamentu Jana Uhra tovaryše řeznického z 6. prosince 1529: „*Oznámil, že má zbroj přední, zadní, kuš a plechovice.*“²⁷³ A již zmíněného Matouše, šafáře z Votěleže, který svému bratru Ondřejovi krom jiného poroučí také zbroj.

Jako jediný odkázal neurčité množství knih ve své závěti z 6. srpna 1530 Václav Kustoš: „*A ostatek což těch knih jest a hoditi se bude, at' jest synům Jakuba Lána a Jiříka Diblíka, kteří žáci jsou.*“²⁷⁴ Chudší odkaz projevil ve své závěti Bartl Švec v červnu 1536, který odkazuje: „*Janovi, tovaryši svému, 1 kopy grošů českých a jednu teletinu na škorně.*“²⁷⁵

Testamenty mohou být z hospodářského hlediska velmi užitečným pramenem i z výpovědi řemesel, kterými kouřimští obyvatelé živili sebe a své rodiny. V době vzniku knihy tetamentů ještě nebyla používána příjmení, a proto se k bližšímu označení testátora velmi často používala jejich řemesla nebo zaměstnání, které později také sloužili jako základ při vzniku příjmení. Při podrobnějším zkoumání uvedených řemesel přímo ve

²⁶⁷ Závěť Havla Lazebníka. (*Tamtéž*, fol. 96r.)

²⁶⁸ Závěť Mikeše Runáka. (*Tamtéž*, fol. 120v.)

²⁶⁹ Závěť Jana Karáska. (*Tamtéž*, fol. 192r.)

²⁷⁰ Závěť Havla Džbánka. (*Tamtéž*, fol. 64r.)

²⁷¹ Závěť Marty Brejšové. (*Tamtéž*, fol. 71r.)

²⁷² Závěť Víta Holého. (*Tamtéž*, fol. 194r.)

²⁷³ Závěť Jana Uhra. (*Tamtéž*, fol. 102v.)

²⁷⁴ Závěť Václava Kustoše. (*Tamtéž*, fol. 124v.)

²⁷⁵ Závěť Bartla Ševce. (*Tamtéž*, fol. 130v.)

jméně kšaftujícího je obsaženo 34 řemesel: bednář/bednářka, hokyně nebo hokynačka, holič, kněz, konšel radní, kovář, koželuh, kožešník, kramář, krejčí, lazebník, malíř, mlynář, nožíř, ovčák, pekař, písař, podruh/podruhyně, ponocný, rychtář, řezník, sedlář, sklenář, sladovník, smolař, střelec, šafář, šenkýř, švec, tesař, tovaryš řeznický, tovaryš sladovnický, vinopalka, zámečník. S dalšími se můžeme setkat uvnitř textů: postřihač, kameník, perníkář, služebník a další.

Výčet živností a povolání nám může pomoci vytvořit si představu o bohatosti služeb a zboží, které středověké město nabízelo a také o představě sociálních poměrů obyvatelstva. Mezi jmenovanými povoláními konšelé radní, mlynáři, řezníci, šafáři, kněží a další patřili do movitější části obyvatelstva. Mezi chudší vrstvy patřili obyvatelé s povoláním ovčáka, podruha nebo podruhyni, služebníka nebo ševce. Bezesporu nejpočetnějšími přídomky jmen určující blíže zaměstnání testátora je podruh nebo podruhyně, uvádí ho celkem 49 testátorů. Povolání mlynáře nebo mlynářky je uvedeno v 18 případech. K povolání konšela radního se hlásí 2 testátoři, i když závětí členů městské rady je v knize obsaženo více. Třeba povolání lazebníka nebo písaře je zmíněno pouze jednou.

Z testamentu již výše zmíněného Duška Koleby, který ve své poslední vůli zmiňoval stříbrné knoflíčky, lze dále vyčíst, jakým řemeslem se zabýval. Ve své závěti dále odkazuje: „*Tomovi, učni jeho řemesla krejčovského a dvěma bratřím jeho a sestře po 10 kopách míšeňských.*“ Z uvedených slov lze konstatovat, že Dušek Koleba byl krejčí. Synek Tesař v testamentu z 1. ledna 1522 odkazuje statek a vše Janovi s Lídou, jeho vztah k dědicům neznáme, a dále přikazuje: „*Co se pak dotýče nádobí tesařského, to ať mají všechno spolu.*“²⁷⁶ V testamentu Jana Kováře z roku 1529 je podrobný soupis dlužníků za výrobky a za práci, kterou kovář provedl, jako za okování koní, za prodej podkov, okování vozu, okování kola svým železem dále poroučí: „*A nádobí kovářské všecko, aby prodáno bylo a ta suma za něj, aby dceři k hotovým penězům připsána byla.*“ V tomto případě je patrné, že manželé spolu neměli mužského potomka, veškerý majetek je odkázán manželce s dcerou a kovářské náčiní je poručeno prodat. V opačném případě by pravděpodobně mužský potomek převzal otcovo řemeslo a kovářské náčiní zdědil.²⁷⁷ Jako to bylo v případě Ondřeje Zámečníka, který v roce 1514 poroučí: „*Syna svého panu Hanýřovi Ondřejovi, zeti svému do Hory a témuž synovi řemesle nádobí všecko po smrti*

²⁷⁶ Závět' Synka, tesaře. (*Tamtéž*, fol. 62v.)

²⁷⁷ Závět' Jana Kováře. (*Tamtéž*, fol. 88v.)

své poručuje.²⁷⁸ Také Havel Lazebník, již dříve zmíněný, odkazující velké množství zbraní, ve svém testamentu předává řemeslo svým synům: „*Co se pak nádobí lazebnického dotýče předkem, aby Šimonovi synu dáno bylo 10 břitev, kámen v černém filci, pouštědla. Který by se pak jiný syn řemeslu po Šimonovi Lazebnickém učil, aby jemu dáno bylo 7 břitev a kámen v červeném filci. A ostatek nádobí lazebnického pozůstalo těm, aby mladší synové podělení byli na rovný podíl.*“ Další zajímavé řemeslo provozovala Magdalena Vinopalka. Ve svém testamentu z července 1536 uvedla jména dlužníků za žejdlíky vína páleného a jelikož neměla pravděpodobně žádné příbuzné, odkázala všechno k záduší svatého Štěpána. „*Kotel a jiné nádobí k pálení vína náležitě, Duškovi Kolebovi poroučím.*“²⁷⁹

Velmi zajímavé artikly zmínil ve své závěti z 2. července 1530 Mikuláš Kramář. Uvedl, že je dlužný 101 kop a 50 grošů českých Hanušovi do Kutné hory za věci krámské. Konkrétně za pepř, modré plátno, vlnu, puškvorec, zázvor, muškátový květ, šafrán, šafrán červený, benátské mýdlo, hedvábí, kamenec, skořici a hřebíček. V případě, že by ho pan Bůh neuchoval, aby si je Hanuš zase zpátky vzal. Z textu a přídomku u jména vyplývá, že se opravdu živil jako kramář, jako obchodník s poměrně luxusním zbožím. Na závěr projevil přání, že pokud by ho pan Bůh neuchoval, aby si Hanuš vše zpátky vzal.²⁸⁰ Za zmínku stojí také testament Václava Bednáře z 12. února 1533. Ten odkazuje statek a vše po něm pozůstalé Matoušovi, manželu Magdaleny, přítelkyně nebožky své, krom lesa bednářského a náčiní. O tom poroučí takto: „*A les bednářský a nádobí k řemeslu bednářskému přináležité poroučím Duškovi Bednáři.*“²⁸¹

S výše uvedenými řemesly, jednotlivých obyvatelů měst, souvisí i otázka cechů. Řemeslnická nebo obchodnická sdružení, která hájila práva a zájmy svých členů, dohlížela na jakost a cenu výrobků, výchovu nových tovaryšů a skládání mistrovských zkoušek. V roce 1489 je ve město známo třináct cechů, byly to cech řeznický, sladovnický, pekařský, kovářský, kožešnický, krejčířský, ševcovský, soukenický, bečvářský, plátenický, vetešnický a koželužský.²⁸² Nejčastěji je v závětech pamatováno na cech sladovnický. Do cechu pánů sladovníků poručil 4 kopy grošů míšeňských Jan Hlavní v roce 1528.²⁸³ Na odkázání části svého majetku stejnému cechu myslel ve své

²⁷⁸ Závět' Ondřeje Zámečnicka. (*Tamtéž*, fol. 12r.)

²⁷⁹ Závět' Magdaleny Vinopalky. (*Tamtéž*, fol. 172v.)

²⁸⁰ Závět' Mikuláše Kramáře. (*Tamtéž*, fol. 118v.)

²⁸¹ Závět' Václava Bednáře. (*Tamtéž*, fol. 142r.)

²⁸² J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 329.

²⁸³ Závět' Jana Hlavního. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 65r.)

závěti z 30. dubna 1534 i Martin Bušek, který odkazuje 1 kopu grošů míšeňských²⁸⁴ a Václav Cibulka ve svém testamentu ze stejného dne poroučí 5 kop grošů českých na korouhve.²⁸⁵ Do cechu hrnčířského odkázal libru vosku Jíra Hovorka dne 2. října 1535²⁸⁶ a posléze i jeho manželka Dorota Hovorková v závěti ze dne 15. listopadu 1535 odkázala po vzoru manžela do stejného cechu libru vosku.²⁸⁷

Poslednímu faktoru z hlediska hospodářské výpovědní hodnoty testamentů, kterému stojí za zmínku se věnovat, je bezesporu otázka měn a názvů minci, které jsou v průřezu celé kouřimské knihy testamentů zmiňovány. Vedle běžného označení měny, jako jsou groše míšeňské nebo groše české,²⁸⁸ jsou zmiňované i další. Pro představu finančního ohodnocení tehdejšího člověka můžeme zmínit, že v první polovině 16. století dostával purkmistr Kutné Hory 16 grošů týdně a havíř 6 grošů.²⁸⁹ Výši cen nemovitosti si můžeme představit na kouřimských domech v roce 1504. Nejdražší městské domy v Kouřimi se pohybovaly okolo 300 kop grošů míšeňských, obyčejný domek stával 50-60 kop grošů a stodola okolo 20 kop grošů.²⁹⁰ Jednou z dalších zmiňovaných mincí byly groše široké. Ty ve své závěti uvádí Petr, tovaryš řeznický 11. listopadu 1521,²⁹¹ dále již zmíněný Jan Hlavní. Dorota Blažková ve své závěti z 28. června 1535 zmiňuje peníze bílé: „*Obec tato kouřimská dlužna jsou mi půjčených 400 kop grošů míšeňských. Za 100 míšeňských grošů za dluhy dáti mi mají 100 kop peněz bílých. 200 pak druhých jiné mince běžné obyčejné.*“ V tomto testamentu jsou vedeny i další dluhy, kterými jí jsou lidé povinovani, vedené ve zlatých uherských.²⁹² Široké groše byly uvedeny ve jmění již výše zmiňovaného Jana Murlega, ten mimo ně uvádí ještě zlaté rýnské. Hodnotu jednoho zlatého uherského nám ve své závěti z 19. května 1536 přibližuje Jiřík Růžka: „*Adam z Bezdědic půjčil jest mi dva zlaté uherské po 1 kopě 20 groších míšeňských a ty dva zlatý zastavil jsem Martinovi Krumpolcovi, též po 1 kopě 20 groších míšeňských, tak zase, aby vyplaceny byly.*“²⁹³ Zajímavou příčinu dluhu ve zlatých uherských přibližuje Jan

²⁸⁴ Závět' Martina Buška. (*Tamtéž*, fol. 152v.)

²⁸⁵ Závět' Václava Cibulky. (*Tamtéž*, fol. 172v.)

²⁸⁶ Závět' Jíry Hovorky. (*Tamtéž*, fol. 160v.)

²⁸⁷ Závět' Doroty Hovorkové. (*Tamtéž*, fol. 162v.)

²⁸⁸ 1 kopa grošů míšeňských nebo českých, platí převod 1 kopa českých = 2 kopy míšeňských (kopa 64 grošů).

²⁸⁹ Jiří NOLČ, *Numismatika, peníze v českých zemích*, Brno 2017, s. 13.

²⁹⁰ J. TŮMA, *Paměti osad na Kouřimsku*, s. 329–330.

²⁹¹ Závět' Petra, tovaryše řeznického. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 60v.)

²⁹² Po nalezení ložisek stříbra se Stříbrné Skalici po roce 1529, byla zřízena mincovna v Praze, kde razili pražské groše, bílé a malé peníze. Pro příklad jedna husa stála 6 grošů bílých, což bylo 14 krejcarů. J. NOLČ, *Numismatika*, s. 17.

²⁹³ Závět' Jiříka Růžky. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 168v.)

Škornička v testamentu z 24. října 1536: „*Mikuláš Naksera půjčil mi 2 zlatých uherských po 2 kopách českých na hru. Zase jsem mu dal na to 1 kopu 20 grošů českých.*“²⁹⁴ Zajímavé je vypočítání dluhu dceři ve výši tří kop grošů českých od své matky v testamentu Anny, staré Neřádky z 22. ledna 1543, kde taktéž figuruje zlatý uherský: „*Anna stará Neřádka, nejprve oznámila, že dluhy lidem povinna není. Než kdež jest Regina Koželužka, dcera má, byla půjčila na zahradu manželu mýmu 8 kop grošů českých. Ač v zápisu knihách městských stojí 10 kop. Ale zase zlatý uherský vrácen jest jí v 2 kop groších míšeňských a 10 kop grošů nedodala. I zase jest jí na těch 8 kop oplaceno 5 kop českých. A toliko 3 kopy českých na to se jí pozůstává.*“²⁹⁵ Ve zlatých uherských je splácen i dluh k městu Kouřimi, ke kterému se ve své závěti z 21. února 1543 hlásí Havel Lysý: „*A co se dotýče, nevím, co jsem k též obci dlužen, mám platiti spolu s Jiříkem Kačovským od léta 1534. Mám na to za sebou dva zlaté uherské.*“ Jako poslední je uveden červený zlatý uherský v závěti Jíry Kačovského z 24. března 1529. Ten poroučí statek, peníze na dluhách a vše manželce Zuzaně a přikazuje, aby vydala dceři bratra Barboře šaty dobré, 24 kop grošů českých a 1 červený zlatý uherský.²⁹⁶

4.4 Městská správa a členové městské rady

Dochovaná kniha testamentů poskytuje i informace o podobě kouřimské městské správy, zvláště ke složení tehdejších městských rad. Počet konšelů v městské radě závisel na velikosti města. U měst v okruhu magdeburského práva se původně rozlišovalo mezi městskou radou, kterou tvořil čtyři až šest konšelů a soudními přísežnými, těch bývalo sedm až jedenáct. V 16. století se ale i přísežní počítali k jednotné městské radě.²⁹⁷ Městská rada v Kouřimi měla podle staroměstského práva 12 členů. Takto tomu bylo i v případech kouřimských, kde počty uvedených jmen členů městské rady v jednotlivých letech kolísají v rozmezí od 4 do 12.

Pokud se podrobně zaměříme na výpovědní hodnotu testamentů z pohledu městské správy, po podrobnější analýze je možné určit, kdo v jakém období se podílel na vedení a správě města. Jak už bylo uvedeno výše, svědek neboli relátor musel být důvěryhodná osoba. V případech kouřimských měšťanů byli voleni za svědky právě

²⁹⁴ Závěť Jana Škorničky. (*Tamtéž*, fol. 175r.)

²⁹⁵ Závěť Anny, staré Neřádky. (*Tamtéž*, fol. 178r.)

²⁹⁶ Závěť Jíry Kačovského. (*Tamtéž*, fol. 91r.)

²⁹⁷ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 215.

členové městské rady. Jako svědci jsou v určitých obdobích vedeny stejné osoby. Za období 33 let je jmenovaných 62 relátorů. Z toho 14 z nich bylo přítomno pouze v jednom případě. Jména 48 relátorů se objevuje ve více jak čtyřech záznamech. Z uvedeného grafu je možné určit konkrétní složení městské rady.

V průběhu celé knihy tak lze vysledovat období čtyř městských rad. Prvním obdobím lze označit léta 1514–1519. Do druhého období léta 1520–1528, třetí období 1529–1543 a poslední od 1543 do února 1547. Délku setrvání ve správě města lze s určitostí konstatovat pouze u členů uvedených ve II. a III. období. Konšelé zapsaní v závětech na začátku knihy testamentů mohli být přítomni u sepsání testamentů v předchozích letech, které jsou v předešlé knize. A taktéž konšelé vedení v závětech na konci knihy mohli ve své funkci setrávat i nadále. Na to už zkoumaný pramen odpověď bohužel nedává.

Kouřimská kniha testamentů obsahuje 24 testamentů členů městské rady, kteří činí uspořádání nemalého majetku a patří tak k nejbohatším obyvatelům města.

Zajímavý je odkaz radního Šimona Sladovníka z roku 1532, který zmiňuje smrt jiného člena městské rady: „*Šimon Sladovnik, stoje v radě osobně po smrti Jakuba Kantora spolu poručníka Janem Hlavním voleného poručenství, to Janem Hlavní na sebe rozložené jest složil a panu purgmistru a páním též poručenství vzdal jest mocně, aby on stateček vedle kšaftu hlavního pozůstalým a nedobrány opatřili, aby vedle kšaftu hlavního a to zpraveno bylo skrze úředníky na záduší věci volené, aby vedle toho dosti se dalo.*“²⁹⁸ Šimon Sladovník má vedený v knize ještě jeden testament, kde odkazuje svůj majetek manželce a dětem.²⁹⁹ Zmiňovaný Jakub Kantor je uveden jako svědek u 43 testamentů v rozmezí let 1515–1530. Jeho poslední vůle v knize testamentů uvedená není, ale výše citované prohlášení uvádí jeho smrt v roce 1532, tedy dva roky od dosvědčení posledního testamentu.

Své postavení uvádějí ve své poslední vůli dva konšelé, Václav Malíř 30. července 1530: „*Václav Malíř, konšel radní, kšaft činí.*“³⁰⁰ Václav Malíř je veden jako relátor u osmi testamentů v rozmezí let 1529–1530. A Vít Kovář ve své poslední vůli z 19.5.1536 taktéž zmiňuje: „*Vít Kovář, konšel radní kšaft činí.*“³⁰¹ Vít je vedený jako svědek v pěti případech v roce 1536. V témže roce činí i svůj testament.

²⁹⁸ Závěť Šimona Sladovníka. (*Knihy testamentů 1514–1547*, fol. 66r.)

²⁹⁹ Závěť Šimona Sladovníka. (*Tamtéž*, fol. 32r.)

³⁰⁰ Závěť Václava Malíře. (*Tamtéž*, fol. 123v.)

³⁰¹ Závěť Víta Kováře. (*Tamtéž*, fol. 169v.)

Jako svědek v posledních letech vedení knihy je uvedeno jméno Prokop z Licka, konkrétně u tří testamentů. U závěti Matouše Šenkýře z 6. října 1546,³⁰² u testamentu Marka Klíny z 14. října 1546³⁰³ a poslední vůle Pavla Kostřavy ze 14. prosince téhož roku.³⁰⁴ Kniha končí jediným zápisem z 5. února 1547, kde uveden není, ale je pravděpodobné, že jako relátor působil i v dalších letech. Zajímavé je jméno relátora. Jak bylo výše uvedeno, první kodifikaci práva předložil Brikcí z Licka.³⁰⁵ Byl to kouřimský rodák, narozený asi 1488, zemřel v roce 1543. Je zde možné se domnívat, že Prokop z Licka mohl být Briksího příbuzný?

V případě, že byl testátor na smrtelné posteli a jeho stav mu nedovoloval sepsat závěť před městskou radou, přišli radní k jeho loži a testament byl pořízen u umírajícího. Takto je přiblíženo v závěti kněze Jana opata z 14. února 1519, kde je psáno: „*Velebný kněz Jan, opat [...] jsa soužen nemocí od pana Boha, dožádal si jest na panu purgmistru, pánech, aby k němu vyslali dva pány spolu radní s písařem městským, kdež při přítomnosti pánů vyslaných, za toto jest žádal, oznamuje kšaftování.*“³⁰⁷

Příklad změny svědka, kterými byly blízké osoby, zmiňuje testament Marty Tatanovské z 6. května 1530: „*A když jsem Jakuba Černého, bratra svého, za poručníka v prvním kšaftu ustanovila, že jej z toho pouštím a prázdné toho postavení činím. A ta jest má vůle přitom všecka poslední.*“³⁰⁸ Kromě testamentů členů městské rady je v knize obsažena také závěť městského písaře Jakuba z 16. května 1528.³⁰⁹ Jakub písař je veden také jako svědek ve dvou případech. U poslední vůle Pavla ze Solnice z 30. srpna 1520³¹⁰ a Jana Hlavního z dubna 1528.³¹¹

Délka setrvání ve funkci městského radního byla různá. Více jak polovina členů setrvala ve svých úřadech v délce trvání od 1 do 10 let, asi třetina od 11 do 15 let a jen velmi málo od 16 do 20 let.

³⁰² Závěť Matouše Šenkýře. (*Tamtéž*, fol. 194v.)

³⁰³ Závěť Marka Kaliny. (*Tamtéž*, fol. 194v.)

³⁰⁴ Závěť Pavla Kostřavy. (*Tamtéž*, fol. 195v.)

³⁰⁵ Přídomek „z Licska“ udělil Briksímu Ferdinand I. v roce 1529. J. TŮMA, *Paměti osad*, str.354.

³⁰⁶ Zde část textu chybí, horní část stránky je utržena.

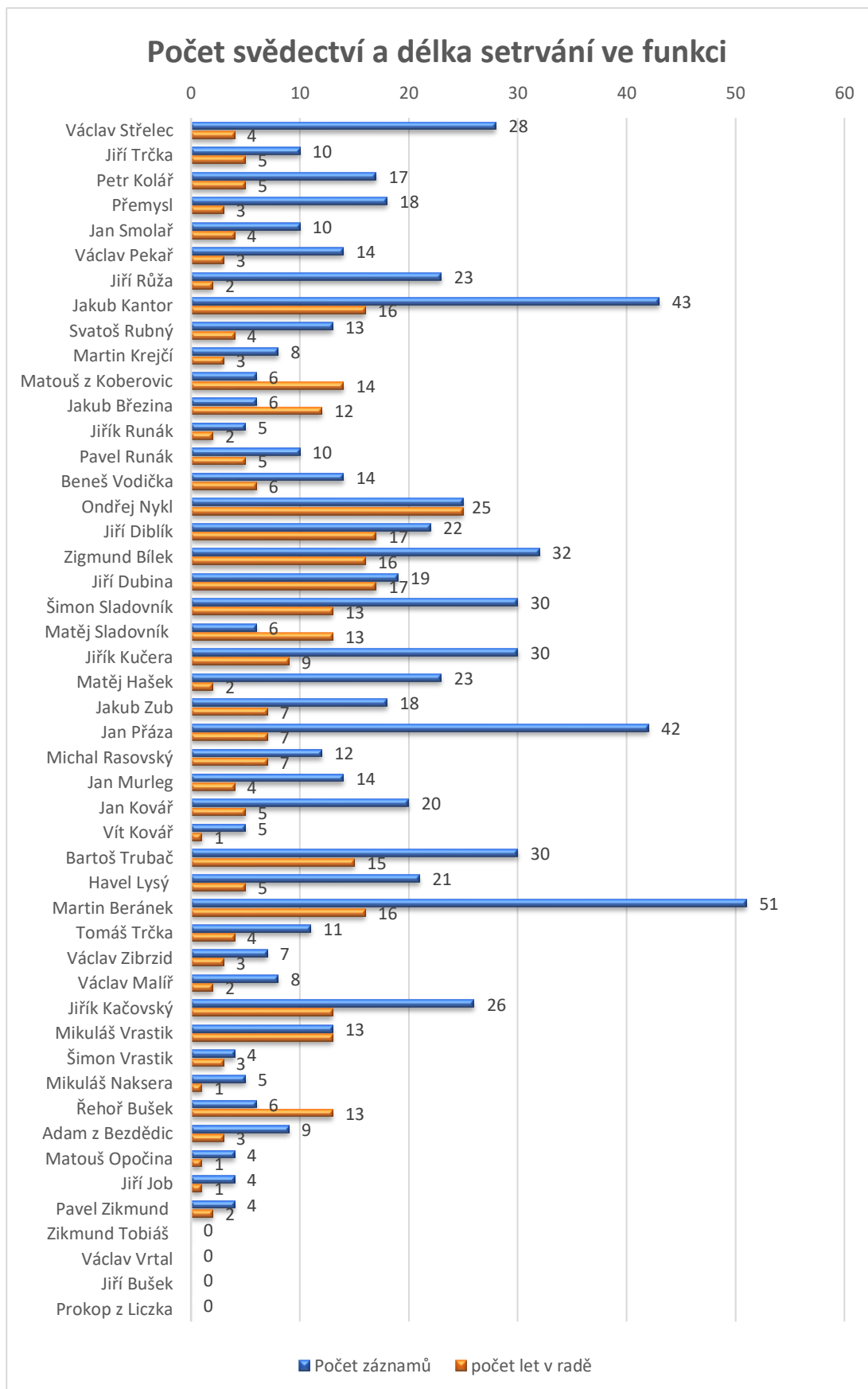
³⁰⁷ Závěť kněze Jana opata. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 53r.)

³⁰⁸ Závěť Marty Tatanovské. (*Tamtéž*, fol. 114v.)

³⁰⁹ Závěť písaře Jakuba. (*Tamtéž*, fol. 67r.)

³¹⁰ Závěť Pavla ze Solnice. (*Tamtéž*, fol. 51v.)

³¹¹ Závěť Jana Hlavního. (*Tamtéž*, fol. 65r.)

Graf č. 5 Počet let setrvání v městské radě a počet svědectví

Jen jeden muž je veden v záznamech za 25 let. Byl to Ondřej Nykl, jako svědek je uveden v 25 testamentech v rozmezí let 1520–1544. Tento muž musel být nejspíše velmi schopný, o čemž svědčí nejen délka setrvání v úřadu, ale taktéž skutečnost, že byl jmenován prvním královským rychtářem³¹² a to od ledna 1548.³¹³ Jeho poslední vůle v knize testamentů obsažena není. Je však známo jméno je podruhyň Svaty z poslední vůle učiněné roku 1529, kteráž je jmenována jako: „*Svata, podruhyň u Ondřeje Nykla.*“³¹⁴

Za zmínku stojí taktéž jméno Václava Vodičky. Jeho testament v knize testamentů obsažen není, ale byl relátorem v případě 3 testamentů. Doroty Janákové z 5. října 1532,³¹⁵ Doroty Brambůrkové z 30. března 1534³¹⁶ a Jana Murlega z 9. května 1536.³¹⁷ Václav Vodička byl vyslán v roce 1513 do výboru, který měl mírnými nebo násilnými prostředky hájit králova práva.³¹⁸ Taktéž byl zvolen mezi volence z venkovských měst královských v 1526 po smrti Ludvíka Jagellonského.³¹⁹ Další člen městské rady Jiřík Diblík, měšťan kouřimský, obdržel v roce 1556 erb a v roce 1561 byl přijat do vladyckého stavu.³²⁰ Jeho testament v knize obsažen také není, je veden jako relátor u 23 testamentů v rozmezí let 1520–1536.

Od listopadu 1521 se na konci některých závětí objevují poznámky o zdvižení neboli zrušení testamentu, nebo tvrzení. Takových testamentů je v knize celkem 92. Potvrzení kšaftu je uvedeno v 66 případech, naopak zrušení testamentů je připsáno ve 24 případech. Ve dvou případech je uvedena poznámka o vyplnění poslední vůle. V případě potvrzení se uvádí pouhé kšaft tvrzen knihami městskými nebo tvrzen na žádost manželky nebo některého z kšaftovníků a datační formule. Někdy se objevují i zajímavější odkazuje své hospodyně Dorotě Blažkové. Potvrzení testamentu je uvedeno následovně: „*Tvrzen kšaft na žádost Doroty Blažkové, kteréž jsou bratr nebožtíka a druhý přítel jeho místo dali v radě stojíce.*“³²¹ Potvrzení testamentu Jana Kužela z dubna 1533 zní: „*Ten kšaft ode*

³¹² J. VOJTÍŠKOVÁ, *Královské město Kouřim*, před vydáním v časopisu Antiqua Cuthna.

³¹³ Po neúspěšném protihabsburském odboji, jehož se Kouřim účastnila, byl spolu s udělenými sankcemi dosazován do měst královský rychtář.

³¹⁴ Závěť Svaty podruhyň. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 77r.)

³¹⁵ Závěť Doroty Janákové. (*Tamtéž*, fol. 138r.)

³¹⁶ Závěť Doroty Brambůrkové. (*Tamtéž*, fol. 151v.)

³¹⁷ Závěť Jana Murlega. (*Tamtéž*, fol. 165v.)

³¹⁸ Jelikož Kouřim stála na straně královců, byl v roce 1502 ujednán branný spolek, který měl svůj výbor. V roce 1514 vypravila česká města do Uher ozbrojenou pomoc králi proti selským povstalcům. Kouřimští se připojili 1. srpna. J. TŮMA, *Paměti osad*, s. 329–330.

³¹⁹ Ve středu 24. října vyhlásili volenci ústy Zdeňka Lva z Rožmitálu, že zvolili za krále Ferdinanda, rakouského arciknížete. *Tamtéž*, s. 330.

³²⁰ *Tamtéž*, s. 353.

³²¹ Závěť Jíry Sladovníka. (*Kniha testamentů 1514–1547*, fol. 136r.)

všech stran jest přijat.“³²² Přijetí testamentu Jana Soukeníka, podruha z 6. června 1533 zní takto: „*Ten kšaft je přijat od kněze Václava, syna jeho i k žádosti téhož kněze podle pána stvrzen jest.*“³²³ A testament Marty Kryblové ze 7. října 1534 je potvrzen slovy: „*Tvrzen ortelem práva vyššího.*“³²⁴ Za zmínku stojí také kšaft kněze Jana z 3. ledna 1536. U tohoto testamentu je potvrzení ve znění: „*Ten kšaft tvrzen jest k žádosti kněze Bartoloměje, pana děkana kouřimského a k žádosti kněze Petra, toho času faráře Nové Vsi, jakožto poručníků.*“³²⁵

Stejně zajímavá jsou i zrušení nebo odmítnutí testamentů. Testament mohl být zrušen jeho majitelem nebo nepřijetím některého z kšaftovníků. Příklad zrušení samotným testátorem je uveden u testamentu Jíry Joba ze 17. června 1536 stojí poznámka: „*Na žádost toho Jiříka Joba ten kšaft zrušen a zkancelován.*“ Stalo se tak ale až 6 let po sepsání testamentu v roce 1542. Podobným způsobem zrušil svůj testament z 22. listopadu 1521 Beneš Hubka u jehož testamentu stojí: „*A ten kšaft zdvižen jest od téhož Beneše a zrušen zápisem knihami městskými.*“³²⁶ Po 19 letech ruší svůj testament z 23. března 1529 Jíra Kačovský: „*Ten kšaft jest zdvižen na žádost Jiříka Kačovského.*“³²⁷ Stalo se tak v roce 1548. Jelikož kniha je vedena pouze do února 1547, zde je vidět, že se poznámky k testamentům zapisovaly i v následujících letech.

V poznámkách o potvrzení nebo zrušení testamentu se můžeme setkat i s vysvětlením nesouhlasu se závětí. Takový případ je vepsán u poslední vůle Václava Malíře z 9. listopadu 1531: „*Tomu kšaftu Markéta manželka Václava Malíře místa jest nedala, že jest nebožtík na polovici statku všeho jí přijal krom 50 kop grošů, co sobě vymínil.*“³²⁸ Taktéž se můžeme setkat s poznámkou o splnění testamentu nebo vyplnění přání testátora. U poslední vůle Jana Murlega z 9. května 1536. Ten ve svém testamentu uvádí, že má v truhle v komoře 342 kop grošů míšeňských, něco zlatých, široké groše a něco bílých peněz. V poznámce pod závětí je uvedeno: „*Po smrti Jana Murlega poručníci dali truhlici s penězi mohutnou po témž Janovi Murlegovi pozůstalou, zapečetěnou do sklepa a potom to vydali před panem purkmistrem.*“³²⁹ Zápis o splnění poslední vůle Beneše, tovaryše sladovnického z 4. prosince 1521 informuje takto: „*Peníze od Jakuba*

³²² Závěť Jana Kužela. (*Tamtéž*, fol. 143r.)

³²³ Závěť Jana Soukeníka. (*Tamtéž*, fol. 144r.)

³²⁴ Závěť Marty Kryblové. (*Tamtéž*, fol. 156v.)

³²⁵ Závěť kněze Jana. (*Tamtéž*, fol. 176v.)

³²⁶ Závěť Beneše Hubky. (*Tamtéž*, fol. 60v.)

³²⁷ Závěť Jíry Kačovského. (*Tamtéž*, fol. 91r.)

³²⁸ Závěť Václava Malíře. (*Tamtéž* fol. 133r.)

³²⁹ Závěť Jana Murlega. (*Tamtéž*, fol. 165v.)

*Černého, ty jsou vyplněny a ostatek sestře dáno co zůstalo, a tak spravedlnost, která jest zde, byla v městě tomto se jest dosti stalo.*³³⁰ O splnění kšaftu informuje i poznámka u testamentu Doroty Stoklasky z 19. listopadu 1529, která odkázala šaty, cínové nádoby a cokoli jiného Vítovi Postřihači s manželkou jeho. *„To všechno postřihačka vedle toho kšaftu vzala.*³³¹

³³⁰ Závěť Beneše, tovaryše sladovnického. (*Tamtéž*, fol. 60v.)

³³¹ Závěť Doroty Stoklasky. (*Tamtéž*, fol. 99r.)

Závěr

Bakalářská práce si kladla za cíl v kontextu dějin královského města Kouřimi 1. poloviny 16. století a s pomocí diplomaticko-paleografické metody stanovit historickou hodnotu a společenskou funkci vybraného pramene - kouřimské knihy testamentů z let 1511–1547.

Zaměříme-li se na zkoumaný pramen, kouřimská kniha testamentů je dle soupisu, který pořídil R. Nový a kolektiv, jednou ze 34 dochovaných knih testamentů do roku 1526 na území České republiky. Kniha byla podrobena pečlivému diplomaticko-paleografickému rozboru. Z důvodu havarijního stavu byla kniha v roce 1948 nouzově opatřena novou vazbou a v současnosti je v dobrém stavu. Papírový kodex čítající 217 folií obsahuje celkem 458 dochovaných zápisů a je rozdělen na čtyři části. První část knihy pojímá starší období let 1511–1528 a jsou zde testamenty, které nejsou obsaženy v rejstříku jmen testátorů. Druhá část knihy zahrnuje léta 1528–1547 a třetí částí je rejstřík jmen testátorů z druhého období. Poslední čtvrtou částí je malý soubor testamentů v listinné formě, který byl veden zvlášť vedle formy knižní. Výzkum prokázal, že v 1. polovině 16. století mohly být ještě zápisy vedeny knižně, nebo pouze v listinné podobě. Kniha obsahuje trojí foliaci. Dvě značení jsou dobová, jedno značení je z doby nouzového převázání knihy a je používáno pro popis rukopisu a též k odkazům, je-li z knihy čerpáno. Paleografický rozbor dále ukázal, že kniha byla psána patrně dvěma po sobě jdoucími stálými písaři. Po pečlivém průzkumu značení listů a srovnáním obsahu druhé části knihy s rejstříkem jmen testátorů bylo zjištěno, že pramen není úplný a že bylo ztraceno více než 103 testamentů.

Jakým způsobem dědické řízení v 1. polovině 16. století probíhalo, záleželo na tom, do jakého právního okruhu město patřilo. Kouřim spadala nejprve do okruhu měst řídicích se právem magdeburským, avšak nejpozději v roce 1462 již pod právo staroměstské. Zkoumaný pramen pochází z období, kdy městské právo nebylo sjednocené. K procesu sjednocování městského práva na území Čech přispěla Práva městská Království českého vydaná 1579 Pavlem Kristiánem z Koldína. Zajímavý poznatek přineslo podrobnější zkoumání právní historie. Porovnáme-li praxi, která je zachycena v zákoníku Pavla Kristiána z Koldína, ukazuje se, že se Kouřimští až na výjimky, které byly v práci podchyceny, řídili stejnými pravidly, která později zachytila Koldínova Práva městská, a proto bylo možné při popisu kouřimské právní praxe na zákoník i odkazovat. Na příkladu zkoumaného pramene je také možné pozorovat praxi

zachycení všech testamentů od jednoho testátora. Znamená to, že pokud chtěl sepsat testament nový a změnit nějaké skutečnosti oproti testamentu předchozímu, byl proveden další zápis. Z toho důvodu je možné vysledovat změny v jednotlivých kšaftech. Oproti tomu se v pozdější Koldínově praxi městského práva zapisoval do úřední knihy jen poslední testament až po testátorově smrti. Práva městská Království českého rozlišuje testamentární a intestátní posloupnost, a i tento výzkum ukazuje, že kšafy vznikaly zejména v případě, kdy chtěl měšťan něco změnit nebo zabránit případným budoucím sporům.

Jak se ukázalo, kniha testamentů může být velmi užitečným zdrojem informací pro studium dějin každodennosti i lokální historie. Z dochovaných zápisů lze získat některé číselné výstupy. Byť se získanými hodnotami musíme pracovat velmi opatrně, výsledně je lze interpretovat jako trendy soudobé společnosti, které potvrzují i další práce autorů zabývajících se stejnou tematikou. Z celkového počtu 458 dochovaných zápisů lze konstatovat, že poslední vůli sepisovali především ženatí muži, oproti tomu ženy převážně ovdovělé. Podobnou situaci zachytily ve svých pracích M. Hrubá pro oblast severních Čech nebo Barbora Bönschová ve Dvoře Králové. Testamenty se ukázaly jako cenný zdroj informací pro dějiny každodennosti a lze na ně nahlížet z několika směrů.

První možností, jak testamenty využít, je nahlédnout do osobního života testátora a do vztahů uvnitř rodiny. Mnohdy jsou v textech závětí zachyceny důvody vedoucí k sepsání kšaftu a velmi často se jedná o krizové jevy v rodinách. Objevují se spory mezi rodiči a dětmi, případy vydědění nebo potrestání člena rodiny, starost o poměry v rodině po odchodu testátora, docenění přátelství nebo péče o nemocného před jeho smrtí. Často je uvedeno uspořádání majetku v případě neshod mezi matkou a dětmi nebo dalšího sňatku pozůstalé vdovy. V několika případech je důvodem sepsání závěti odchod na vojnu.

Druhou oblastí, kterou je možné během studia testamentů sledovat, je charitativní odkaz. Aktéři testamentů odkazují na milosrdenství někdy nemalé částky. Zda si chtěli ulehčit svědomí, spáchali nějaký hřích nebo je k tomu vsutku vedla prostá zbožnost, o tom testamenty mlčí. Milosrdnými skutky se lidé snažili zajistit si spásu duše. Projev milosrdenství je zaznamenán ve třetině případů. Forma a výše milodarů je různá, nejčastěji se jedná o dary na kostel k záduší, na chudé, do místního špitálu nebo věci k denní spotřebě, jako jsou šaty, košile, vytopení lázně chudým nebo peněžní příspěvky v různých výších.

Třetí způsob, jak je možné kšafy vytěžit, je získat informace majetkového a hospodářského charakteru. Součástí každého kšafu bylo uspořádání o všem majetku, k jehož zajištění testamenty sloužily. Často je jako důvod sepsání závěti starost, aby nedocházelo k rozporům mezi pozůstalými. Vždy jsou uvedeni dlužníci pozůstalého, komu co testátor dlužil a v případě větších částek u koupi nemovitostí přesný postup splácení. Z hospodářského hlediska nám testamenty poskytují informace o druzích chovaných hospodářských zvířat, pěstovaných plodinách a předmětech denního využití, jako byly nábytek, nádoby, oblečení nebo ložní prádlo. Studium kouřimských testamentů se potvrzuje soudobá praxe, že se majetek nerozděloval a taktéž praxe ustanovení nejstaršího syna hospodářem. V případě pozůstalé vdovy s nezletilými dětmi byla pověřena vedením hospodářství ona sama do let, kdy mohou majetek děti převzít. V případě, že byl testátor majitelem nějakého neobvyklého, vzácného předmětu vyšší hodnoty, je to v poslední vůli také vždy zmiňováno. Jsou to drahé kovy – zlato a stříbro, cennosti v podobě šperků a dalších hodnotných artiklů. Výjimkou nejsou ani zbraně nebo zbroj. Testamenty mohou být velmi cenným zdrojem informací i v oblasti řemesel, kterými kouřimští obyvatelé živili sebe a své rodiny. V neposlední řadě jsou ukazatelem majetkových poměrů měšťanů a dávají tak možnost představy o fungování města Kouřimi v 1. polovině 16. století.

Čtvrtou oblastí, do které testamenty dovolují nahlédnout, je podoba městské správy, možnost rekonstruovat složení rady a zjistit, které osoby se na vedení a správě města podílely. Jelikož svědkem testamentu měla být důvěryhodná osoba, byli jako svědci voleni členové městské rady. Z tohoto důvodu je možné vysledovat, v jakém období a jak dlouho jednotliví aktéři v městské radě působili a ve stínu dochovaných zápisů je možné určit přibližné složení členů městské rady za čtyři časová období. Tento výzkum prokázal, že v městě Kouřimi působilo dvanáct členů městské rady, jak tomu bylo podle soudobé právní zvyklosti pražského právního okruhu. Některé testamenty zmiňují proces vzniku testamentu a popisují pozvání členů městské rady k loži umírajícího, aby pořídil poslední vůli. Potvrzuje to soudobou právní praxi porčení testamentu na smrtelné posteli.

Díky výzkumu bylo zjištěno velké množství informací, které velmi dobře napomohou představit si život obyvatel, fungování městské správy a právní praxe ve městě Kouřimi v letech 1511–1547. Práce přinesla spoustu informací nových nebo potvrdila určité tendence v tehdejší společnosti, ale otevřela i několik dalších otázek. Ukazuje se, že byt' je daná problematika bádána již několik posledních let, stále se

objevují neprobádané oblasti, které nebyly dostatečně známy. Výzkum podnítl můj zájem a v budoucnu bych se chtěla věnovat analýze nejstarší kouřimské knihy testamentů Kouřim z let 1488–1514. Další zkoumání tohoto pramene by mohlo vyřešit otázku překrývajících se časových období knih a praxi přechodu z magdeburského na staroměstské právo. Pomohlo by rozvinout představu o fungování městské správy a poskytlo by informace o dalších možných členech městské rady. Současně by se rozšířilo zkoumané časové období života obyvatel a poskytlo by ucelenější obraz pozdně středověkého a raně novověkého města Kouřimi.

Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané

SOA Praha, SOkA Kolín, fond Archiv města Kouřim, *Kniha testamentů Kouřim 1511–1547*, inv. č. 180, č. knihy 175.

Prameny vydané

MALÝ Karel a kol. (edd.), *Práva městská Království českého. Edice s komentářem*, Praha 2013.

SVOBODA Bedřich, *Historie krajského královského města Kouřimě*, Kouřim 1989.

Bible, písmo svaté Starého a Nového zákona, Praha 1992.

Literatura

BÖNSCHOVÁ Barbora, *Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku*, SAP 70, 2020, s. 7–26.

ČOREJ Petr – ČORNEJOVÁ Ivana – RADA Ivan – VANÍČEK Vratislav, *Dějiny země koruny české I.*, Praha 1992.

DRAGOUN Michal, *Středověké rukopisy v českých zemích. Handbušek kodikologa*, Praha 2018.

HOFMANN František, *České město ve středověku*, Praha 1992.

HRUBÁ Michaela, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*, Ústí nad Labem 2002.

HRUBOŇOVÁ Michaela, *Testament a jeho právní úprava v historii, v současnosti a de lege ferenda*, diplomová práce na Ústavu právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2012.

JANÁK Jan – HLEDÍKOVÁ Zdenka – DOBEŠ Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007.

LÍBAL Dobroslav, *Kouřim, poklady umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1943.

MALÝ Karel, *Dějiny českého a československého práva do 1945*, Praha 1999.

NODL Martin, *Středověký testament jako abnormalita*, Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ (edd.), *Pozdně středověké testamenty*, Praha 2006.

NOLČ Jiří, *Numismatika, peníze v českých zemích*, Brno 2017.

NOVÝ Rostislav, *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963.

OHLER Norbert, *Umírání a smrt ve středověku*, Jinočany 2001.

Průvodce muzeem Kouřimska v Kouřimi, katalog k expozicím, Kolín 2008.

RIŠLINK Vladimír, *Kouřim a okolí, průvodce po kulturních památkách*, Kouřim 2000.

- RIŠLINK Vladimír – KRTEČEK Josef, *Kouřimská kaple sv. Kateřiny a její andělský chór*, Kouřim 2009.
- STYBLOVÁ Michaela, *Zlaté šafránové laky*, bakalářská práce na Katedře chemie a didaktiky chemie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2010.
- ŠOLLE Miloš, *Kouřim v průběhu věků*, Praha 1981.
- TŮMA Josef, *Paměti osad na Kouřimsku*, Brno 2017.
- VOJTIŠKOVÁ Jana, *Město Kouřim v první polovině 16. století v lokálním a celozemském kontextu*, před vydáním v časopise *Antiqua Cuthna*.
- VOJTIŠKOVÁ Jana – ŠEBESTA Vít, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013.
- WINTER Zikmund, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.
- WONDRÁK Eduard, *Historie moru v českých zemích*, Praha 1997.
- ZÁHORKA Jindřich, *Hledání ideálního chrámu*, Kolín 2016.
- ZAP Vladislav, *Památky archeologické a místopisné*, Praha 1855.